

766 425/1927/7-8

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7—8

ЈУЛИ—АВГУСТ 1927

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II
1927

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 7—8, ЈУЛИ—АВГУСТ 1927 —

РАСПРАВЕ . . . . .:

- Д-р Александар Д. Билимовић*, Шта је задруга и каква је њена улога (нацрт теорије задругарства) 481
Жив. Девечерски, Таксе на забаве (њихов историјат и неке напомене о њима) 510

ЧЛАНЦИ . . . . .:

- Неке појединости из извештаја са Међународне Економске Конференције 540
Д-р Ivo Belin, Uredba o građenju novih željeznica 556
Мита Ђ. Николић, Садашњост и будућност нашег хмељарства 567
Ал. Вегнер, Стечаји и њихови узроци (статистичка студија) 575
Д-р Coetko Gregorić, Naš narodni dohodak i njegovo fiskalno opterećenje 581
Душан М. Јерemiћ, Еволуција међународног радничког законодавства после рата 589

ПРИВРЕД. ХРОВИКА:

- Д-р Д. Д.*, Из праксе Државног Савета по финансијским споровима 609
Л. Таубер, Из праксе Београдског Касационог Суда (Гарантно писмо. Грађев. уговор. Чек) 615
Стање Народне Банке 620

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ:

- Наше горице, од *А. В.* 621

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ:

- Привредна преса у јуну 622

Уредништво и администрација »Економиста« налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на »Економист« износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *пет* штампаних табака.

Претплату на »Економист« примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VII

ЈУЛИ—АВГУСТ 1927

БРОЈ 7—8

РАСПРАВЕ

Др. Александар Д. Билимовић

Шта је задруга и каква је њена улога

(Нацрт теорије задругарства)

I.

Теорија задругарства за сад је још мало разрађена. То се објашњава упоредном младошћу научне књижевности о задругарству и такође тим, што је ова књижевност заузета поглавито или излагавањем фактичке стране задругарског покрета, или социјално-политичким просуђивањем задругарства. Теоретској се анализи задругарства поклањало врло мало пажње. Међутим је сада задругарство постало већ толико значајна привредна појава, да недовољно теоретско обрађивање ове појаве представља битну празнину у општем систему економске теорије. Ту празнину осећа не само теоретичар-економиста, већ и практични задружни раденик и законодавац. Због недовољног теоретског разрађивања задругарства фали, н.пр., његова тачна дефиниција. Задругарство дефинирају било као »асоцијацију која тежи да уништи профит« (Ch. G i d e), било као економску установу која има за циљ да поправи несавршенства поделе добара (G. V a l e n t i), било као »економску асоцијацију купаца и продаваца рада и друге робе која има циљ да побољша куповне и продајне цене и која то постиже путем стварања предузећа« (M. M a r i a n i), било као привредну појаву која се карактерише антитезом : »социјализам је карикатура задруге, задруга је права врста социјализма« (H u b e r), било као »узајамну помоћ људи који желе да себе помогну помажући друге« (E. V a n s i f f a r t-N e a l e), било као »материјализовану слогу« (H. M ü l l e r), било као »ново средство за остварење божје заповести : љуби ближњег свог као самог себе« (J. P i t m a n).

Налик на ово и руски стручњак, проф. А. Н. Анциферов види његову битност у »начелу узајамне помоћи, слободног и мирног сарадништва« које »преноси у привредну сферу морални, т. ј. хришћански принцип љубави према ближњему«. Нећу да замарам читаоца другим многобројним дефиницијама задругарства. Прибележићу само, да при том једни писци гледају на задруге као на предузећа и труде се да одреде коју врсту предузећа представљају задруге. Други, обратно, приближују задруге картелима и не сматрају задруге као предузећа него као »удружења економија«.

У садашњем чланку дозвољавам себи да изнесем низ својих мишљења по питању о суштини задруге. При томе мене најпре занима питање : шта су задруге са гледишта систематике привредних појава? Какво место оне заузимају у општем систему тих појава ?

Ја ћу одговорити на ово питање давши општију слику привредних организација.

Привредна радиност развија се не аморфно него оформљена у различне организације. Она је организована у привредне јединице и у скупљања тих јединица, као што је у биолошком организму материја организована у ћелије и групе ћелија. Цела се разноликост привредних организација може систематизирати у виду овакве схеме.

Све привредне организације представљају на овај или онај начин организоване укупности привредних дејстава и њихових последица. Ове организације могу бити најпре, по начину њихове организованости, подељене на организације које се руководе једном вољом, и организација које немају такве воље; прве представљају телеолошко »јединство«, друге — »систем«. Ми добијамо, дакле, у терминима које је увео Петар Б. Струве, привредно јединство и систем економија. Та се два типа привредних организација могу звати простом и сложеном привредном организацијом, а ако будемо употребљавали термин »економија« (газдинство) у најширем смислу при коме се он поклапа са појмом привредне организације, онда ће споменути типови бити простом и сложеном економијом. При том се у сложене економије убраја тако звана народна привреда која се одавна јасно развила и тако звана светска привреда која се налази још у почетку свог формирања.

Привредне јединице могу да буду подељене на економије (у правом смислу) и савезе економија, који се даље могу уједињавати у савезе савеза и т. д. Сем два споменута типа привредних јединстава постоје још професионални савези подузетника или радника, т. ј. удружења лица једног занимања у намери да заједнички представљају интересе своје групе пред другим групама и влашћу. Такви су различни професионални савези, друштва, клубови индустријалаца, трговаца, земљорадника, занатлија, радника и т. д. Али ови савези више представљају интересе дане радиности или дане професије него непосредне интересе својих појединих чланова. Осим тога, они се понекад не јављају као строго привредни савези. Зато их остављам на страну и узимам у обзир само економије и савезе економија.

Разлику између економије и савеза економија, на први поглед потпуно јасну, у ствари није тако лако ухватити због постојања многобројних прелазних облика и велике разноликости како економија, тако и савеза економија. Као нарочита особина »економије« је таква њезина склопљеност или унитарност, при којој се она јавља као носилац самосталног циља у себи. Само се по себи разуме, да је коначан циљ таквих економија корист њихових власника. Али корист власника је у даном случају последица користи економије као такве, која се јавља као њен примарни циљ. Нарочито се јасно ово својство економије помаља при колективним предузећима, на пр. код акционарског друштва. Ту се јасно види издвајање примарног циља — користи која се реализује економијом, и секундарне последице те користи-дохотка њених власника. Другачије је у »савезу економија«. Он је такође привредно јединство, т. ј. има једну вољу која свим руководи. Али је он лишен знака унитарности. Он није у толико збијен, да би људи који га састављају тежили користи савеза као таквог. Ту се одмах као примарни циљ јавља корист појединих економија које улазе у састав савеза.

Економија која има описана својства унитарности може бити названа унитарном економијом (економијом у најужем смислу), за разлику од привредних организација које немају таквих својстава, али које се такође називају због њиховог спољашњег облика »економијама«. Унитарне економије могу затим бити подељене на низ подврсти. Најпре треба разликовати потрошачке економије које се у

случају када је реч о економији једног лица или једне породице зову кућевним газдинствима (немачки Hauswirtschaft), и тековинске економије (немачки Erwerbswirtschaft) које се друкчије зову и предузећима. Прве се састоје из владања имањем и добијања доходака (немач. Einkommen) и из трошења тих доходака (или имања), или из њихове приштедње. Друге се састоје у добијању чистих приноса (немач. Ertrag) од којих се затим стварају доходи власника. У савременој новчаној привреди принос увек представља вредност (објективну, прометну) која се изражава извесним бројем новчаних јединица. Исту такву вредносну форму имају сви издаци. Због тога чист принос представља позитивну вредносну разлику, наиме разлику између добивених и потрошених вредности. Ако је потрошачка економија субјективна привредна јединица, онда је тековинска економија објективна привредна јединица. Тамо су битно лице, његови доходи и задовољавање потреба, овде пак објективна привредна задаћа, сједињавање фактора и принос који се зарађује.

Како потрошачка, тако и тековинска економија може бити индивидуалном (индивидуалном) и колективном, према томе, да ли је њен власник и носилац њене воље једно или више физичких лица.

Напоследку се међу колективним економијама могу разликовати по карактеру субјекта : економије приватне (приватно-правне) и јавне (јавно-правне). Као власници приватних економија јављају се приватна лица. У колективне приватне економије најпре спадају трговачка друштва у смислу трговачког права (Handelsgesellschaften немачког и аустријског HGB.). Такви су : ортаклук јавни, ортаклук мешовити (командитни), ортаклук безимени (акционарско друштво) и друштво с ограниченом одговорношћу (по немачком закону 1892. г., аустријском закону 1906. г. и француском закону 1925. г.). Сем тога у колективне приватне економије долазе још неке друге врсте економија о којим ћемо говорити касније.

Власницима се јавних економија јављају поједини јавно-правни субјекти. У такве долазе потрошачке и течевне привреде : 1. јавно правних корпорација, установа, друштава, црква — и ост., 2. сеоских општина, градова и држава (финансијске привреде) и 3. овамо пак мора да спада и социјализована народна привреда, која би се при извршавању

онога шта немци зову »Vollsozialisierung«, претворила према терминологији Маха Вебера у »Planwirtschaft« и примила облик привредног »јединства«.

Савези економија такође могу бити подељени на више врсти. По свом се облику и правној природи они могу делити на уговорне савезе и савезе који имају облик нарочите економије која се за разлику од унитарне економије може назвати савезном економијом. Први представљају просту погодбу, т.ј. уговорно удружење економија; економије су при том везане једна за другу унутар савеза, док споља свака наступа самостално. Правно то је *societas* у смислу општег грађанског права. У смислу техничке организације они се одликују тиме, што обично имају нарочит специјал орган који води привредне операције у име савеза. Савези друге врсте, остајући по свој економској природи савезима, правно су формирану у виду нарочите економије, на име у облику друштва или друге организације. Технички они имају нарочити орган који у име савеза води привредне операције за чланове савеза.

Како уговорни савези, тако и савезне економије могу бити, исто онако као и унитарне економије, по карактеру својих субјеката приватни и јавни.

Овако се могу класифицирати различне врсте привредних организација. Наведена класификација даје само чисте типове, у животу пак постоји мноштво мешовитих и прелазних (на пр. акционарско друштво, чији су један део деоничара приватна лица, а други — држава). Али ова схема »идеалних типова« привредних организација која је састављена на основу проучавања различних облика ових организација, помоћиће нама да нађемо одговор на питање о задругама које је постављено у почетку овог чланка. За ово је потребно, узимајући у обзир природу задруга, решити, да ли се оне смештају у коју год од рубрика изложене схеме и, ако се смештају, то у коју.

Да се још више припремим за такав класификациони рад и протумачим нека спорна питања, ја ћу најпре извести ову анализу над картелима и другим врстама »савеза подузетника«, са којима, као што сам напред казао, неки најмодернији писци сравањују задруге. При примени своје схеме на савез подузетника ја ћу се служити Р. Лиелманн'овом анализом тих привредних организација.

Прегледајући ове организације можемо разликовати следеће њихове типове :

1. Професионална удружења индустријалаца и трговаца у сврху да заједнички представљају интересе дате радиности. Према мојој класификацији то су професионални савези привредника које ја на темељу горе споменутих мотива остављам по страни.

2. Савези предузећа типа *Liefmann*-ових »*Vereine*« (т.ј. удружења која не сметају привредној слободи својих чланова) или »*Verbände*« (т.ј. удружења која обавезују чланове да доводе своју привредну делатност у склад са општим циљем удружења). У ове савезе спадају две групе удружења, на име :

а) удружења која имају облик простих уговора; таква су : конвенције, алијанције корнери, најзад, картели нижег типа (немач. *Gebiets* —, *Preis* — и *Produktionskartelle*), т.ј. картели који имају облик простог уговора (»*vertragsmässige Zusammenfassung von Unternehmungen*«, као што се изражава *Liefmann*) и не стварају никаквог новог општег органа. Ова група тачно одговара према мојој схеми »уговорним савезима економија.«

б) удружења која представљају такође савез предузећа, али имају засебан орган који прима све наруџбине, води целу продају, израчунава целу добит и затим све то расподељује међу поједине чланове. Такав орган узима правни облик »друштва« (друштва са ограниченом одговорношћу, или акционарског друштва). Такви су картели вишег типа на које се односе они који распоређују по извесном кључу наруџбине, потраживања и добитак; у последњем се случају они зову у Немачкој *Gewinnverteilungskartelle*, у Енглеској и Америци *pool*. Ова се удружења тачно смештају у мојој схеми у групу »савезне економије«.

3. Удружење предузећа при коме поједина предузећа или сасвим нестају или потпуно губе своју привредну самосталност, будући да се место њих ствара ново предузеће у облику новог акционарског друштва. Такви су трести које *Liefmann* зове »*Unternehmergesellschaft*« за разлику од савеза предузећа — »*Unternehmerverband*.« То није уговорно удружење и није савезна економија, већ то је заиста нова економија. Она или потпуно апсорбира старе поједине економије, као што се то дешава при тако званим »фузијама«, или их очува у виду појединих акционарских друштава, али их потчињава себи економски, скупљајући у своје руке већину акција, као што је то случај при »*Holdings Company*«

(немач. *Kontrollgesellschaft*). Према мојој класификацији ово је претварање савеза економија у нову унитарну привреду (која је завршена при *fusion*, а није завршена при *Holding Company*).

Као што се види, сви се типови »савеза подузетника« дају сместити у горе изложену схему. Добија се ова постепеност удруживања :

1. професионални савези привредника.

2. савез економија :

а) уговорни савез — од конвенција до картела нижег типа. То је *Wirtschaftenbund*, који је сличан *Staatenbund*-у државног права.

б) савез типа савезне економије — картели вишег типа и *pool*. То је *Bundeswirtschaft* који је сличан *Bundesstaat*-у (савезној држави).

3. нова унитарна економија која је поникла из уједињених економија — трести. То је нови *Einzelwirtschaft* који је сличан *Einzelstaat*-у.

Сада ћемо покушати да нашу схему применимо на задруге. Напоменућемо да по *Liefmann*'овом мњењу задруге леже негде између економије и савеза економија. Али, ипак, да ли све задруге леже ту и где се налази ово средње место — на све ово нећемо наћи одговор у старом *Liefmann*'овом спису. У свом новом чланку ставља *Liefmann* задруге не у »друштва« (*Gesellschaften*) која су самосталне течевне економије већ у »субсидиарне несамосталне помоћне економије« (*subsidiäre unselbständige Förderungswirtschaften*). Видећемо, да постоје задруге које не одговарају ни овом новом мњењу *Liefmann*'а. Исто тако не задовољавају ни одговори других писаца који стављају све задруге у савезе економија.

Применимо нашу схему. Кад се она примени на задруге, видећемо, најпре, да све задруге представљају *privredna jedinstva*, будући да увек имају једну руководећу вољу. Већ уговор који ствара сложене акције уговорених економија, јесте слагање *vsja*, т. ј. формира се једна воља из низа појединих воља. Задруге пак, чак најмање збијене, увек представљају овај или онај облик сложних акција економија или лица. А збијеније задруге испољују још јасније јединство воље.

Али у којој се врсти јединства јављају задруге ? Да ли је задруга професионални савез привредника, уговорни савез економија, савезна економија или, најзад, унитарна економија

и у последњем случају — потрошачка или тековинска економија (т. ј. предузеће)? После читавог припремног рада је лако одговорити на ово питање. И одговор може бити само један: постоје задруге које одговарају свим овим врстама привредних организација, али нису све ове врсте задруга једнако проширене, значајне и способне за живот. Изузетак се може учинити само за професионалне савезе привредника, јер задруге не примају облик таког савеза, а савез, не будући сам задругом, само отвара при себи задругу или узима на себе извршење извесних операција по задружним начелима. Такви су задружни зачеци код пољопривредних друштава, земљорадничких клубова и синдиката. Исто треба рећи и о професионалним радничким синдикатима који, и ако нису задруге, отварају при себи задруге.

Све пак остале облике задруге могу примати и заиста примају, тако:

1. Савез економија:

а) уговорни савез; таква је, на пр., потрошачка задруга без сопственог магацина која се састоји само у удружењу економија за добијање попушта у приватним магацинима¹. Овај је облик сличан конвенцијама и картелима нижег типа.

б) савез типа савезне економије. На овај се тип односи већина задруга и задружних савеза. То су у економском погледу савези економија са свима горе изложеним особинама савеза, т. ј. они немају знакова унитарности, они не теже за коришћу савеза као таквих, него искључиво служе интересима економија које улазе у њихов састав. Али правно они примају форму самосталних економија на име задруге (немач. *Genossenschaft*). Ова је форма задруга слична картелима вишег типа.

2. Нова унитарна економија која је постала од уједињених економија или лица; таква задружна унитарна економија може бити:

¹ Такве су биле српске кредитне задруге од прве задруге (у селу Вранову, основана 1894. г.) па до краја 1898. г., када је донесен закон о земљоредничким и занатским задругама. »У недостатку закона, и како ниједна власт није хтела да потврди њена правила, ова су обучена била у форму уговора« (Мих. Аврамовић. Тридесет година задружног рада. 1894—1924. Београд, 1924, стр. 96).

- а) потрошачка; на пример, задружна кујна, и
 б) течевна (предузеће): такве су, на пр., продукцијске занатске задруге које су постале из спајања низа занатлијских економија, при чему су све те економије престале да постоје као појединачне економије. Правно оне такође носе облик задруга. Ове су задруге сличне трестима.

Такве су различне врсте задруга. Из реченога се види, да није могуће све задруге прибрати предузећима или унитарним економијама, али није могуће такође све их рачунати као савезе економија. Ипак нема сумње, да се огромна већина задруга јавља као савезне привредне организације. Такве су у већини случајева потрошачке задруге и кредитне задруге, нарочито Raiffeisen'овог типа; такве су готово све остале земљорадничке задруге. У задруге које представљају унитарну економију (предузеће), спадају у много мањој мери проширене занатско-индустријске произвођачке задруге и неке кредитне задруге које су подигнуте на Schultze-Delitzsch'евим начелима. Константовање савезног и помоћног карактера претежне масе задруга, нарочито земљорадничких задруга, је врло важно за објашњење суштине задруга и њихове улоге у привредном развоју, нарочито пак у развоју пољопривреде.

Према савезном типу задруге који преоблађује мора бити изабрано за задругарство и место у општем систему економске науке. До сада се опште учење о задругарству обично смештало у одељак о предузећу и његовим врстама. То се правдало: 1. тим што постоје задруге — предузећа, 2. тим што и задруге које се не јављају као предузећа, имају у већини случајева облик економије. Али је много правилније да се већ самим местом општег учења о задругарству у систему економске науке подвуче његов претежни савезни карактер. Због тога целисходније је сместити ово учење у одељак о савезима (удружењима) економија који би се онда делио на два пододељка: 1. капиталистичка удружења економија (конвенције, картели, трести) и 2. задружна удружења економија. Такав распоред материјала има још и друго примућство. При њему учење о задругарству престаје да бива само као неки додатак учењу о другим врстама предузећа. Такво гледиште је застарело и не одговара нити оригиналној природи задругарства нити оцим дубоким утицајима које већ сада производи на цели савремени привредни живот задружни покрет који брзо расте.

Ипак све речено не треба да скрене пажњу од тога, да постоје и задруге које су самосталне унитарне економије. Такве се задруге, као што је већ горе приказано, срастају поглавито у занатско-индустријској области, где оне примају форму продукцијских занатских задруга и омањих фабрика основаних на задружним начелима; прве се могу назвати »задружном мануфактуром«, друге »задружном фабриком«. При томе се, ако се узме чиста форма таквих задружних предузећа, показује баш главна њихова особина, која их одликује од капиталистичке мануфактуре и фабрике, а која лежи у томе, што се њихови радници јављају уједно и као власници предузећа. Додуше, такве се чисте задружне мануфактуре и нарочито фабрике јављају као ретки изузеци и представљају врсту задруга које се најтеже стварају и најлакше разилазе. Али оне постоје, оне су, несумњиво, задруге и зато их не може да игнорише општа теорија задругарства. Уз то пак, ако је суђено да се задруга развија и у занатско-индустријској области, то ће исто онако као што је пољопривреда која се децентралише, изродила и развија савезни тип задруге, тако и индустрија која се централише, морати да изради и развија унитарни тип задруге. Енглески су радници, после покрета Чартизма, почели да стварају своје пословне *trade unions* који су у току дужег времена давали особени карактер енглеском радничком покрету. Ко зна, можда ће се радници наше епохе, после многих разочарења, забавити сопственим привредним уређењем и створити на пословним задружним принципима доста сопствених средњих и чак крупних предузећа. Али, без обзира на то да ли су тачна ова нагађања или нису, неоспорно је да таква задружна предузећа представљају оштро одступање од оног пута којим је ишао и иде развој капиталистичких индустријских предузећа. То јако пада у очи, кад се сагради схема облика занатско-индустријских предузећа и сместе у њу задружна предузећа. Служећи се класификационим радом који су извршили немачки економисти (*Schönberg, Schmoller, Bücher, Stieda, Sombart*), можемо саградити такву схему на основу ових ознака :

А. Техничко-економски знаци :

I. Величина предузећа : 1. ситна, 2. средња и 3. крупна предузећа.

II. Технички ниво : 1. елементарна техника, ручни рад, прост алат и зачеци расподеле рада, 2. ручни рад и раз-

вијена расподела рада и 3. примењивање машина и компликованих хемијских процеса.

Б) Социјално-правни знаци :

I. Начин реализације продуката : 1. рад за себе, 2. рад за локалног ситног муштерију и делимице за локалну пијацу, 3. рад за широку пијацу и великог муштерију.

II. Самосталност радника или његова зависност од подузетника — капиталисте: 1. радник је независан, 2. радник зависи само у реализацији продукта (трговачки капитал у лицу прекупца или магацина) и 3. радник је зависан не само у реализацији него и у самој продукцији (индустријски капитал у лицу индустриског подузетника).

Кад би начинили табелу на основу ова четири знака и распоредили различне облике занатско-индустријских предузећа по одговарајућим рубрикама те табеле, добили би схему, која би нам дала уз припомоћ та 4 знака тачне дефиниције свију главнијих облика занатско-индустријских предузећа. Тако на пр. занат је предузеће : 1. ситно, 2. оно које примењује елементарну технику, 3. оно које ради за ситног локалног муштерију и делимице за локалну пијацу, и 4. радник се при томе јавља као самосталан газда. Капиталистичка се фабрика, чија је дефиниција задала економистима толико потешкоће, на темељу споменута 4 знака одређује овако : индустријско предузеће 1. средње или крупно, 2. оно које примењује машине или компликоване хемијске процесе, 3. које ради за широку пијацу или крупног муштерију, и 4. у коме је радник зависан од предузимача — капиталисте како у реализацији продукта, тако и у самој производњи.

Схема не би дала само класификацију облика занатско-индустријских предузећа. Заједно с овим она би показала генезу тих облика. Та би генеза показала да је развиће ишло од продукције за сопствене потребе (шта још није предузеће) преко заната к раду прекупца, т.ј. ка кућној индустрији (немач. *Hausingerie* или *Verlagsystem*, шта је ступањ трговачког капитализма), а отуд ка капиталистичкој мануфактури и фабрици (то је ступањ индустријског капитализма).

Али наша схема показала би такође, која места усред других облика занатско-индустријских предузећа заузимају задружна мануфактура и задружна фабрика које раде за пијацу. Из схеме би било јасно, да се као нарочита особина ових задружних предузећа (у њиховом чистом облику) јавља нека-

питалистички карактер, т. ј. самосталност радника који је уједно сувласник предузећа. Из исте би се схеме видело, да овај карактер задружних предузећа оштро одстрањује иста од пута којим је ишло и иде досада развиће капиталистичких предузећа. Такав је прелаз од капиталистичког на некапиталистичко предузеће. Уз то је то прелаз не у смислу враћења на старе прекапиталистичке облике, него промена социјалне структуре предузећа са задржавањем нивоа постигнутог савременом индустријском еволуцијом у смислу величине предузећа, технике те делимично и начина реализације продуката. Ово, дакле, није повратак од фабрике на занат него је један од облика демократизације фабрике. Понављам, да сада таква задружна предузећа представљају случајна и ретка одступања у страну од главне струје која тече у широком кориту капиталистичке индустрије. Можда ће индустријске задруге и даље остати само таква одступања од капитализма, можда ће даљи развитак уопште проћи мимо њих односећи целу индустрију у неко друго корито, а можда ће се у будуће појавит јака струја у правцу задругарства. Ко то зна?

Ја сам се зауставио на унитарним индустријским задругама подробније и трудио да прикажем њихово место у низу других занатско-индустријских предузећа, да би се потпуније обухватила разлика задружних облика и тим се путем ближе дошло до објашњења оне *differentia specifica* која одликује задруге од других привредних организација.

Али ће се о томе говорити у идућем чланку.

II.

Следећи правилу логичара, да *definitio fit per genus proximum et differentiam specificam*, ја сам установио у претходном чланку *genus proximum* задруга, тачније два посебна *genus*-а. Видели смо, да се задруге јављају : или 1. као савез економија (уговорни савез или типа савезне економије), или 2. као унитарна економија (потрошачка или течевна). Ипак сваки од ових *genus*-а обухвата не само задруге него и незадружне привредне организације. Какве су пак специфичке особине задруга? Јасно је да таквим особинама могу бити само својства која су заједничка обема коренитим групама задруга. Због тога унапред отпада закључак по коме би се нарочита особина задруга нашла у њиховом савезном карактеру. Заиста, и картел ка-

питалистичких предузећа носи савезни карактер, али није задруга; с друге стране, унитарно задружно индустријско предузеће је задруга, али нема савезног карактера. »Задружни« карактер се, дакле, састоји у нечему другом.

Није тачно налазити га у особитој правној природи задруга, т. ј. у постојању или одсуству код њих својства правног лица, и у карактеру одговорности чланова за обавезе задруге. На основу ових знакова не може се наћи у задругама ништа специфичко због тога, што су у овим погледима задруге веома различне. Тако задруге као уговорни савези представљају *societas* општег грађанског права, обрнуто се задруге као савезне и унитарне економије јављају као удружења која имају право да иступају и вани као колективна јединица. Данас владајуће мњење признаје такве задруге као правна лица, т. ј. као организације исте природе као што су и акционарска друштва или друштва са ограниченом одговорношћу. Али, ако се чак придружимо супротном мишљењу и ако споменуте задруге не признамо као правна лица, то мњење онда не признаје ни ортаклук јавни ни ортаклук командитни као правна лица.

Што се тиче одговорности чланова, то су опет међу задругама заступљени сви типови почевши од солидарне одговорности чланова целим својим имањем и завршујући одговорношћу у величини положеног задругарског удела¹. Будући да, с друге стране, и незадружна удружења знају за неограничену одговорност, то и у овој области није могуће да се тражи *differentia specifica* задруга.

У чему пак онда лежи њихов *specificum* ?

По мом мишљењу, он се узалуд наново тражи у нечему, шта до сада нису приметили ни теоричари задругарства, ни практичари — задружни радници. Не, та ознака је одавно утврђена и од једних и од других, и ако није била досада тачно проанализирана. Ова се одавна установљена специфичка особина задруга јасно види, ако се узму и упореде један са другим:

¹ Тако српски Закон о земљорадничким и занатским задругама од 3. децембра 1898. разликује (чл. 2) : задруге на основи неограничене и на основи ограничене одговорности задругара, т. ј. »солидарно целим својим имањем« те »само до извесне унапред утврђене суме« која »не сме бити мања од задругарског удела«. (чл. 78.). (Види Др. Богдан Ст. Марковић. Коментар закона о земљорадничким и занатским задругама. Београд. 1921, стр. 5).

а) за савез економија — који год картел фабрика и занатска или земљорадничка задруга по продаји производа њихових чланова ;

в) за унитарну занатско-индустријску економију — које год индустријско акционарско друштво и продукцијска занатска задруга.

Довољно је учинити такво упоређење па ће јасно бити, да је картел капиталистички савез, а занатска и земљорадничка задруга по продаји производа својих чланова је савез некапиталистички, да је индустријско акционарно друштво капиталистичко предузеће, а продукцијска занатска задруга је предузеће некапиталистичко. Капиталистичка и некапиталистичка привредна организација — ево тог општег развођа које одваја незадружне и задружне привредне организације. Уз то је некапиталистични карактер заједнички свим главним врстама задруга. Зато баш у њему лежи специфичка ознака њихова.

Поделивши, према реченоме, колективне приватне привредне организације на капиталистичке и задружне, добијамо до краја изведену класификацију привредних организација.

Као некапиталистичке привредне организације задруге се одликују овим:

I. Њихов главни циљ није да добијају што већу добит на капитал, као што је то случај при капиталистичкој привредној организацији, већ да привредно помажу своје члане као потрошаче или као економије и лица која су заузети овим или оним послом¹. Задруге не стављају као свој

¹ То је циљ који, на пр., аустријски задружни закон 1873. год. изражава речима : »die Förderung des Erwerbes oder der Wirtschaft ihrer Mitglieder« (чл. 1.). Исто се тако изражава и немачки задружни закон 1889. године. »Genossenschaften, говори чл. 1. овог закона, sind Gesellschaften von nicht geschlossener Mitgliederzahl, welche die Förderung des Erwerbes oder der Wirtschaft ihrer Mitglieder mittels gemeinschaftlichen Geschäftsbetriebs bezwecken«. Следујући њима и Liefmann уноси у своју дефиницију задруге исте речи. (Die Unternehmungsformen. Z. A. 1923. стр. 81 и zur Theorie, стр. 110). Исто тако Н. Kaufmann дефинира задругу (у Jahrbuch des Centralverbandes deutscher Konsumvereine. 1908.), на овај начин : »Genossenschaften sind Gesellschaften einer unbestimmten Anzahl von Personen oder Personenvereinigungen, die durch freie Vereinbarung und unter gleicher Verantwortung und Berechtigung wirtschaftliche Funktionen zwecks Erzielung wirtschaftlicher Vorteile einem gemeinschaftlichen Betriebe übertragen« (Види

главни циљ добит на капитал, у овом смислу оне нису капиталистичке; али из ове суштине задруга још не проистиче, да је њихов циљ борба с институцијом добити на капитал; оне нису ни антикапиталистичке. Шта више се у оним случајевима, кад се оне боре са капиталистичким предузећима, та борба јавља као обична конкурентска борба. Водећи такву борбу задруге не нападају на приватну својину чија институција чини правну основу за добит на капитал, а, обрнуто, воде борбу наслањајући се на ову институцију и, на основи институције приватне својине, фактички претварају индивидуалну својину у задружну. У овоме лежи дубока принципиелна разлика између задругарства и социјализма која се показује чак и при продукцијским занатлијско-индустријским а делимично и при потрошачким задругама које се по својим коначним циљевима и по остварењу колективистичког начела највише приближују социјализму. Али и овде остају принципиелне разлике између социјализма и задругарства¹.

Да би се добила пуна јасноћа о природи задругарства, ја на најкраћи начин формулишем те разлике, наслањајући се на низ теоретичара и практичара задругарства и других писаца². Социјализам потчињава појединца колективу, задругарство иде од индивиде која треба да постане творац колективности (Schulze—Delitsch). Социјализам се ослања на присиљавање, државу, законодавство, ауторитарно начело, у основи пак задругарства лежи слобода, приватна иницијатива,

Jahrbucher für Nationalökonomie und Statistik. September. 1923). Упореди Dr. Hans Müller. Zur kritik des Genossenschaftsbegriffes (Ibid. 1923. I. Heft).

¹ Louis Blanc и F. Lassalle нису видели тих разлика и нису се толико интересирали задругама као таквим, колико су мислили да путем радничких асоцијација претворе цело друштво у велику асоцијацију, т.ј. да остваре социјализам. Први је пак утемељач таквих асоцијација у Француској Philippe Buchez, поред својих социјалистичких тежњи, истакнуо 1831. г. идеју »l'association coopérative de production« или »société de production« супротно комунистичким експериментима R. Owen'a и делимиче против Sain—Simon'ove јерархичке организације рада (Види Totomiantz. Anthologie coopérative, стр. 11—13.). Ова је особина Buchez'a сасвим заташкана код Sassen'a (op. cit. стр. 63—73.).

² Служим се при томе богатом колекцијом одломака који су покупили у горе споменутој књизи Totomiantz'a Anthologie coopérative.

конкуренција, демократско начело (D a n d é — B a n s e l P o i s s o n, Т о т о м и а н ц). »Задругарство, пише проф. Др. Мирко М. Косић, ствара постепено и органски ново друштво, док социализам (марксистички) хоће једном механичком реконструкцијом да преобрази оно што је условљено веома диференцованим психичким снагама«². Социализам принципијелно пориче приватну својину и укида је, задругарство се, као што је горе речено, само наслања на приватну својину и не напада на стечена приватна права (G i d e, V a l e n t i). Социализам изводи социјализацију одозго, задругарство доводи удруживању одоздо (P o i s s o n, Т о т о м и а н ц). Социјализам означава револуцију, задругарство еволуцију (O w e n, G i d e, Т о т о м и а н ц). Социализам је политичко уништење правног апарата савременог друштва, задругарства је економичко стварање нових привредних облика (P o i s s o n). Социализам укида постојећи поредак, задругарство га допуњује (V a l e n t i). Социјализам значи класну борбу, задругарство мир, јер стишава борбу између продавца и муштерије (потрошачка задруга), између кредитора и дужника (кредитна задруга), између подузетника и радника (продукцијска задруга (G i d e)).

Али, ако су такве разлике између социјализма и понајпре колективистичких продукцијских занатско-индустријских и делимице потрошачких задруга, то још даље одступају од социјализма течевне савезне задруге. Последње имају за циљ да помажу удружене индивидуалне економије у њиховим индивидуалним послима, т. ј. у добијању што већих индивидуалних добитака. Међутим су баш ове врсте задруга особито распрострањене и необично се брзо развјају. Схватити да задругарство реформише савремени привредни поредак, да га солидарише не уништавајући индивидуалних приватних економија — то значи схватити истинску природу задругарства.

2. Као други нарочити знак задруге је то, што она представља колективну привредну организацију чији чланови не чине затворени круг² лица. Тај је круг отворен за свако лице и економију који одговарају условима које су поставиле природа и задаћа дате задруге. Додуше неке задруге ограни-

¹ Основи економне политике. Књига I. 1925. стр. 112.

² Није без разлога што, на пр., аустријски и немачки закони зову задруге Vereine и Gesellschaften »von nicht geschlossener Mitgliederzahl« (à 1.).

чавају број својих чланова. Тако Рајфајзенске кредитне задруге ограничавају круг чланова на земљораднике даног рејона, водне задруге на власнике земље у датом месту, продукцијске занатске задруге на извесан број лица који се одређује величином предузећа, и т. д. Али сва ова територијална и друга ограничавања проистичу из локалне и стварне природе даних задруга. У овом се погледу уопште доста оштро разликују једне од других потрошачке и продукцијске задруге¹. Ипак се неограничени круг чланова и код горе споменутих задруга исказује у томе, да њиховим чланом може да постане сваки земљорадник датог рејона, сваки власник парчета земље у датом месту, сваки добар занатлија или радник до извесног броја и т. д.²).

Слободно приступање и иступање чланова ствара промене у величини капитала задруге па зато их француска јуриспруденција зове »друштвима са променљивим капиталом« (*société à capital variable*). Али у овој последици не лежи значење изнесене ознаке задруга, него у том, што их она чини општеприступачним, што она проширује благотворност задруга на неограничени број лица. То даје задругама извесан елемент јавности, претварајући их из чисто-приватних у донекле прелазне привредне организације.

Капиталистичке се економије, обратно, одликују строго затвореним кругом чланова. Најмање је он затворен код акционарског друштва са акцијама на доносиоца, али и ту се може ући у акционаре само по наследству или онда, ако ће ко год од акционара уступити своје акције. Круг је строго затворен. И затворен је због тога што то тражи циљ капиталистичке

¹ Продукцијске задруге, због ограничења својих чланова, чак губе често пута задружни карактер. »Die Produzentengenossenschaften, каже G. Schmöller, die Gefahr der Ausschliesslichkeit in sich tragen und leicht einem Gruppenegoismus verfallen« (цитирам по Sassen'y. Op. cit., стр. 33).

² »Das Erfordernis der nicht geschlossenen Mitgliederzahl bedeutet nur, dass die Aufnahme neuerer Mitglieder nicht ausgeschlossen sein darf, steht aber einer satzungsmässigen Beschränkung der Aufnahme auf Angehörige eines bestimmten Staates, Berufszweiges u. dgl. nicht entgegen« (Oskar Pisko. op. cit. стр. 450). Проучавања величине задруга и анализа услова који одређују ове величине за различне врсте задруга, нису још далеко одмакла. А међутим би ово проучавање било врло интересантно и са гледишта привредне морфологије и дало би важна упутства за задружну праксу.

економије, на име шта већа добит на капитал. Зато се пак у оним случајевима, када тај циљ тражи проширење круга, — он нешто прошири. Такво је стање н. пр., у картелима или чак у акционарним друштвима при емисији нових акција. Али је велика разлика у овом погледу између задруге и, н. пр. картела. Задруга држи круг својих чланова отвореним заради опште приступачности, т. ј. не само ради оних који су већ ушли него и ради оних који још нису ушли. Картел тежи да обухвати што више нових предузећа да ствари монополски положај, т. ј. искључиво ради већ картелисаних. Картели, пише Müller, јесу уједињења гомилице богаташа, задруге су пак удружења широких народних маса. Први, као што се изражава Valenti, представљају асоцијације затвореног круга »фаворита расподеле«, други су асоцијације широких кругова који су »лишени савремене расподеле«. Наравно, и задруге се придржавају политике »отворених врата« најпре по егоистичким мотивима, будући да је за задругу и њене чланове врло често од користи повећање броја чланова и ширење промета. То је на пример нарочито јасно при потрошачким задругама. Али би било погрешно порицати, да се, сем егоистичког мотива политике »отворених врата« за економије које још нису ушле, у конкретном и пословном облику испољује оно »начело узајамног помагања, слободног и мирног сарадничтва«, о којем, као што смо видели, говори А. Н. Анциферов и које је, по његовим речима, »не само велико него и највеће начело које непрекидно обнавља друштвени живот«. Није без разлога што E. Vansittart—Neale назива задружни покрет »правим огранком хришћанства«, будући да »он тежи да реши у хришћанском духу велике задаће практичног живота : како да се затрпа јаз између богаташа и сиромаша, како да се сузбије антагонизам између капитала и рада«...¹. Зато психолошки задругарство даје нарочиту мотивацију, на име : егоистички мотив ублажен додатком једног делића алтруистичког мотива. То је она смеса начела индивидуализма и колективизма коју руски филозоф В. Соловјев зове »слободним колективизмом«, а задружни радници свих земаља воле називати »задружним духом« (*l'esprit coopératif*)². Од

¹ Totomiantz. Anthologie coopérative, стр. 51—52.

² R. Liefmann погрешно негира нарочиту задружну мотивацију и пронизира »ein besonderer eGnossenschaftsgeist und dergleichen...

развића таква менталитета зависи у знатној мери здраво и стално развијање задругарства. Оскудица тог менталитета је у већини случајева узрок застоју даљег пораста задругарства; услов распада многих основаних задруга. То је за праксу важна констатација. Она показује, да је развиће задругарства једном својом страном проблем васпитања извесног менталитета у народним масама. Овим се пак објашњава недуготрајност оних задруга које су се појављивали у разним странама за време и после рата, као гљиве после кише, благодарећи различним олакшицама, монополском положају и ост. Те су олакшице привукле мноштво лица која апсолутно немају споменути менталитет и која су својом лакомошћу изопачила многе задружне организације.

Описана задружна мотивација — слободног општеприступачног привредног стварања — разликује се од затворене индивидуалистичке мотивације капиталистичке привреде, али се она не мање разликује од принудне мотивације социјалистичке привреде. Широко отворена капија у коју се позивају сви који жели и из које је слободан излаз свима који не желе да остану унутра — ево је суштина слободног задругарства. Капија у коју се насилно тера ко не желе и на коју никог не пуштају ко жели да изађе — то је суштина принудног социализма и комунизма. /

3. За разлику се од капиталистичких привредних организација у којим суделују поглавито и мућнији слојеви, у задругама удружују средњи и мање имућни слојеви. Зато су и услови уласка у задруге (величина удела и ост.) обично такви, да би били приступачни економски слабим привредним слојеве. Учесници капиталистичких економија и савеза — то су : банкарни, крупни и средњи индустријалци и трговци, крупнији рентијери и поседници, имућнији чиновници, виши службеници и богатији представници слободних професија. Учесници задруга, обрнуто, то су : ситни и средњи земљорадници, занатлије, мали трговци, радници, нижи и средњи службеници, сиромашнији чиновници и представници интелегентног пролетаријата. При савременом је развићу задругарства у задруге увучено већ много релативно имућних људи, исто онако као што се при савременој проширености акционарских дру-

was die Genossenschaftstheoretiker gar zu gern in ihnen (т.ј. у задругама) entdecken möchten» (zur Theorie, стр. 112).

штава много акција находи у рукама нижих службеника, чиновника и чак раденика. Дифузија чланова између капиталистичких и задружних привредних организација иде веома јако. Али ово не уклања разлику у течности којом су напуњена у њиховом чистом облику ова два суда привредног живота. Већ се цео смисао задруга састоји и у томе, што оне за ситна и средња газдинства чине приступачним користи крупних економија.

Према свему реченом теоретичар може да дефинише задругу као слободно приватно некапиталистичко привредно јединство које представља савез економија или колективну унитарну економију. А за циљеве се законодавства и праксе може иста дефиниција формулисати на овај начин :

задруга је слободни савез економија или колективна економија са неограниченим кругом чланова претежно из средњих или мање имућних слојева који има за главни циљ да привредно помаже своје чланове као потрошаче или као економије и лица која се баве неким послом.

У дефиницију задруге нема потребе да се уносе она њена својства која се јављају као логичке последице набројаних. Али је за потпуно означавање природе задруга важно имати у виду и ова својства. У њима се испољују даље разлике између задруга и капиталистичких привредних организација.

Једну сам од њих већ забележио напред и она се тиче различитог положаја људског рада. Она се испољава поглавито у капиталистичким и задружним предузећима и састоји се у томе, што је за капиталистичка предузећа типичан систем најамног рада, за задруге пак извршење главних операција изводи се радом чланова. Треба подвући, да задружни карактер економије тражи то само за главне операције, т. ј. операције чије се извршење на задружним начелима јавља као циљ (немач. *Zweckgeschäft*) једне задруге. Због тога се чистоћа задружног карактера нимало не квари, ако задруге примењује најамни рад за операције, мада и врло важне, али такве чије вршење није циљ задруге. Тако, чистота ће задружног принципа губити, ако кројачка задруга буде почела да ради најмљеним кројачима не уводећи их у број својих чланова. Али задружни принцип ни у колико не страда од тога, што кројачка задруга има најмљеног књиговођу и благајника, јер она није задруга књиговођа и благајника.

Слично томе, потрошачка задруга не губи од свог задружног карактера због тога што има најмљених продавалаца, закупаца робе, благајника и ост., али она би га изгубила, ако би ограничила круг чланова извесним бројем, а остала би лица исте групе потрошача поставила у положај простих муштерија.

Друга се разлика која излази из горе забележених задружних особина састоји у расподели гласова. За капиталистичке је привредне организације типично да се гласови расподељују код њих сразмерно владању капиталом (плутократски принцип), за задруге пак оно, по чему се код њих сваком члану даје један глас, независно је од броја удела (демократски принцип).

Напоследку, задруге се одликују још једним својством. Оно је заједничко свима задругама; шта се пак тиче капиталистичких привредних организација, то својство постоји само код савеза предузећа, али не код појединих предузећа. Својство се ово тиче расподеле добитка. У капиталистичком се предузећу добит распоређује (сем одбитака за резервни фонд, и ост.) сразмерно уложеном капиталу. Обрнуто, у свим се задругама, а исто тако и у унитарним задружним предузећима, добит, у колико се она у њима оствари, распоређује сразмерно учешћу чланова у операцијама задруге (извршени рад, продаја, куповина и ост.). Узрок овоме лежи у томе, што и у унитарном задружном предузећу његови чланови суделују не искључиво и чак не претежно својим улозима, као што је то случај у капиталистичким предузећима, него најпре својом лично делатношћу. Зато је пак, у колико је реч овде не о савезима, већ само о предузећима, правилно обично противстављење капиталистичких и задружних предузећа као предузећа за удружење капитала и предузећа за удружење личне радности чланова¹. Као даљи развитак изнесеног задружног својства јавља се и то, да неке потрошачке задруге расподељују један део своје добити и међу нечланове сразмерно њиховим куповинама у задрузи. И то није никако

¹ Ово је противстављење, као што је речено у тексту, правилно само за предузећа, а не и за савезе предузећа. Јер и капиталистички савез предузећа, на прим. картел, не представља некакво удружење капитала, и добитак се, у колико се он у њему добија, расподељује несразмерно уложеном капиталу, већ сразмерно учешћу појединих предузећа у операцијама картела.

премија коју би могло издавати и капиталистичко трговачко предузеће ; не, то је нарочити начин расподеле добитка који произлази из некапиталистичке природе задруге.

Набројена основна својства задруга, као некапиталистичких привредних организација, и она која из њих проистичу, јесу нарочите ознаке задруга у њиховом правом виду. Али живот зна врло много прелазних облика који се у мањој или већој мери приближавају капиталистичким привредним организацијама. Проучавање морфологије задругарства могло би да установи читаву лествицу таквих облика и распореди их по ступњу одступања од задружног карактера. Он може бити оштећен по свим горе наведеним ознакама и знацима. Тако :

1. Са повећавањем величине удела, задруга може да се приближи капиталистичком друштву за удружење капитала и онда као њен циљ све више постаје добит на капитал.

2. Круг чланова може да се све више затвара.

3. Чланови могу да се регрутују махом из имућнијих слојева.

4. Право гласања може бити неједнако и одређивати се сразмерно броју удела.

5. Задруге могу да и за главне своје операције употребљавају најамни рад.

6. Напослетку, добитак се може све више делити сразмерно улозима.

Према свим овим знацима могу да постоје небројени прелази од задруга до капиталистичке привредне организације, као и претварање првих у друге. Тако, кредитна се задруга при повећавању величине удела, одабирању имућних чланова и ограничавању уласка новим лицима неретко претвара у обичну капиталистичку банку која само задржава задружну образину ради порезних и других олакшица. Исто тако, кредитна се задруга, заборављајући своје задатке, каткад претвара у правог шпекуланта робе који се уз то служи разним повластицама од државе. Тако, потрошачка се задруга с оснажењем улоге и повећањем права једног од задругара који уједно и служи у овој задрузи, понекад претвара у личну трговину тог задругара. Тако, најзад, задружна се фабрика, затварајући круг задругара и прелазећи на најамни рад, претвара у капиталистичку фабрику. Шта се тиче задружне фабрике, треба да се забележи брз развој фабрика које припадају задружним ор-

ганизацијама (на име : савезима потрошачких задруга), али раде најамним радом. Таква фабрика, строго говорећи, није задружна, већ капиталистичка фабрика задружне организације. То је, ја бих рекао, нарочити облик задружног капитализма, као што слично томе има државног капитализма. То свакако није прави облик задружне фабрике, будући да је за ово мало да фабрика припада задрузи, него треба да лица која у њој раде буду уједно с тим и њени власници. На ово ће се можда одговорити, да се фабрика не јавља као главна операција потрошачке задруге па зато примењивање у њој најамног рада не чини штете задружном карактеру последње. То је сасвим тачно. Несумњиво је, да савез потрошачких задруга отвара пекарницу или фабрику обуће не да преуреди на задружним начелима продукцију хлеба или обуће, него да тим повећа користи својих чланова — потрошача. Ипак, из овог следи само, да примењивање најамног рада у такој фабрици не руши задружни карактер потрошачке организације која том фабриком управља, али фабрика сама не постаје тиме задружном. Она остаје капиталистичка фабрика, и ако припада задрузи. Овим нећу да смањим значај такве фабрике. Ја само јасно одређујем границе појмова. Напоменућу уз то, да се у већини случајева радници овакве фабрике састоје из чланова оне потрошачке организације којој фабрика припада, а сем тога да се у овим фабрикама обично примењује учешће радника у добити и систем копартнерштва. Али све ово још не чини такву фабрику која ради најамним радом задружном фабриком у правом смислу речи.

Све изнесено показује, да задругарство не стоји усамљено. Оно је уметнуто у сав савремени систем привредних организација, израста из њега, храни се доминирајућом капиталистичком средином и налази се у узајамном додиру с њом (кредитује се у капиталистичким банкама, купује за своје чланове робу код капиталистичких фирми, продаје робу својих чланова тим фирмама и т. д.). Осим тога између задруга и капиталистичких привредних организација, као и између задруга и јавних привредних организација постоји непрекидан ланац прелазних облика. У томе се изражава богатство облика у које је организована и продужује да се и даље организује привредна радионости. Али баш зато да би се оријентирала у овој разноликости и да се у њој неби изгубила, привредна морфологија

мора да истумачи и проанализира праве, по Max Weber'овој терминологији »идеалне« типове тих облика.

Ова је анализа и била циљ претходног излагања.

Да бих завршио свој економско-морфолошки чланак, преостаје ми да се још дотакнем класификације задруга по карактеру привредних задаћа које оне извршују.

Све се задруге најпре могу по томе, да ли оне помажу своје чланове као потрошаче, или као економије и лица која су заузета овим или оним послом, поделити у две групе : 1. задруге које служе потрошњи (потрошачке), и 2. задруге које служе течевној радионости својих чланова (течевне задруге). Последње са своје стране могу да буду подељене по двема главним врстама течевне радионости на занатско-индустријске и земљорадничке. И прве и друге могу да буду даље подељене по начинима којим оне помажу течевну радионост својих чланова, у ове врсте : 1. задруге које дејствују у области продукције (произвођачке задруге), код којих је важно разликовати : а) задруге које удружују на задружним начелима главну грану рада тих економија или лица (на пр., столарска, кројачка задруга) и в) задруге које удружују помоћну грану или страну продукције ; такве су : α) задруге које се баве техничким прерађивањем производа својих чланова (напр., млекарска, сирарска, винарска задруга) ; β) задруге у области споредних продукцијских грана (на пр., пчеларска, воћарска задруга) ; γ) задруге за заједничко искоришћавање машина (на пр., вршалица) и б) мелиоративне задруге (на пр. водне задруге) ; 2. задруге које дејствују у области размене робе и привредних фактора ; оне се даље деле на : а) задруге за набављање робе и алата (набављачке задруге за набављање расне стоке, семења, алата, ђубрета, сировина, горива), в) задруге за заједничко снабдевање електриком. с) задруге за продају и смештај производа својих чланова (задруге за продају) и d) задруге за закуп земље ; 3. задруге које дејствују у области кредита (кредитне задруге, типа Schultze—Delitzsch'a, Raiffeisen'a и италијанских »народних банака« Luzzatti'ja) ; 4. задруге које дејствују у области транспорта и саобраћајних средстава (на пр. америчке телефонске задруге) ; 5. задруге које деј-

ствују у области осигурања (осигуравајуће задруге);¹ и 6. задруге за заједничку организацију техничке помоћи (на пр. агрономска помоћ, консултација за сточарство, контрола стоке и ост.). На послетку, потрошачке задруге могу поделити на : 1. задруге за снабдевање робом (потрошачке задруге у ужем смислу, које могу бити : без сопственог дућана, са сопственим дућаном и са сопственом продукцијом) и 2. задруге за снабдевање чланова становима : а) становима за кирију и в) сопственим кућама (задруге за подизање кућа).

Ова класификација обухвата готово све главније врсте задруга.

Ради бољег прегледа она се може представити у облику ове шеме :

<p>I. Задруге које служе <i>течевној</i> радионости својих чланова (течевне задруге).</p> <p>Оне се деле на :</p> <p>A. <i>Занатско-индустријске</i> задруге и</p> <p>B. <i>Земљорадничке</i> задруге.</p>	<p>1. Задруге које дејствују у области <i>производњачке</i> задруге)</p> <p>2. Задруге које дејствују у области <i>размене</i> робе и привредних фактора</p> <p>3. Задруге које дејствују у области <i>кредитне</i> задруге)</p> <p>4. Задруге које дејствују у области <i>транспортне</i> и <i>саобраћајних средстава</i>.</p> <p>5. Задруге које дејствују у области <i>осигурања</i> (осигуравајуће задруге)</p> <p>6. Задруге за организацију <i>техничке помоћи</i></p>	<p>а) у <i>главној</i> продукцијској грани</p> <p>б) у <i>пomoћној</i> продукцијској грани</p> <p>а) набављање <i>робе и алати</i> (набављачке задруге)</p> <p>б) снабдевање <i>електриком</i></p> <p>в) <i>продаја</i> и смештај производа својих чланова (продавачке задруге).</p> <p>г) <i>закупи</i> земље</p>	<p>а) техничко прерађивање производа својих чланова</p> <p>б) споредне продукцијске гране</p> <p>γ) искоришћавање машина</p> <p>δ) мелиоративне задруге</p>
<p>II. Задруге које служе <i>потрошњи</i> својих чланова (потрошачке задруге).</p>	<p>1. Задруге за снабдевање <i>робом</i> (потрошачке задруге у ужем смислу)</p> <p>2. Задруге за снабдевање <i>становима</i></p>	<p>а) без сопственог дућана</p> <p>б) са сопственим дућаном</p> <p>в) са сопственом продукцијом.</p> <p>а) за снабдевање станом за <i>кирију</i></p> <p>б) за снабдевање <i>сопственом кућом</i> (задруге за подизање кућа).</p>	

¹ Како кредитне, тако и осигуравајуће задруге и задруге за снабдевање електриком раде за добит у толико, у колико оне помажу тековинску радиност својих чланова. Оно се пак својом страном, којом оне раде за личне потребе својих чланова ове задруге држе као потрошачке задруге.

Ако, придржавајући се наведене класификације, будемо расподелили регистриране задруге у Немачкој у 1921. г.¹, видећемо ову проширеност појединих врсти задруга (у хиљадама задруга) :

I. Течевне задруге :

1. Продукцијске:	А. Занатско-индустријске	1,3	} 5,1
	Б. Земљорадничке	3,8	
	(од њих млекарских	3,2)	
2. У области размене:	а) набављачке задруге:		} 14,7
	А. Занатско-индустр.	2,6	
	Б. Земљорадничке	5,0	
	нераспоређене	1,3	
	б) за снабдевање електриком:		
	А. Занатско-индустр.	0,03	
	Б. Земљорадничке	4,3	
	в) за продају производа:		} 1,5
	А. Занатско-индустр.	0,5	
	Б. Земљорадничке	1,0	
3. Кредитне задруге:			} 20,4
	А. Занатско-индустријске	1,9	
	Б. Земљорадничке	18,5	
Свега течевних задруга	А. Занатско-индустријске	6,3	} 40,2
	Б. Земљорадничке	32,6	
	нераспоређених	1,3	

II. Потрошачке задруге:

1. Потрошачке задруге у ужем смислу.....	2,4	} 5,7
2. Задруге за снабдевање станом за кирију и за подизање кућа.....	3,3	
Остале задруге	1,7	
	Свега	47,6

Таблица је ова веома поучна и значајна не само за Немачку. Из ње се види, да претежну масу чине течевне задруге и усред њих земљорадничке, број пак занатско-индустријских релативно није велик. У осталом ваља рећи, да су по броју чланова и по износу обрта потрошачке задруге значајније него по броју задруга. Од течевних је задруга највише кредитних, иза њих по бројности долазе задруге које раде у области размене, нарочито набављачке задруге. Број је пак продукцијских задруга знатно мањи. Од занатско-индустријских задруга на њих долази 21%, а од земљорадничких чак само 12%. При том док продукцијске занатске задруге у већини случајева заузимају главну грану продукције својих чланова, то код земљорадничких продукцијских задруга претежна маса долази на помоћне гране. Тако су у Немачкој од 3.⁸ хиљаде таквих задруга 3.²

¹ Види R. Liefmann. Unternehmungsformen. Z. A. 1923. стр. 92.

хиљаде чиниле малекарске задруге, док је од осталих 0,⁶ хиљ. већина долазила на помоћне послове и привредне гране (винарство, воћарство, пчеларство, искоришћавање машина, мелиорације, млинарство и ост.).

Приближно истим резултатима доводе подаци о броју земљорадничких задруга које је покупио И. В. Е м а љ а н о в у својој табlici која обухвата све главније државе и односи се на разне земље у времену од 1911. до 1919. година. Неки подаци те табlice изазивају сумњу, шта је потпуно природно за општи светски преглед земљорадничких задруга при савременом стању задружне статистике; али поједини недостаци табlice не мењају општу слику која се добија из табlice потпуно прецизно и јасно. Таблица показује, да је у споменутом времену у свету било 250 хиљада земљорадничких задруга и њима сродних организација. Оне се деле на поједине врсте, које одговарају напред наведеној класификацији, овако (у хиљадама):

Земљорад- ничке задруге.	1. Продук- цијске за- друге	а) у главној продукцијској грани..... а) у помоћ- ној продук- цијској гра- ни	а) у главној продукцијској грани..... 0,1 α) и β) техничко пре- рађивање произво- да и споредне по- љопривред. гране... 28,0 (од њих млекарских 26,3) γ) искоришћавање ма- шина ..... 1,1, δ) мелиоративне за- друге 12,0	} 41,1					
					2) Задруге које дејству- ју у области размене	а) набављачке задруге..... 24,2 (у том броју земљорадничких син- диката ..... 8,2) б) снабдевање електриком ..... 2,0 в) продаја и чување производа..... 8,7 г) закуп земље 2,4	} 37,3		
								3. Кредитне задруге 83,8	
								4. Задруге које дејствују у области транспорта и са- обраћајних средстава (телефонске задруге)..... 20,0	
								5. Осигуравајуће задруге 25,9	
					6. Задруге за организацију техничке помоћи 1,9				
								Свега задруга 210,0	
					Друге зем- љорадничке организац.	1. Пољопривредна двштва ..... 18,0 2. Фермерски клубови (Унија и Канада)..... 18,3			} 36,3
								Свега 253,0	

Таблица показује, до каквог су развитка стигле земљорадничке задруге. Није без разлога што S a s s e n назива цело задругарство »Weltmacht« (стр. 182). Али иста таблица јасно приказује, да код земљорадничких задруга света прво место заузимају кредитне задруге, као и код немачких земљорад-

ничких задруга. Друго место заузимају продукцијске задруге (16% од општег броја) које ипак удружују не главну производњу — број је таквих задруга сасвим мален, — већ помоћне продукцијске гране и стране; то су у главном задруге за прерађивање производа својих чланова, и то најпре млекарске и сирарске задруге. Веома је значајан такође број набављачких задруга. На послетку, велик је број осигуравајућих и транспортних задруга, а од последњих велики део долази на америчке телефонске задруге.

Исто сведоче статистички подаци који се односе на Краљевину С. Х. С. Ту је било 1924. г. 72 задружних савеза са 4862 задруга. Најзначајнији је Главни Савез Српских Земљорадничких Задруга. На дан 1. јануара 1926. је у овај савез улазило 1938 задруга и 22 обласна (окружна и среска) савеза, свега 1960 задружних организација. Споментих се 1938 задруга расподељивало на врсте овако :

кредитне задруге	1181
набављачке	708
продукцијске задруге у помоћној грани	46
продавачке задруге (житарске)	1
привредне	2
Свега	1938.

Како што се види, овде на продукцијске задруге долази близу 21½%, али све су оне обухватале помоћну производњу : млекарске — 19, виноградарске — 11, машинске — 4, млинарске и воћарске — по 3, уљарске и рибарске по 2, пчеларске и повртарске — по 1. Додуше, сем овога Главни је Савез држао у закупу 1924—1925. године 9.353 кат. јутара земље. Али је од ње он дао преко задруга 6802 кат. јутара у пазакуп сиромашним задругарима, а на осталих 1969 кат. јутара имао је 3 угледне економије.

Ови прегледани подаци дозвољавају да се дође до закључка, да је довољно значајно по броју задруга и, као што је било горе показано, још значајније по броју здружених лица и величини својих обрта потрошачко задругарство у облику потрошачких задруга, удружених у моћне задружне савезе, који се примају не само велике куповине робе непосредно код произвођача него и сопствене продукције предмета велике потрошње. Друштво се креће у правцу који предсказује Ch. Gide'. Овај француски економиста понавља о организованом потрошачу *mutatis mutandis* Sieyès'ове речи :

«Qu'est-ce que le consommateur ? Rien. Que doit-il être ? Tout».

За сада преоблађују задруге које удружују произвођаче. Уз то је задругарство мање дотакнуло индустрију и радиност. У њој се као задружна средина јављају поглавито ситни занат и кућна индустрија. Оснивању већих задружних предузећа од радника смета недостатак капитала, недостатак школовања и умења да руководе великим предузећем, најзад — недостатак самодисциплине и горе споменутог задружног духа, услед чега постају размирице, свађе, тежње да сваки шта више узме од задруге и да њој да шта мање, а као последица свега тога је пропадање већ основаних индустријских задруга. Са успехом раде и развијају се фабрике које припадају савезима потрошачких задруга, али сам већ споменуо, да по свом социјалном устројству ове фабрике, строго говорећи, нису задруге.

Област пак у којој је задругарство учинило највећа освајања, и врши их даље — то су задружне организације малих и средњих земљорадника. Задругарство је већ увукло у свој круг претежан број тих власника. Оно је већ утицало на њихову привреду и у ближој будућности обећава потпуно преуређење сељачког живота. Аграрне су реформе, које су предале велике земаљске просторије крупних поседника у руке сељака, још више оснажиле значај задругарства. Баш је задругарству суђено да отклони оне штете које су у појединим случајевима постале у вези са парцелацијом технички високо уређених крупних економија. Њему је пак суђено да надокнади маленој пољопривреди све оно у чему она, поред других својих преимућстава, уступа крупној привреди¹.

Но при том, као што се то јасно види из наведених статистичких података, земљорадничке задруге показују једну карактерну и веома стварну особину за разумевање њихове природе. Ова се особина састоји у томе, да задруге не преуређују на задружним начелима главне пољопривредне гране, на име земљорадњу и сточарство. Култура биљака и гајење животиња остају индивидуални. Задруге са колективним обделавањем земље се могу рачунати на прсте; принудно завођење колективних економија («камуна») у Совјетској Русији изазвало је упорно противљење сељака. То се објашњава тим, што је сељак велики индивидуалиста и хоће да остане као потпун властник на земљишту. Сем тога претварање ситних економија путем задруге у једну велику колективну економију не би до-

нело оних користи које доноси велико предузеће у индустрији. На послетку, за постанак великих колективних економија, у колико се оне не би стварале из бивших крупних приватних поседа или на национализованим земљама, било би потребно здружавати парчета земље по случајном суседству, а то, дабоме, није могућно. Игнорисање свега овог доводило је и још сада доводи лажном схватању земљорадничког задружног покрета, као покрета који је позват да уништи индивидуалне економије и на тај начин колективише пољопривреду.

Али, ако главна производња остаје индивидуална и земљорадничке задруге носе савезно т. ј. помоћно обележје за ту грану, нарочито пак за прерађивање производа, затим за набављање свега неопходног за привреду и продају производа, најзад, за снабдевање привреде кредитом — све се ово врло брзо преуређује на задружним начелима. Развитак уопште показује ову тенденцију: основна језгра пољопривреде остаје индивидуална и чак постаје све више индивидуалистичка (разрешавање старих општинских и породичних веза), али се та језгра све више опкољава широким задружним слојем. Задруга везује једну за другу поједине економије и овим не претендује на њихову самосталност и аутономност, а надокнађује им и штити их од разних опасности које прете ситном земљораднику у капиталистичком мору савремене народне привреде.

Само ће онај, ко буде дубоко схватио улогу земљорадничких задруга која се испољава овом тенденцијом, бити у стању да постигне и на пракси највећи њихов развитак и да од њих добије максимум користи за широке слојеве сељачког становништва.

Жив. Девичерски

Таксе на забаве

(Њихов историјат и неке напомене о њима)

Нови фискални извори

Велики рат од 1914.—1918. године, који је био судбоносан за Европу и чија се реперкусија у привредном животу осећала више или мање на целом глобусу, прогутао је многа народна богатства и довео у питање финансије свих зарађених држава. Још много пре него што су националне валуте пољуљане и пошле путем девалвације, осећала се врло

јако оскудица у платежним средствима, јер је ратни Молох врло брзо прогутао све резерве, а редовни државни приходи не само да нису били способни да подмире огромне потребе народне одбране, већ су врло често тако слабо притицали да нису стизали да подмире ни нормалне расходе.

Код таквог стања ствари, ратујуће државе прибегавале су зајмовима спољашњим, где је то било могуће, и унутрашњим готово по свима тим државама. Али како је спољашње зајмове било врло тешко добити, а унутрашњи, кад су јако учестали, постали нецопуларни, морало се прибегавати другим средствима.

Та средства била су, у главном, изналажење нових пореских извора.

Са тим проналаском, заиста мало оригиналним, почеле су неке државе на западу да оперишу још у току самога рата и тај случај није био само код »централних сила« већ и код неких чланова »велике антанте«. После рата, кад су наишле његове страшне економске и социјалне последице, кад су и националне валуте пошле путем обесцењивања, овај проналазак примењивао се у пракси још чешће. У хаотичним послератним политичким и економским приликама није се могло ни мислити на зајмове, и једини излаз из ситуације био је у повећању старих пореских ставова или у изналажењу нових фискалних извора.

И нашу државу изнурену дугим ратовима, а стављену пред нове и огромне политичке, социјалне и привредне проблеме, није мимоишла ова судбина. И ми смо по свршетку непријатељстава морали поћи трагом свих оних који су водили рат и трпели од њега: повећавали смо старе порезе и изналазили нове пореске изворе.

Један од тих нових фискалних извора код нас јесте и такса на забаве, т. ј. такса на позоришне и кинематографске представе, балове, игранке, циркусе и све друге забаве где се људи ради увесељавања скупљају.

Карактер ове таксе

Нова такса уведена је у наш таксени закон под новим тарифним бројем 99а., а овај тарифни број објашњен је и допуњен чланом 103. таксеног и пристојбинског правилника. И тарифни број и његов правилник важе за целу Краљевину од 1. маја 1920 г. и заједно су трпели од тада па до данас све

измене које је захтевала примена у пракси, експериментисање надлежних и потребе државе.

Позната је ствар да наш таксени закон садржи у себи више пореза него правих такса, што је у осталом одлика таксених закона и неких других држава, само, разуме се, у много мањој мери. И наша такса из тарифног броја 99а. по свима својим ознакама и по свом карактеру јесте опет порез. Она је, по превасходству, *чист порез на обрт* и представља тип двоструког или вишеструког порезивања, које наука о финансијама толерира у границама исте државе и чак одобрава, кад оно служи као коректив при порезивању по приносу или као накнада за уобичајене пореске дефраудације при пријављивању.

Неки је сматрају и као порез на луксуз, узев у обзир разлоге којима су се разни министри финансија у својим експозе-има служили, али, поред свега тога, у њој битно преовлађују карактерне црте пореза на обрт, пошто је тешко било доказати да је у сваком случају луксуз најобичнија интелектуална потреба : солидна позоришна представа или мало добре музике после много часова или дана рада.

Ову »таксу«, ако не свесно а оно бар инстинктивно осетио је као порез и сам законодавац и то чак као изразит и посебан порески облик, јер му је у почетку дао потпуно засебан правилник са поступком за наплату и обезбеђење, одвојен од општег таксеног правилника, па га је и у нарочитим књигама код пореских власти водио у евиденцији као један посебни порески извор.

То се приметило и доцније кад је уведена »такса« на бруто приход по баровима, кабаретима, вариете-има и т. д. јер је и за овај случај био прописан потпуно засебан правилник у коме је био спроведен поступак око наплате овог државног прихода.

То се да уочити и сада кад су оба правилника спојена у један и тај један претворен у само један члан (103) таксеног и пристојбинског правилника, са 140 тачака, које су некад биле самостални чланови два ранија правилника.

Историја ове таксе у неким Европским државама

Наш таксени закон предвиђао је таксу за забаве и прерата, али не за *државу*, већ за *општину* и не као одређен порески облик и за сва места, већ у оном износу и за оне слу-

чајеве како их у варошима и варошицама заведе општински одбор ако добије за то одобрење од Министра Финансија. По свему се види да је та такса имала карактер случајног општинског намета, па и то само у привилегисаним општинама. Држава, пак, није користила пре рата овај порески извор.

Идеја о установљењу ове таксе, као и мода, дошла нам је са запада, па чак и из исте земље и места одакле мода у главном долази : из Француске и из Париза. Но како се Француска у овом погледу послужила нешто мало старијим искуством Белгије, а ми опет искуством обе те земље, то ћемо, ради јасније слике историјског развоја овог пореског облика, на овом месту укратко донети историјате његове у Белгији и Француској, одакле се раширио по већем делу европских, па чак и у неким америчким државама, гдегде и у другој форми.

I. Белгија

Ова такса заведена је у Белгији први пут законом од 3. септембра 1913. године као нов фискални извор који је, поред осталих, имао да послужи реорганизацији белгијске војске. Само се, у то време и по томе закону, ова такса није протезала на све локале са забавама, представама и т. д., већ искључиво на кинематографе. Она се уплаћивала процентуално и прогресивно према величини прихода. Окрузима и општинама овим законом дато је такође право да наплаћује таксу у износу од 25 и 75% од износа државне таксе.

За време делимичне окупације, услед увећаних државних потреба и услед наглог увећања свих могућих забава, међу којима је било чак и вулгарних као што су псеће трке, влада је уредбом од 26. априла 1916. године овој такси подвргла сва позоришта, биоскопе, забаве и све локале и установе за увесељавање.

Овом уредбом такса је подигнута на 10% од бруто прихода свих врста у таквом локалу, изузев сума одређених у хумане сврхе. Но ова такса, изузетно, могла се платити и глобално са 4, 6 и 8 франака дневно ако би зарада тих установа у току 15 дана показивала просечно дневни приход испод 60, 83 и 100 франака дневно. Приређивачи са приходом испод 40 франака дневно нису ни узимани у обзир. Окрузима и општинама остављено је право на таксу од $\frac{1}{8}$ и $\frac{3}{8}$ од висине државне таксе.

У бруто приход по коме се одмеравала ова такса улазио је приход :

1. од улазница у најширем смислу речи ;
2. од увећане цене пића, јела и др. ;
3. од продаје програма, и
4. од свих других прихода непосредних и посредних, које је довитљивост приређивача могла измислити.

Ова такса и овакав начин наплате важио је од 23. марта 1916. године до конца првог тромесечја 1920. године.

На седници парламента од 14. јануара 1920. године Министар Финансија г. Леон Делаacroa поднео је нов законски пројект о наплати ових такса.

У свом експозе-у, по кратко изложеном историјату ове таксе, он је изнео и разлоге који су владу побудили да новим законом и на новим основама регулише ово важно питање белгијског државног прихода. Ти разлози били су већином чисто фискалне природе.

Нови закон обухватао је у најширем смислу речи све забаве и јавне локале где се људи ради забаве скупљају. Тако су овој такси у првом реду потчињени само биоскопи (кинематографи), панораме, диораме, локали са оркестрионима, аутоматским инструментима за свирање, музеји од воска, изложбе, утакмице, концерти, балови, позоришне представе и т. д. и т. д.

Овој такси подлеже све напред поменуте забаве и установе без обзира да ли се држе и приређују у затвореним локалима или на отвореном простору, само ако оне доносе извештан приход.

Такси не подлеже приватне домаће забаве и забаве серклова и друштава за њихове чланове, кад је улаз бесплатан. Наплати ли се улазак, забава, другарско вече, скуп и т.д. подлежи такси као и остале забаве.

Такса се наплаћује на бруто приход свих врста пазара у локалу (улазнице, продаја програма, пића, јела и све друге врсте прихода које би довитљиви приређивач био у стању измислити.)

Таксу плаћају :

а) све врсте позоришта, забава и локала за забаву, сем оних ниже изложених под б) и в), од бруто прихода 15% ;

б) забаве у којима има ма и делимично кинематографских (биоскопских) пројекција, као и кинематографи 20% ;

в) локали где се, поред осталог, пред публиком игра 25%.

Од ове таксе иде $\frac{1}{10}$ прихода округу а $\frac{3}{10}$ општини. Но зато ни општине ни окрузи не могу завести нити прирез нити специјалну таксу, односно прирез на ове установе. Изузетно се може одобрити било окрузима било општинама да порежу засебном таксом оне забаве где се точи пиће.

Ове установе неће платити таксу само у оним данима кад им је приход испод 50 франака дневно.

Ову таксу може смањити или вратити Министар Финансија, ако приређивач, по одбитку сопствених трошкова, цео приход уступи на хумане циљеве или ако приређивања имају карактер уметнички, књижевни, научни или су приређене забаве и скупови у јавном интересу.

Приређивач је дужан сваку забаву пријавити 24. часа раније надлежној финансијској власти, а они што приређују забаве и т. д. узастопце, пријављују једанпут и та пријава важи док се забаве или представе не откажу. Он мора имати карте, билете и рачуне за сваку врсту прихода, на којима ће бити назначена цена. Сваки дан приређивач је дужан уписати у књигу прихода, по врстама прихода, све приходе, и последњу нумеру карата, билета и рачуна. Облик књиге, карата и рачуна прописује Министар Финансија.

Такса се плаћа сваког 1. и 15. по пријави приређивача, којој пријави треба приложити и извод из књиге прихода. Такса се може наплатити и у тренутку кад се приходи уберу, ако би њена наплата иначе била у опасности.

За таксу повремених забава и приређивања одговоран је закупац или сопственик локала.

Приређивач, односно сопственик локала, дужан је допустити државној контроли улазак у локал и контролисање књиге прихода, улазница, рачуна па и самог наплаћивања за време забаве. Влада је овлашћена да краљевском уредбом може увести и друге контролне мере.

На случај криумчарења или уопште избегавања плаћања ове таксе, приређивач се кажњава петоструким утајеним износом таксе. Одбијање и непоштовање контролних органа казни се новчано од 50—2000 франака.

Овим законом укинута су сви противни прописи закона од 3. септембра 1913. год. и закона од 24. октобра 1919. године.

Закон је прмљен 28. фебруара.

У 1926. години прописи који се односе на ове таксе претрпели су извесне промене. Од 19. јула 1926. године такса се плаћа овако:

а) код позоришта :

1. од бруто цене улазница или места : до 4 фр. 12% (а са прирезом 13,20%); од 4 до 12 фр. 15% (а са прирезом 16,50%); преко 12 фр. 16% (а са прирезом 17,60%) — 2. од потрошеног јела и пића 15% (са прирезом 16,50%).

б) кинематографи :

1. од бруто цене улазница : до 2 фр. 15% (са прирезом 17,25%); од 2—7 фр. 25% (са прирезом 28,75%); преко 7 фр. 28% (са прирезом 32,20%).

2. од јела и пића : 15% (са прирезом 17,25%).

в) балови и игранке (али не школе играња) :

од свих врста прихода 20% (са прирезом 22%).

г) дансинзи, вариете-и, и сл. :

од свих врста прихода 30% (са прирезом 33%).

д) коњске трке :

од свих врста прихода 25% (са прирезом 27,50%).

ђ) остале забаве и приређивања :

од свих прихода 15% (са прирезом 16,50%).

е) бесплатне карте и улази :

подлеже такси и то : места од 3 фр. и мање 0.25 фр. од места ; места изнад 3 фр. 0.50 фр. од места.

Француска

И у Француској је било трагова ове таксе и пре рата, но само у виду »приреза за сиротињу.« Овај прирез установљен је законом од 7. фебруара године V. по француском републ. календару. Мењан је доцнијим законским изменама и наплаћиван у корист установа јавне помоћи. Тек за време великог рата чланом 13. фин. закона од 30. децембра 1916. године, прописано је да се ова такса наплаћује и у корист државне касе, као нов порески приход. Ови прописи важили су све до 1920 године, када су чл. 92. до 96. фин. закона нормиране нове одредбе о наплати ове таксе.

По новим изменама, сем изузетака које ћемо ниже навести, заведена је на позоришта, биоскопе, изложбе, циркусе и друге забаве такса чија је тарифа утврђена овако :

1. Позоришта, кафе-концерти, симфониски концерти, панораме, циркуси, хипнотичке сцене, менажерије и т. д. на свој бруто приход плаћају на име ове таксе (сем приреза за сиротињу) 6%

2. Музички скупови, утакмице велосипедске, пешачке, наутичке, утакмице на билијару, у мачевању и т. д. (сем приреза за сиротињу и комуналних такса) 10%.

3. Кинематографи.

10% до 15.000 фр. бруто месечног прихода; 15% на приход између 15000 и 50.000 фр.; 20% на приход исмеђу 50.001 и 100.000 фр., и 25% на приход преко 100.000 фр., сем приреза за сиротињу и комуналних такса.

4. Балови, утакмице у хрвању, борбе с биковима, гађање голубова, бојеви петлова, тејконцерти, супеконцерти и сви остали слични етаблисмани, ма којима се средствима служили : 25% од цене места или улазнице и *свих прихода*, поред приреза за сиротињу и осталих комуналних такса.

На неке од ових приређивања изузетно се смањује стопа таксе на 6%, н. пр. борбе зване »Ландеске« (Гаскоња), провансалске (Прованса) које имају национално-историјски карактер.

Осим тога наплаћиваће се на име таксе 25% на боксерским утакмицама за свако место плаћене више од 20 фр. и 10% за место испод 20 фр.

Кад се у једном локалу изводе атракције различитих врста, такса ће се рачунати према атракцији *најниже тарифе*, ако њено трајање обухвата бар $\frac{3}{4}$ времена целокупног програма.

Ако неко издаје бесплатне улазнице оне се имају порезати према цени места (седишта) као да су плаћене, а улазнице са *смањеном ценом* порезују се према цени која би се платила. Абониране карте порезују се по нормалној тарифи закупљених места, а абониране карте за неодређен број представа порезују се као обичне карте за сваку представу на коју се са њима може ући или према броју дана за колико времена оне вреде.

Ако се уз карту обавезно плаћају и други закупи, као гардероба и т. д., такса ће се распоредити према укупној цени.

Општине су овлашћене да разрежу своју таксу (чију тарифу одобрава окружни начелник) на *биоскопе* и јавне установе *где свира музика* или где се дају *позоришне представе*.

Сопственици и организатори поменутих утанова и приређивања дужни су на 24 часа пре представе, забаве и т. д. на обрасцу таксираном са 2 франка пријавити све своје представе најближој фин. управи.

Од ових такса ослобађају се представе чији је приход намењен искључиво :

1. јавним установама добротворним и корисним ;
2. удружењима за узајамно потпомагање у несрећи и нужди.
3. изложбе ратних дела (сликарске, вајарске и т. д.)
4. гимнастичка и спортска друштва за развијање спорта, развијање физичко и припремање за војну службу, чији приход иде искључиво на одржање друштва.
5. популарна предавања и приређивања инвалидских и ратних удружења, ако не би имала спекулативни карактер.

Да би се ово ослобођење постигло, мора се пореском надлештву поднети доказ да је приход заиста и предат ономе коме је намењен и због чега је и ослобођен од таксе.

Поред тога, од ове таксе ослобађају се још :

1. Бесплатна места уступљена ратним рањеницима и инвалидима, као и места оних лица која врше неку функцију или врше своју професију у томе локалу (глумци, статисти, разни продавци јела и пића, послуга и т. д.) као и бесплатна места уступљена школама кад корпоративно присуствују.

Субвенисане установе са улазницама нижим од 6 фр. не подлеже такође овој такси.

Сви преступи против ових прописа и покушаји утаје ове таксе кажњавају се петоструким износом утајене или онемогућене таксе или новчаном казном од 500 до 2000 франака.

За ометање или недозвољавање контролисања предвиђа се поврх горње казне и затварање локала.

У истом закону предвиђено је да под ову таксу потпадају и коњске трке на које се плаћа : 6% на приход који је већи од 500.000 фр. а не премаша 3 милиона; 10% на приход већи од 3 милиона а испод 10 милиона, 20% на приход преко 10 милиона.

Сви остали прописи важе и за овај случај.

У примени ови законски прописи нису наилазили на велике тешкоће. Приличне муке финансијској администрацији задавала су спортска друштва, која су желела да њихове вежбе и приређивања, поред ослобођења напред поменутог под 4., сасвим извуку испод наплате ове таксе. Тај случај најзад је у једној конкретној прилици расправила Касација у Паризу на својој седници од 5. августа 1925. год. објашњењем: »Не могу се сматрати забавама и приређивањима која подлеже такси по чл. 92. закона од 25. јула 1920. год. игре организоване од једног приватног спортског друштва, које на исте пушта само своје чланове а не наплаћује никакву улазницу.«

И код нас се око ових друштава имало чешће посла, иако су наши прописи за та друштва повољнији.

То су у главном они прописи на које се угледао наш законодавац кад је прописивао ове таксе у нашој земљи.

Али ови прописи нису остали овакви до данашњих дана. Од 1920. г. до данас они су мењани или допуњавани 2—3 пута.

Те измене и допуне спровођене су у главном кроз годишње финансијске законе. Нагла и осетна девалвација националне валуте за последњих 2—3 године унела је велику пометњу у цео привредни живот земље па и у државне финансије, а то је опет као противмеру изазвало читав низ фискалних реформи, које нису мимоишле ни ову таксу.

У току 1923. и 1926. г. учињене су извесне измене и допуне које на новим основама регулишу наплату ове таксе. Те измене и допуне спроведене су кроз чл. 40. фин. закона за 1923. г., чл. 15. и 16. фин. закона од 19. децембра 1926. г. и чл. 88—93. декрета о кодифицирању фискалне легислативе од 28. децембра исте 1926. г.

Те измене на први поглед дају утисак олакшања овог пореског терета, јер се ове таксе у будуће већином имају наплаћивати на *нето цену* улазнице или улазине, али с друге стране таксене стопе су повећане и то код појединих врста забава врло осетно.

На луксузна приређивања и етаблисмане задржана су и даље права за наплату ове таксе на бруто принос, само што је ту унета новина у толико: што ће се у будуће посебно наплаћивати такса на *нето улазну цену* а посебно такса на потрошак јела, пића и др.

Једино код борби бикова званих »ландеске«, »провансалске« и сличне, задржан је стари начин наплате на цео бруто приход па је чак и стопа повећана од 6. на 7.20%

И ослобођења од плаћања ове таксе у неколико су проширена. Тако на пример: позоришта и симфонијски концерти које помаже држава или самоуправни тела по чл. 93. закона од 25. јуна 1920 г. нису подлежали овој такси за улазнице до цене од 6 франака. По чл. 15. закона од 19. децембра 1926. године, те установе у будуће неће плаћати ову таксу на улазнице до 6 фр. у унутрашњости и до 12 фр. у Паризу.

Исто тако по чл. 16. истог закона ослобођена су од плаћања ове таксе и сва приређивања на изложбама (сајмовима

робе и мустара) пољопривредника, трговаца и индустријалаца, ако се на њих не плаћа улазна цена ма у ком виду.

У исто време смањена је са 50% ова такса за повремене концерте удружења артиста и удружења за концерте класичне музике.

То би у главном било оно што се у најкраћим потезима може рећи о наплати ове таксе у Француској.

Бугарска

Не као пример за углед, већ као куриозитет навешћемо овде и начин наплате ових такса у Бугарској. У тој земљи ове таксе наплаћују се у таксеним маркама и то по тач. 1. чл. 22. и тач. 1. чл. 23. закона о таксама од 10. марта 1923. године.

По чл. 22. на билете и карте за балове, вечеринке, концерте, позоришта где улази и државно, циркусе и т. д. ако улазница не прелази 25 лева, плаћа се 1 лев од улазнице. А по чл. 23. на те исте забаве, ако улазница прелази 25 лева, плаћа се 2 лева од улазнице.

Других законских прописа о наплати ове таксе нема, већ је начин наплате ове таксе регулисан наредбом Министра Финансија Но. 584. од 21. априла 1923. год. која је на снагу ступила 1. маја исте године. По тој наредби такса се наплаћује уз улазну цену, а на нарочитом обрасцу ништи код народне банке. За онемогућавање ове таксе важе општи казнени прописи.

Историјат ове таксе код нас

Трагова од ове таксе било је и код нас и пре рата. Само се она као таква није наплаћивала у корист државе већ у корист општина по варошима и варошицама. Али и ту она није постојала као одређени порески облик, већ се по тарифном броју 407. таксене тарифе закона о таксама од 1911. године (а и данашњег) ова такса могла заводити по решењу и у износу колико реши општински одбор, ако то решење одобри Министар Финансија. Министар Финансија је могао ову од одбора одређену таксу смањивати, а по нахођењу и не одобрити. Према томе, ова такса није имала своју одређену структуру и није се уопште наплаћивала у корист државе.

Као државна дажбина која важи за целу Краљевину, ова такса заведена је чланом 13. привременог закона о буџетским дванаестинама од 4. априла 1920 године.

Тим чланом предвиђено је да се заводи у таксеној тарифи србијанског закона о таксама нов тарифни број 99а, и да важи за целу Краљевину.

Поменути тарифним бројем прописано је да се на све улазнице за забаве, позоришта, биоскопе (кинематографе), циркусе, изложбе и установе где се људи ради забаве и задовољства скупљају плаћа такса прогресивно до суме од 50.— динара према величини цене улазне.

Та тарифа изгледала је овако :

за улазнице од 1 дин. до 2 дин.	0.20
за улазнице од 2 дин. до 3 дин.	0.30
за улазнице од 3 дин. до 5 дин.	0.40
за улазнице од 5 дин. до 7 дин.	0.50
за улазнице од 7 дин. до 10 дин.	1.—
за улазнице од 10 дин. до 15 дин.	1.50
за улазнице од 15 дин. до 20 дин.	2.—
за улазнице од 20 дин. до 25 дин.	3.—
за улазнице од 25 дин. до 50 дин.	5.—
и преко 50 динара	10.— динара.

Ако би се негде улаз плаћао у виду добровољног прилога — шта ко да — у име таксе наплаћивало се за свако лице 0.50 д.

Где је улаз био слободан, т. ј. где се за улаз није плаћала никаква улазница, на те се забаве одређивала слободна — »паушална такса«, т. ј. од прилике одређена такса за један дан или за једну представу.

Код клубова и друштава где се улаз на друштвене или клубске забаве није плаћао, већ се на улаз стицало право уплатом чланског улога или сезонске карте, ова такса, по предњој скали, одмеравала се према величини улога или целе сезонске карте.

Такса се имала платити увек унапред, изузев забава са »добровољним прилогом« где се такса наплаћивала на лицу места, по списку, од стране органа финансијске власти. Паушална такса плаћала се унапред такође, а одређивана је од стране фин. власти.

Од плаћања ове таксе нико није могао бити ослобођен, ма од кога се, ма на којем месту и ма у чију корист улазнице продавале.

Али, *изузетно*, није се плаћала такса за улазнице код приређивања :

а) од којих је цео приход намењен искључиво филантропским или милосрдним циљевима, и

б) ако је забава, позориште, биоскоп и т. д. приређена у циљу васпитања или научном циљу од друштва или удружења, која нису организована у циљу добити.

О овим ослобођењима имао је да решава Министар Финансија.

Овим законским прописом био је овлашћен Министар Финансија да по одобрењу Министарског Савета пропише и правилник о начину наплате ове таксе као и казне за противно поступање. И он га је прописао.

То је правилник за извршење прописа Т.Бр. 99а, од 20. априла 1920. године Бр. 3246.

Овај правилник имао је 17 чланова и у њему је прописано: ко подлежи овој такси, ко може бити ослобођен, колика се такса плаћа и цео поступак око наплате ове таксе (пријављивање забаве, жигосање улазница, наплата по »добров. приложима«, одмеравање паушалне таксе) поступак око контроле, тражења повраћаја више или погрешно плаћене таксе, изрицања казне и употребе правних средстава (лекова).

Главније одредбе из поступка око наплате ове таксе биле би у овоме :

1. Свака представа, забава и т. д. морала је бити на 24. часа раније пријављена надлежној фин. власти (финансијској управи или пореском уреду), а где ових нема, онда котарској испостави или финансијској стражи. Код сталних радња (кинематографа, позоришта и т. д.) ово пријављивање вршило се свега једанпут пре почетка рада, кад се рад није прекидао, са назначењем представа сваког дана. Појединачне представе, у размацама времена, морале су се сваки пут поновно пријавити 24 часа раније.

Фин. власти биле су дужне водити евиденцију о радњама које имају сталне представе.

2. Сви приређивачи забаве, биоскопа, позоришта и т. д. на које се улазило помоћу улазница, морали су те улазнице најдаље 24 часа раније жигосати код пореског уреда или фин. управе и ту и одговарајућу таксу платити. Те улазнице жигосане су округлим печатом власти и потписом чиновника, а сем тога сопственик предузећа на сваку улазницу морао је пре продаје утиснути и датум представе.

Улазнице су морале бити повезане у књижице и морале су имати три дела: јуксту и талон са купоном. При улазу особље преузећа откидало је са улазнице купон, а посетиоцу је остајао талон-улазница са жигом.

На случај да контрола нађе неко лице без улазнице или са улазницом и неоткинутим купоном, сматрало се да постоји дело криумчарења.

3. Улазнице које не гласе на нумерисана седишта могле су се употребљавати док се не утроше, а за улазнице обележене за поједина нумерисана места и за само једну тачно одређену представу, ако се не би све утрошиле, могао се тражити повраћај за њих плаћене таксе од власти која је таксу наплатила, у року од пет дана од дана приређене представе и т. д. Повраћај се тражио молбом за коју се није плаћала такса, а истој су имале бити приложене и нераспродате улазнице.

4. За места која су се код државних позоришта (казалишта) по правилима уступала бесплатно: лекару, новинарима, полиц. органу и т. д. ова се такса није наплаћивала, сем случаја да се и она публици распродају.

5. Паушална такса одређивала се за локале и забаве где је улаз слободан. Ова такса одмеравана је према величини локала, броју седишта, трајању забаве, наизменичном броју посетилаца, а све у сразмери суме које се у том месту плаћају на име такса на улазнице у сличним локалима.

Ову таксу одређивале су фин. управе и порески уреди, а такса се плаћала по споразуму са приређивачем за један дан или недељно, *но увек унапред*.

Разрез ове таксе саопштавао се одмах сопственицима и на исти су се они могли жалити (ако нису били задовољни) у Србији и Црној Гори Окружној Финансијској Управи, а у осталим покрајинама наше Краљевине Финансијској Дирекцији. На случај да у Србији и Црној Гори ову таксу разрезује Окружна Финансијска Управа или београдско пореско одељење жалба се изјављивала Генералној Дирекцији Посредних Пореза.

Решења донета по овим жалбама била су извршна и жалба није задржавала наплату таксе.

6. На забавама са »добровољним прилозима« морао је увек присуствовати по један финансијски орган, који је водио списак и контролисао рад предузећа, тако да се по закљученом списку који су потписивали и финансијски орган и приређивач знало.

тачно колико је било посетилаца и колику таксу треба платити.

7. Контролу су вршили на првом месту органи финансијске власти, али су и друге власти позване да их у овом послу помажу. Где нема органа финансијске власти ову контролу могу да врше и полицијске и општинске власти. Вршење контроле имало се изводити пажљиво и »штих — пробом«, т. ј. прегледом улазнице тек код 4. или 5. лица. И више финансијске власти могле су вршити »суперконтролу«.

8. Казне за огрешења о ове прописе биле су разнолике. Тако на пр. за непријаву ма какве забаве, за улазак без улазнице, или са улазницом за коју није такса плаћена или није довољно плаћена или за поновну употребу већ једном употребљене улазнице кажњавао се сопственик предузећа за сваку такву улазницу и то : први пут од 20—200 динара ; други пут од 200—1000 дин; а за сваку даљу кривицу са 2000 динара. Овако се кажњавају и клубови и друштва која се огреше о ове прописе.

Приређивачи забава где је слободан улаз, ако таксу благовремено не плате, кажњавају се : први пут : *троструком* сумом паушалне таксе, други пут *петоструком* сумом, а у сваком даљем случају *десетоструком* сумом редовне паушалне таксе.

Ко неверно уписује добровољне прилоге казни се са 1000 динара, а ко не дозволи приступ контролним органима кажњава се први пут са 500, други пут са 1000 и за сваки даљи случај са 2000.— динара. Неуредни чиновници кажњавају се са казном од 10—100 динара.

Ове пресуде у Србији и Црној Гори изричу Окружне Фин. Управе а у осталим покрајинама Финансијске Дирекције. Пресуде о кажњавању чиновника изриче Министар Финансија.

Жалбе против осуда о кажњавању подnose се у Србији и Црној Гори Генералној Дирекцији Посредних Пореза, а у осталим покрајинама Делегацији Министарства Финансија и њихова су решења извршна.

9. Повраћај погрешно више наплаћене или погрешно положене таксе могао се тражити у року од тридесет дана од дана кад је такса наплаћена или положена. Молба се предавала власти која је таксу наплатила, а ова је исту са целим предметом достављала Генералној Дирекцији Посредних Пореза на решење.

10. Потказивачи су имали право на половину казне и право на жалбу, али потказивачи нису могли бити државни и самоуправни службеници, т. ј. нису могли добити награду, јер им је дужност била да такве случајеве хватају.

Овај правилник поред својих добрих особина, *које су јасно носиле све карактерне знаке једног посебног поступка*, имао је и мана. А најглавније су му мане онде где је узео на себе улогу закона и уносио нове елементе принципијелне природе, које члан 13. закона о буџет. дванаестинама не познаје у својим прописима.

Тако на пример :

1. Закон је предвидео да од плаћања таксе на улазнице нико не може бити ослобођен, но *изузетно* да се не плаћа такса на улазнице оних приређивања чији је целокупан приход намењен *филантропским циљевима* као и на забаве, биоскопске и позоришне представе приређене у научном циљу.

Међутим Министар Финансија ово право изузетног ослобођења кроз овај правилник знатно проширује и у тачки 3. чл. 2. пом. правилника прописује да ово ослобођење важи за : »забаве на сеоским заветинама, црквеним славама и прославама и народним свечаностима, ако се одржавају на за то одређеним местима.«

2. Уз скалу тарифе за наплату ове таксе а у чл. 3. правилника прописано је да се ова такса може наплаћивати и у крунама, онамо где су у примени круне, по крунској скали онаквој истој какву је закон предвидео за динаре. Тако н. пр. за улазнице од 1—2 круне наплаћивало се 0.20 круна, — од 2—3 круне наплаћивало се 0.30 круна и т.д.

Ни прво ни друго није било предвиђено законом, а јасно је било да правилник није могао заменити законске прописе. По томе се још тада назирала могућност измена и допуна свих прописа.

Прве измене и допуне

Те измене и допуне дошле су врло брзо. Поред напред поменутих прописа који су чекали на озаконење, било је и других разлога да се ови прописи допуне или измене. Пракса је најбоља учитељица, јер вредност закона без примене у пракси не може се оценити. Тек на примени у пракси уочавају се њихове мане и недостатци као и добре особине.

Овога пута, поред захтева који су потицали из чисто практичних опажања при примени закона и правилника, било је и других.

Закон је с почетка дочекан и примљен мирно. Нарочито од публике. Она га није непосредно осећала па се није бунила. Нису се, с почетка, бунили ни приређивачи, јер им се указала згодна прилика да повећају цену и за свој рачун, поред незнатног повећања које је проузроковала такса. Али они нису остали дуго мирни. Могуће је да су у оним данима политичког превирања дошли до уверења да би се могли таксе ослободити, а да цене, разуме се, не редуцирају, јер су видели да се публика не буну, а могуће је да им се није допао надзор и да су их прописи о жигосању, пријављивању, одцепљивању купона и т. д. спутавали у дотадашњем слободном делању много више но што су очекивали.

Како му драго, тек они почеше са усменим и писменим протестима, прво појединачно, а затим корпоративно кроз њихове класне или професионалне заједнице. Политички момент, наравно, није изостао и играо је знатну улогу.

Искушење је било прилично, али су га надлежни сретно пребродили. До измена и допуна ипак је морало доћи. И оне су дошле кроз финансијски закон о буџету.

У чл. 157. фин. закона за 1920-21. годину предвиђено је све оно што је било прописано и у чл. 13. закона о буџ. дванаестинама од 4. априла 1920. године, пренет је, дакле, цео пропис о таксама из новог тарифног броја 99а.

Овога пута ови прописи допуњени су на тај начин, што су озакоњени прописи из чл. 3. правилника у колико се тиче наплате и прорачуна таксе у крунама у крајевима где се још радило са крунским вредностима и што је унета нова 3. напомена уз Т.Бр. 99а., којом је прописано »да забаве на сеоским заветинама и црквеним славама и преславама и народним свечаностима« не подлеже овој такси. На тај начин добила је законску подлогу и тач. 3. чл. 2. правилника, о којој је напред било речи.

Као нов пропис ушла је одредба да паушалну таксу плаћају и *јавне ноћне толериране радње*, као и пропис да улазнице са вредношћу испод 1 динара или 1 круне не подлеже овој такси.

Осем тога, да би се сузбили све јачи и све организованији напади на овај нови државни приход, *напомена II.* одређена је за одбојник и наоружана је новим прописом. Тако је она у новој

стилизацији гласила: »Од плаћања таксе нико не може бити ослобођен, ма од кога се, ма на којем месту и ма у чију корист улазнице продавале. Целокупан приход од ових такса употребиће се искључиво на *помоћ инвалидима* а на олакшање буџетом предвиђених расхода.«

Избиља, јуриши на ову таксу стишали су се за извесно време, делом због горњег прописа, а можда још и више због тога што се човек полако на све навикне.

Нове измене

Једва је прошао месец дана од првих измена, а ови прописи о Т.Бр. 99а доживели су корениту реформу у погледу одмеравања таксе.

Прво кроз Уредбу о додацима на скупоћу држ. службеника од 29. септембра 1920 г., а затим и у привременом закону од 26. октобра 1920. год. којим се по примедбама Фин. Одбора Народне Скупштине мењао и допуњавао Фин. Закон за 1920-21 годину од 21. августа исте године, прописано је да се прва, друга и трећа алинеја Т.Бр. 99а и чл. 157. фин. Закона за 1920-21. измене и да гласе :

»На све улазнице и то :

1. За позоришта и уметничке концерте, научна предавања, уметничке и привредне изложбе и вечери, вежбе гимнастичких-соколских, орловских друштава, плаћа се на име таксе 10% од вредности улазнице, и

2. За биоскопе, кафешантане, кабарете, забаве, акробатске, атлетске, мађионичарске, спиритистичке представе, паноптикуме, менаџерије, разне друге изложбе, панораме, фотопластивуме, трке и у опште за све улазнице и установе где се људи ради забаве и задовољства скупљају, плаћа се на име таксе 30% од вредности улазнице«.

У чл. 158. истог Фин. Закона постављено је на законску основу питање о *употребџи правних средстава* (лекова) противу решења о одмери ове таксе, као и против пресуда изречених по овим прописима.

Као што се види, код ових такса цитираним изменама учињен је потпун преокрет у начину плаћања, јер док је до ових измена такса плаћана *прогресивно*, од тада па надаље такса се имала наплаћивати *процентуално*. На овај начин држава је јаче порезивала приход од улазница, јер јој није могла умаћи ниједна пара неопорезована, а нарочито за места скупља од 50

динара, али је сам начин порезовања био неправичнији, јер се једна иста стопа примењивала и на улазницу од 5 као и на улазницу од 50 динара.

Осем тога направљена је већа разлика између позоришта, уметничких концерата и спортских вежби с једне, и биоскопа, кабарета, вариете-а и т. д. с друге стране, јер док први потпадају под таксу од 10% докле су други подвргнути такси од 30% од вредности улазнице.

Очигледно ишло се на то да се фаворизира чиста уметност и корисни спортови на рачун луксуза или неуметничких забава, које су цветале у то време.

Овим су нарочито били погођени кинематографи, који су по целом свету па и код нас почели узимати на се карактер засебне професије, те није потребно ни напомињати да су представници њихових интереса из целе земље навалили са протестима и захтевима да се ова стопа снизи.

Разуме се, да им се није могло изаћи у сусрет из врло оправданих разлога. У то време земља је била преправљена најразноврснијим забавама. Почев од концерта уметника светског гласа до последњег бордела са најгором певачицом или тамбурашицом, и почев од Шекспирове драме на даскама државних позоришта па до најбедније черге разних »имитатора«, клонова и т. д. по предграђима, све је било пуно публике. И кинематографи, и кафане, и циркуси и дансинзи све је било пуно и свуд је врло као у кошници. После тешког и суровог рата и душа и тело тражили су одушке и у том тражењу помало се претеривало. Навала папирног новца била је толика, да и поред релативно високог курса није много цењен. Јавни и приватни послови оживели су необично брзо и добили велики полет, тако да се зарађивало довољно, па чак и лако, па се и новац лако пуштао из руку и то баш у оним радњама које за националну привреду не значе много.

То је дало маха и права државном фискусу да интервенише, и једна таква интервенција са двоструким последицама било је и ово повишено порезивање ових радња и установа, од којих народна привреда није имала да очекује ништа или врло мало.

С друге стране, опет, приређивачи су се спремали на отпор, но како у отвореној борби нису имали успеха, радили су подземно. Не сви, али многи и сваки на свој начин. Једни су хватали политичке везе и чекали згодан моменат, други су се својски трудили да избегну делимично или сасвим овом поре-

живању. Тако се врло брзо осетио притисак умножених пореских дефраудација у домену овог новог извора државних прихода.

Дефраудације су биле различите и кадкад необично духовито смишљење и изведене. Најпростији, једноставно су избегавали пријављивање забава и плаћања таксе све док не буду ухваћени. То је обично било по селима и мањим местима. Због несређених политичких прилика и атмосфере која је, и ако је прошла ратна бура, још увек по мало нервирала духове, те и саме власти политичке и самоуправне, па можда гдекоје и финансијске, толерирале су по гдегде дефраудације мањег стила. Други, вештији, пријављивали су забаве или музику на прескок, т. ј. по 3—4 дана пријаве и плате, по дан-два не. Сопственици циркуса, менаџерија и т. д. пуштали су извесан број посетилаца и без улазница, и ако су имали неки део жигосаних улазница »за сваки случај« или су одузимали улазнице, па исте новим гостима препродавали. Неки су се правили необавештеним, па се нису пријављивали, »јер су мислили да њихове забаве не потпадају под ову таксу.« Из тога доба потиче и оно карактеристично и шеретски управљено питање, питање однекуд из Војводине на Дирекцију Посредних Пореза : да ли је гајдаш свирац и да ли подлежи такси из Т.Бр. 99а.

Највештији су радили највештије. Снижавали су на око цену улазницама или улазници, али су својим посетиоцима ту разлику преваљивали на гардеробу, или су својим посетиоцима при улазу обавезно натурали какав цвет, значку и т. д. уз папрену цену.

Досетљивости њиховој није било краја и државни фискус морао се борити против ових махинација свима средствима којима је могао оперисати. Најглавније средство било је контрола таквих забава и локала. Као што смо већ поменули, у правилнику је ово контролисање било предвиђено, но ту се поглавито мислило на контролисање представа и забава са улазцама. Сад се пак државној контроли наметало веће поље рада. У чл. 11. правилника прописано је да контролу врше на првом месту органи надлежне финансијске власти (фин. управа и пореских уреда и одељења). Где нема ових, ту контролу дужни су да врше органи полицијских или општинских власти, финансијске страже или жандармерије. Већ раније је поменуто да се у те друге власти често није могло за ове ствари много поуздати, јер су они имали своје послове које су сматрали

пречим. Полицијске власти су чак дејствовале преко Министарства Унутрашњих Дела, као и жандармерија, да се те дужности ослободе. И они су прећутно ослобођени. На тај начин, да би се држави обезбедио овај приход, морали су службеници финансијске власти појачати надзор, напрежући се све више и дању а нарочито ноћу, кад се забаве највише и врше, што је било скопчано и са трошком и са изванредним напорима физичким.

Услед тога, само собом наметнуло се питање о накнади за овај прековремени и ванканцеларијски рад и питање о наградама контролних органа ту је добило свој пун израз.

То питање регулисано је после много муке и врло велике преписке нешто раније на тај начин, што је контролним органима по решењу Министарског Савета од 6. октобра 1920. године одређена накнада, за ноћне изласке у већим градовима по 10 динара или 10 круна а у мањим по 5 динара или 5 круна, али се ова малена награда исплаћивала врло тешко, после много формалности и тешко отвораних кредита преко Генералне Дирекције Посредних Пореза. Ови случајеви учесталих дефраудација навели су надлежне да размисле и о чиновничким накнадама и ставе их на законску основу.

Треће измене

Тако стање остало је све до доношења Закона о Државној Трошарини, Таксама и Пристојбама од 27. јуна 1921. године.

И у овом закону Т.Бр. 99а. претрпео је извесне измене.

Представници кинематографа и др. забава успели су да своје питање каналишу кроз трговачке коморе и преко других привредних организација и да му даду изглед једног привредног питања, а као последица тога дошло је снижење таксе од 30% на 20%. Тако нови закон код тарифног броја 99а. предвиђа за позоришта и уметничке концерте таксу од 10% и за све остале у 20%. Но и позоришта и уметнички концерти платиће 20% таксу *ако се приреде са игранком.*

На забаве са добровољним прилогом плаћа се једна или друга такса (10% или 20%) према томе којој групи забава припада. Ослобођења од ове таксе проширена су кроз *4. напомену* и на »концерте и забаве које приређују школска управа или омладина у корист ученика дотичне школе у *школским локалима*«.

»Тако исто ова такса не плаћа се за научна предавања, научне и привредне изложбе или вечери и вежбе соколских (орловских) и гимнастичко-спортских друштава. Али ако се уз ове приређују и игранке наплатиће се такса по тач. 2. овог тарифног броја« (20%).

Исто тако и »добровољне пожарне дружине, које се саме издржавају, не плаћају уопште ову таксу ако приређују концерте или забаве искључиво у корист набавака и потреба у циљу обезбеђења од пожара«.

У 5. напомени озакоњени су прописи из правилника о поступку за жалбе при употреби правних средстава (лекова).

Међутим правилник за извршење овог тарифног броја, који је имао карактер посебног — специјалног поступка, претворен је у један једини члан (47) новог таксеног и пристојб. правилника од 20. јула 1921. године. Сваки његов дотадашњи члан претворен је у једну тачку члана 47., и тако измењен и допуњен проширен је на 78. тачака у коме је предвиђен цео поступак око наплате ове таксе. Уочљивија измена налази се у тач. 77. где је за повраћај предвиђен рок од 90 дана по чл. 22. Зак. о Држ. Трошарини, Таксама и Пристојбама, изузев повраћаја таксе по непотрошеним улазницама за тачно одређена седишта. За тај случај остао је и даље рок од пет дана.

Четврте измене и допуне Т.Бр. 99а

У изменама и допунама закона о Државној Трошарини, Таксама и Пристојбама од 20. децембра 1921. године тарифном броју 99а. додате су још две напомене 6. и 7. У 6. напомени је створена законска основа за накнаде контролним органима и она гласи :

»Министар Финансија може за ноћну службу, а за контролисање извршења прописа овог тарифног броја одредити чиновницима и нарочиту награду«.

У 7. напомени озакоњен је пропис правилника да се за нераспродате улазнице може такса тражити у року од пет дана, па и за повраћај паушалне таксе за шта рок није био видљиво означен ни у тач. 45. ни 47. Таксеног и Пристојбинског Правилника.

Та напомена гласи :

»Повраћај таксе за нераспродате улазнице или паушалне таксе за дане за које не постоје услови због којих се она наплаћује, може се тражити у року од 5 дана од дана последњег приређивања или од кога су престали услови за наплату ове таксе«.

Измене Чл. 47. Таксеног и пристојбинског Правилника

Тако је стање остало до 1. јануара 1922. године. Изменама и допунама Таксеног и Пристојб. Правилника од тога дана измењен је и допуњен унеколико и правилник за ову таксу, односно тадашњи чл. 47. општег Таксеног и Пристојб. Правилника.

Међу тим изменама, којих нема много, од измена начелне природе биле би ове :

1. Допуњена је тачка 1. чл. 47. у толико да се место где се дотле говорило : да се такса 10% наплаћује за позоришта, измени у толико да гласи : за *државна позоришта*, што значи да су се државна и државом повлашћена позоришта хтела издвојити у први ред, ма да се признаје то ослобођење и »уметничко-дилетантским позористима«.

Ова измена не штимује добро са *законским прописом* уз Т.Бр. 99а. где се каже за *позоришта* — дакле сва позоришта — важи стопа 10%. Дирекција Посредних Пореза овим изменама хтела је на сву прилику нешто друго, па се уплашила и стала на по пута, те сад изгледа да би могло бити и неких позоришта, која нису побројана у тач. 1. чл. 47. правилника и која би, противно јасном законском пропису, морала платити ову таксу у 20%, у место 10% на улазнице. То није први несигурни потез у овим променама, али се не можемо на томе задржавати.

Друга важнија исправка начелне природе била би у допуни тачке 64. чл. 47. по којој се има сматрати као дефраудација и то кад неко улазнице, таксиране по мањој цени, продаје по скупљој цени. Остало је без већег интереса.

Пета измена Т.Бр. 99а

Законом о буџетским дванаестинама за месец јули 1922. године извучени су испод прописа Т.Бр. 99а. барови, кабарети, орфеуми, вариете-и, кафешантани и сличне установе.

То је било средином 1922. године, у доба кад су ове установе необично сјајно радиле и правиле баснословне послове. По већим градовима мало ког месеца да нису ницали нови барови, вариете-и, дансинзи и сличне луксузне установе за провод, а обрт њихових завидних послова појачавао је не само врло активан привредни живот из тог доба, већ и све већи оптицај новчаница на тржишту, услед замене огромног броја крунских

вредности и инфлације националне папирне валуте. Разумљиво је што је државни фиск запазио овај огроман прилив већих зарада и што је пожурио да ове установе пореже према њиховој стварној привредној моћи.

Зато је пом. чланом 6. закона о буџетским дванаестинама бруто приход од ових радња, порезан са 20% почев од 1. септембра 1922. год.

Тај нови законски пропис гласио је дословно :

Члан 6

»Изузетно од Т.Бр. 99а, од 1. септембра 1922. год. плаћаће барови, кабарети, орфеуми, варијетети, кафешантани и све остале установе сличне врсте на име таксе 20% од целокупног (бруто) прихода у локалу (од улазница, продаје програма, гардеробе, пића, јела и све друге врсте прихода, које би довитљиви приређивач био у стању измислити).

Власници дотичних радња дужни су водити књиге судом потврђене, у које су дужни свакодневно уносити целокупан (бруто) приход дотичне радње. Ко то не учини или их нетачно води или неистините приходе показује, па се то утврди од стране надлежне надзорне власти које министар Финансија одреди, казниће се новчано од 1000—10000 динара.

Тако исто дужни су у свако доба ставити на увиђај дотичној одређеној власти све књиге ради потребне контроле. Ко то не учини или омета казниће се горњом казном.

Полагање ових такса морају власници вршити у готовом новцу за протеклих 10 дана најдаље за даљих 5 дана. Ко то не учини казниће се такође горњом казном.

Ближе одредбе прописаће Министар Финансија правилником.

Овај пропис ускоро је предвиђен и у чл. 206. Фин. Закона за 1922. годину, а брзо иза тога добио је и свој посебан правилник са посебним поступком.

То је правилник од 25. августа 1922. год. Он је ступио на снагу 1. октобра 1922. године, има 25. чланова и у њима је прописан цео поступак око наплате и обезбеђења ове таксе као и казнено поступање на случај неблаговремено плаћене таксе, дефраудације и других неисправности.

Ту је први пут предвиђено и то да пробну контролу врше органи финансијске контроле. Дотле су одељци финансијске контроле, према чл. 47. Т. и Пристојб. Правилника, могли

примати пријаве за забаве, музику и т. д. и чак и одмеравати паушалну таксу, али за вршење ове контроле нису много узимани у обзир, ма да би за то били скоро најнадлежнији. У чл. 11. првог правилника о Т.Бр. 99а. помиње се да би ову контролу могла вршити и »финансијска стража« али тек после набројаних других власти, а у тач. 6. чл. 47. таксеног и пристојб. правилника финансијска контрола се и не помиње.

Узрок је могао бити у томе што надлештва финансијске контроле још нису била заведена у целој земљи. Како му драго, тек у овом правилнику први пут се изрично и непосредно бригада над овим новим извором државних прихода поверава и финансијској контроли.

Против ове нове таксе подигли су се силни протести и моћне интервенције ставиле су се енергично у покрет. Ваља знати да су ове монденске установе посећивали радо и доста често и угледни људи, политичари и други чији се глас слушао, и приређивачи и сопственици ових установа налазили су начина да се каткада послуже и тим моћним утицајима.

Али на срећу сви ти протести и интервенције остали су без успеха. Држави је био потребан новац, коњукура тих радња била је у зениту, такса је била за 10% мања но у другим земљама на западу у сличним радњама, и захтеви да се она смањи били су мало оправдани и такви да их је било тешко бранити.

Такса је дакле остала. С почетка је све ишло добро. Гунђало се и плаћало. Потешко је ишло са вођењем књига, па је било и мањих неуредности, али се полако и на то навикло. Доцније, пак, после неколико месеци било је и дефраудација. Избегавано је издавање рачуна или су износи рачуна лажно уписивани, а било је и чисте дефраудације — неуписивање прихода од извесног броја посетиоца.

Финансијске власти чиниле су своје. Контрола је била добра, и све непријатности брзо су сведене на нормалну меру.

Шеста измена

Тако је то ишло до новембра месеца 1923. године, када су учињене познате измене у закону о таксама, па су оне захватиле и Т.Бр. 99а.

Том приликом надлежни су покушали систематисати и сјединити све прописе о таксама на позоришта, забаве и т. д.

Тако су у прописе Т.Бр.99а. ушли и прописи чл. 6. закона о буџетским дванаестинама за јули 1922. године и чл. 206. Фин. закона за исту годину.

У новостилизованом Т.Бр. 99а. који је, као такав ступио на снагу 15. новембра 1923. године, запажају се ове измене и допуне :

1. У тачки 1. уживају повластицу да плате ову таксу у износу од 10% од вредности продатих улазница поред позоришта и уметнички концерата и *коњске трке*.

У 4. *напомени* међу установама које ову таксу не плаћају унето је и *Друштво Црвеног Крста* и све његове установе.

У 5. *напомени* унете су одредбе о плаћању 20% таксе од целог бруто прихода на барове, кабарете, варијете-а и т. д., које су дотле, као што смо видели, биле предвиђане финансијским законима. На тај начин, уношењем ових такса у закон о таксама, дат им је карактер сталности.

У 6. *напомени* измењена је дотадашња надлежност за жалбе на одређену висину ове таксе која се одређује паушално. Дотле су ове жалбе у првом степену разматрале окружне финансијске управе и финансијске дирекције, а решења ових Генерална Дирекција Посредних Пореза, а овога пута прописано је да се жалбе против решења којима је одређена »паушална« такса изјављују Генералној Дирекцији Посредних Пореза.

Исто тако прописано је и да се све жалбе *по осудама* изјављују Генералној Дирекцији Посредних Пореза из целе земље, а не Делегацијама Министарства Финансија, како је то (изузев Србије, Црне Горе и Војводине) раније прописано било.

У 7. *напомени* уноси се још један нов облик ове таксе. Заводи се нова такозвана *контролна такса* која износи 5% на суме наплаћене таксе из Т.Бр. 99а. и Т.Бр. 99б. Из сума ове нове таксе имају да се исплаћују накнаде органима финансијске контроле, а претек да иде у државну касу као нов извор прихода.

Историја овог новог прихода кратка је. Видећи како се мучи грдна мука око исплате накнаде контролним органима за ноћни прековремени рад, писац ових редака написао је у часопису »Пореска Служба« Св. 4. за април 1922. године један чланак у коме је пледирао да питање накнада контролним органима регулишемо и ми, као и Белгија, увођењем једног »приреза« од 5% на износ таксе из Т.Бр. 99а. Изнео сам да је контрола над наплатом ових такса у Белгији, као и код нас захт

вала изванредне напоре и издатке, па је тамо у прво време било предвиђено да накнаду контролним органима дају сами приређивачи. После се увидело да је то непрактично па је уведен 5% прирез на таксу, за који је ондашњи Министар Финансија, а потоњи Министар Председник Тенис, подносећи га парламенту на одобрење, рекао да ће он поред подмирења накнаде контролним органима, остављати и један леп вишак државној каси, јер је ту у истини био нов порез из кога се тек извесан део издвајао за намењену циљ.

Чланак је, изгледа, имао дејства, јер је и код нас исти »прирез« на таксу из Т.Бр. 99а. уведен поменутом 7. напоменом.

У 8. напомени стављени су на законску основу прописи о повраћају таксе за нераспродате улазнице или »паушалне«, кад за то постоје услови и рок утврђен на *пет дана*.

9. напоменом укинута су сви дотадашњи други државни намети ове врсте ако би их било.

Правилник је такође проширен. Он је у свему саображен новој редакцији тарифног броја 99а. и примио је у себе поред свих ранијих прописа чл. 47. таксеног и пристојбинског правилника и све прописе правилника о баровима, кабаретима и т. д. од 25. августа 1922. године, који се потпуно стопио са ранијим прописима те су у таксени и пристојбински правилник унети сви ти прописи као један једини члан 103. Овај члан садржи у себи прописе у 140 тачака, тако да је то један од највећих чланова измењеног и допуњеног таксеног и пристојб. правилника и сасвим се јасно истиче као потпуно засебан правилник који је силом угуран међу друге таксене прописе.

Контрола над радом установа које плаћају ову таксу поверена је органима финансијске контроле још пре ових последњих законских измена наредбом Државног Потсекретара за Финансије од 27. октобра 1922. год. Бр. 26760 и та је контрола остала у њиховој надлежности све до данашњих дана.

Седма измена.

Таксене измене које је донео финансијски закон за 1927-28 годину нису мимоишле ни овај тарифни број и његов правилник. Тенденција ових измена и допуна иде у главном у два правца : *да се прошири круг установа које се у опште или само за извесне случајеве ослобођавају од плаћања ове таксе* и да се појача контрола и *осигура што јаче притицање овог прихода*.

Да би се извела прва намера проширена је *четврта напомена* уз овај тарифни број, која говори о ослобођењима од пла-

ћања ове таксе. Овога пута дате су широке повластице школским управама и универзитеској и у опште школској омладини, јер су им од плаћања ове таксе ослобођени, не само концерти и забаве приређене у школским локалима, већ све то, па чак и кинематографске представе, само ако се приређују у корист ученика или њихових друштава. Неће се у будуће правити питање ни од тога где ће се све ово приређивати, изузев једино кинематографских представа, које се не могу приређивати у туђој режији и у локалима сталних предузећа којима је кинематографско приказивање професија, па и то једино с тога да би се избегле могуће злоупотребе.

Још шире повлашћење добило је друштво Црвеног Крста и његови пододбори, јер се ослобођење протеже на сва приређивања. Уз соколска друштва ослобођење су од плаћања ове таксе и вежбе и забаве чета извидника (скаута) и планинки и трке кола јахача и касачких друштава. Исто тако ослобођени су и концерти и забаве инвалидских удружења и добротворних удружења у корист друштвених циљева, а позоришне представе просветних (изображавалних) друштава и сеоских читаоница плаћаће у будуће у име ове таксе само 10% по тач. 1. овог тарифног броја.

Да би се извела друга намера, т. ј. да би се принос од ове таксе обезбедио, држава је узела на себе да она штампа и проедаје улазнице за кинематографе — биоскопе. У будуће она ће штампати улазнице и продавати их сопственицима предузећа, наплаћујући од истих поред одговарајуће таксе из овог тарифног броја још и износ трошкова око израде.

То је регулисано новом *V a напоменом* која гласи :

»Улазнице за биоскопе давати у штампу искључиво Министарство Финансија — Генер. Дирекција Пореза — и издавати их преко надлежних државних благајница биоскопским предузећима наплаћујући унапред, поред законске таксе, и трошкове око штампања улазница.

Дан увођења ових улазница и остало прописати Министар Финансија правилником. Ко после тога буде употребљавао друге биоскопске улазнице биће кажњен са 500—10.000 динара поред неплаћене таксе.

У истом смислу допуњен је и члан 103. правилника који иде уз овај тарифни број.

Вредно је напоменути да је већ прва примена ових прописа о ослобођењима указала на неке нежељене покушаје, услед

чега је правилник морао после двадесет дана бити допуњен извесним ограничењима при приређивању бесплатних биоскопских представа.

Такса из Т.Бр. 99а. као порески извор

Ова такса показала се као врло издашан порески извор како код нас тако и на страни. Не знамо много статистичких података из западних држава али из дневних листова видимо да су свуда по целој Европи и Америци од рата па на овамо забаве свих врста у непрестаном порасту. Дансинзи, барови, вариете-и, кабарети и др. слични етаблисмани продрли су чак далеко на исток до културних центара Азије и на југ да рта Добре Наде у Африци. О енормном развоју кинематографије не треба нарочито да говоримо пошто је он тако очигледан да се на сваком кораку документује.

Заморен дугим ратним и поратним трзавицама свет тражи одмора и забаве и свуда, где су привредне прилике колико толико доведене у ред над градовима у ваздуху виси и осећа се онај стари римски поклич: »панем ет цирцензем«! Отуда долази и огроман просперитет предузећа за забаву, па, самим тим, и пораст прихода од ових такса.

И ма колико да има знаних и незнаних дефраудација, приходи од ових такса свуда расту.

Поменули смо да располажемо са скромним статистичким подацима са стране али и по ономе што имамо доказаћемо да је ово наше тврђење врло основано.

Тако на пример Италија која је у 1921. години имала око 17 милиона лира прихода, за буџетску 1926-27. предвидела је приход од ових такса од 81 милион лира. Каквим је корацима корачао овај приход у Италији види се по овим цифрама. Међутим већ сад се зна да ће предвиђена цифра бити пребачена знатним вишком.

Сличан је случај и у Белгији и у Енглеској.

У Француској пораст прихода од ових такса за три месеца у 1926. години, т.ј. за мај, јуни и јули, кад се свет више занима природом и бањама него забавама у затвореним локалима био је следећи :

	предвиђено буџетом,	наплаћено	више-мање
мај 1926	5,292.000	7,536.000	2,240.000 —
јуни 1926	5,113.000	7,765.000	2,652.000 —
јули 1926	4,839.000	8,139.000	3,300.000 —

У истој земљи за првих седам месеци 1926 :

35,394.000   47,662.000   12.268.000 —

Као што се види за првих 7 месеци постигнут је вишак од 12,268.000 франака.

У 1925. години сам град Париз за годину дана дао је 41,227.691.78 франака. У овој суми највећи приход добивен је од биоскопа 15,889.200.37 фр. После њих долазе музикхалови и концерти са 10,104.329.64 фр. Затим од разних позоришта (озбиљних и шаљивих) 9,640.160.20 фр. После њих долазе случајне забаве 2,174.986.77 фр. па балови и дансинзи, циркуси, музеји и т. д. са милионским или мањим сумама.

Код нас са кретањем ових такса стоји овако :

За 1920, 21 и 22. годину нису сачувани тачни подаци. Према нашој апроксимативној процени у 1921. год. треба да је приход износио до 10 милиона, у 1922 преко 12 милиона динара. У идућим годинама приход се повећавао, као што се види из ових примера :

1923. г.	1924. г.	1925. г.
23,743.600.	26,292.400.	34,132.464.37

У овој 1926. години за првих шест месеци наплаћено је 20,049.257.49 динара, по чему се да закључити да ће годишњи приход од ових такса бити око 40,000.000. динара, а то ће рећи да ће оне подмирити без мало двадесети део прихода од свих такса (изузев возаринских) предвиђених у предлогу буџета прихода за 1927-28. годину.

Из овога се јасно види да су таксе на забаве, не само код нас већ и на страни јак извор за државне приходе.

Закључак

Као што напред напоменуемо таксе из Т.Бр. 99а. таксене тарифе јесу порез на обрт. Тај порез задовољава најважније начело порезивања : *фискално*, јер је издашан. Он има и ту добру особину да се не може лако преваљивати јер се разрезаје на целу суму улазнице, улазине или бруто прихода и код улазница мора бити поред свега тога садржан у одређеној куповној цени улаза. Пореска администрација око његова прибирања не кошта много, а опасност од дефраудације већих размера нема, јер је осигурање овог државног прихода поверено чувању свих државних и општинских власти. Начело економско у складу је са привредном моћи држаоца ових етаблисмана у којима се *зарађује добро и пазари за готово*, од лица која се

претходно новчано довољно оспособе да могу посећивати забаве и луксузне установе ове врсте.

Према томе у изгледу је да ће држава овај порез још дуго и дуго користити, јер ни по чему нема карактер пролазних и повремених допунских пореза.

ЧЛАНЦИ

Неке појединости из извештаја са Међународне Економске Конференције*

I

Становиште наших делегата према усвојеним резолуцијама

Изјава г. Д-р Славка Шећерова на пленарној седници Конференције од 21. маја 1927. год.:

»Примамо правац економских тежњи које садржавају резолуције Међународне Економске Конференције. Надамо се да ће начела, која су положили представници 40 народа, подстаћи рад на економском побољшању света. Међутим, велики поремећаји у светским привредним односима, које је произвео светски рат, могу се поправити и прилагодити новим приликама само ако се обезбеди потпуна слобода свима производним снагама, не само у великим него и у малим државама.

Наш народ борио се за време светског рата за слободу коју је постигао. Ми сада желимо мир, да би извршили обнову своје земље и да би развили све продуктивне снаге нашег народа. То је циљ коме тежимо од како је основана наша нова држава. У првом периоду после рата ми смо оскудевали у свима животним потребама. Ова оскудица у производима односила се не само на пољопривредне, већ и на индустријске производе. Мала понуда а велика тражња подстицали су производњу у времену после рата. Ми смо не само увозили робу, већ смо покушали и да је производимо. Ми смо производили добра у првом периоду без високе царинске заштите. Тек у години

* Ово је један део извештаја који је наша Делегација на Међународној Економској Конференцији поднела г. Министру Иностранних Дела. Цео извештај, заједно са текстовима резолуција, штампане се као наредна књига библиотеке »Економиста«.

1925. г. ми смо увели нову царинску тарифу с намером да имамо једну основу за трговинске преговоре. Али ми смо били потпуно свесни тога да су царинске баријере сметња за међународну трговину и зато смо у сваком новом уговору смањивали царинске ставове. То показује да наше царине нису биле уведене у чисто протекционистичком духу и да оне неће бити сметња за развијање трговинских односа са другим државама.

Наша је нада у сагласности са препорукама ове конференције, да народи треба да предузму кораке и да смањују царинске баријере које сметају трговини, и ми се надамо да ћемо то постићи. Намера нам је да помажемо слободу трговине свим средствима, да уклонимо све забране на извоз и увоз, да уклонимо сва ограничења у овом погледу и да реорганизујемо сва државна привредна предузећа, да би их ставили на исту основу као и приватна. Упрошћавање царинских ставова, изједначење царинске номенклатуре и стабилност царинских ставова показују такве жеље, против којих не може нико устати и чија је корисност јасна. То исто вреди и за препоруке, које се односе на промену царинских формалности и трговинске статистике. Наша индустрија врло је млада и она је подигнута недавно. Она је у једном стању инфериорности, јер, прво, она има велике амортизационе трошкове и, друго, она нема довољно капитала и плаћа велике интересе, а нема довољно извежбаних радника. Али наша индустрија није створена само услед инфлације нашег новца, како многи мисле. Она је економска нужда, јер наша индустрија даје посла вишку наше популације.

Развијање наше индустрије везано је интимно са питањем исељавања из наше државе. Имамо око 600.000 исељеника у Сјед. Америчким Државама, а око 400.000 у осталим државама. Ово је релативно високи проценат од нашег становништва које броји преко 12 милиона. Потребно је зато да се запосли оно становништво које је приморано да остане код куће због заштитних мера против усељавања, које су донеле извесне државе.

Развијање наше државе условљено је, према томе, не само потребом рационализације и стандаризације, него је оно и средство да запосли вишак становништва. Ми смо врло задовољни што је конференција разматрала питање »дампинга«, јер су »дампингом« угрожене многе гране наше индустрије. На жалост, морам рећи да мере, препоручене резолуцијама односно дампинга, нису од великог утицаја.

Што се тиче сметњи у саобраћају, чиним резерву односно оних препорука из меморандума Међународне Трговачке Коморе о трговинским баријерама, јер неке од ових препорука нису у сагласности са уговорима о миру и са међународним конвенцијама. Као што сам рекао, вишак нашег становништва запослен је у домаћој индустрији, пошто наша пољопривреда није у стању да запосли све становништво.

Наша држава, по својој структури, првенствено је пољопривредна земља. Она има вишкове у аграрним производима које извози на светска тржишта, а нарочито у средњеевропске државе. На светском тржишту наши пољопривредни производи имају да издрже велику конкуренцију. Наши производни трошкови већи су из разних узрока. Зато је потребно прећи на интензивну производњу и смањити производне трошкове по јединици. То се може само учинити употребом капитала.

Зато је од виталног интереса за нашу пољопривреду да добије јевтин пољопривредни кредит, и ми констатујемо с великим задовољством да су наши предлози односно повећања куповне снаге пољопривредног становништва, које сам учинио на пленарној седници конференције, примљени и унесени у резолуцију ове конференције. Ми се надамо да ће повећањем стандарда живота пољопривредног становништва бити боље и за државе повериоце, јер развијање производних снага као и куповне моћи у земљама које се задужују повећаће тражњу индустријских продуката. У сагласности са препорукама резолуција ове конференције, ми се надамо да ћемо бити способни да подигнемо нашу производњу и тиме унапредимо опште благостање целог света. Ја смем да изразим наду да дело ове конференције неће остати збирка корисних научних препорука ове одличне скупштине, сазване трудом Друштва Народа, него да ће одговорне владе узети у обзир ове препоруке у својој будућој економској политици.

II.

Питање »Средње Европе«

На конференцији, и то у пленарним седницама, три говорника су се дотакла и »питања Средње Европе« и то г. Др. И. Р. Цимерман, холандски делегат, бивши Генерални Комесар Друштва Народа за Аустрију, г. В. Т. Лејтн, енглески делегат, познати економист који је са париским професором г. Ристом

у име Друштва Народа проучавао у своје време привредне прилике у Аустрији, и гроф Ј. Хадик, мађарски делегат, бивши министар.

У своме говору одржаном на пленарној седници од 5. маја г. Цимерман је између осталог рекао, да је један од узрока тешкога привреднога стања у Европи распад Аустро-Угарске Монархије у седам држава, комадање једне »готово идеалне економске јединице«. Место тога великога производног и потрошног подручја настале су мање производне јединице које се боре једна против друге и свака у својим границама са разним тешкоћама. Стога је потребно да се међу њима успостави у извесној мери сарадња на привредноме пољу, и то не само њих ради, него и у интересу опоравка целог нашега континента.

Г. Лејтн у своме говору одржаном на пленарној седници од 6. маја такође је споменуо »распад Средње Европе« као један од фактора поремећених односа у привреди. Она се распала у неколико малих јединица, услед чега има данас у Европи једанаест хиљада километара царинских баријера више него ли пре рата. Свака од држава се стара да се разради у независну привредну јединицу, подиже инсталације, капитал се дакле улажу на више страна, међутим производња се не искоришћује ни потпуно ни економски. Отуд смањење трговине како међу овим некадашњим деловима Аустро-Угарске Монархије тако и са суседима. Од нарочитог је интереса подвући једну реченицу из овога говора која од речи до речи гласи: »Мале привредне јединице можда су се још и могле бранити пре 50 година, али у модерним условима производње оне су постале анахронизам«.

Најпосле на пленарној седници од 7. маја гроф Ј. Хадик је почео свој говор тврдњом да је стара краљевина угарска била модел привредне јединице, и да је њен распад, који се догодио из узрока политичке природе, један од главних разлога изгубљене равнотеже после рата. Даљи разлог лежи у политици изоловања некадашњих саставних делова бивше Аустро-Угарске, од којих се данас сваки за себе труди да задовољи своје потребе искључиво својом националном производњом, кидајућу све раније везе међу собом. Мађарска се одлучно ставила на страну слободе размене добара. Али колико год сматрам потребним укидање свих препрека трговини, које су се родиле за време рата и после рата, толико ми је ипак

немогуће да прихватим принцип слободне размене добара којим би свака заштита националне производње постала илузорна«. Свој говор гроф Хадик је завршио следећим речима : »Право решење садашњег проблема биће оно које ће успоставити хармонију између интереса националне производње и светске привреде, али погрешно је предпостављати да ће привредне мере бити саме у стању да поправе ситуацију. Прво се морају стишати духови, а то ће се моћи постићи тек ако се поправе велике неправде које постоје«.

С обзиром на углед који г. Цимерман ужива у Друштву Народа, наша делегација га је умолила за један састанак ради измене мисли о цитираним његовим погледима и предлозима. Он се врло радо одазвао овој молби, и тако смо се састали с њим 13. маја у шест часова по подне, у канцеларији наше сталне делегације при Друштву Народа.

Гледиште које смо том приликом изложили г. Цимерману по овоме питању у главном се своди на следеће :

Питање Средње Европе не постоји више као што не постоји ни питање Западне Европе. Средња Европа то јест Аустро-Угарска није никада била нека хармонична а најмање идеална привредна целина. Према томе њен распад не значи у привредноме погледу ни близу онакав поремећај какав се са извесних страна жели тенденциозно да прикаже. Што се нас тиче, наша је жеља да имамо што боље везе са свима државама а првенствено са својим суседима, и у ту сврху смо спремни на међусобне концесије. То смо јасно доказали и својим уговором с Аустријом којој смо дали знатне уступке, међутим у замену за то она нам је уништила неке врло активне наше индустрије думпингом и повисила своје аграрне царине. За успешну успоставу добрих суседских односа потребна је добра воља и лојалност, као и потпуно признање стања створеног уговором о миру као дефинитивног.

Затим нам је г. Цимерман изложио своје конкретне предлоге у погледу »успостављања у извесној мери сарадње међу средње европским државама«. Он под тим разуме, вели, *једино* неке аранжмане у погледу олакшања : 1. поштанско-телеграфског саобраћаја, 2. железничког транспорта, 3. саобраћаја Дунавом и 4. путничког и пограничног промета. О тим питањима би ваљало почети преговоре и ови би временом, кроз известан низ година, свакако донели корисне резултате.

На нашу примедбу да је у томе погледу већ доста учињено и да ће се учинити ако буде могуће и више, изјавио је г. Ци-мерман своје задовољство. Он има, вели, јасну импресију да је у Мађарској нарочито повољан терен за то зближавање.

Наш утисак поводом овога састанка је да г. Ци-мерман или није хтео или није смео да изложи своје праве идеје у овоме погледу, или се пак збиља задовољава овим магловитим и платонским »жорисним корацама зближења«.

III.

Питање Дунава и његових притока

Беновска Конференција, одржана маја 1920. г., донела је одлуку да се с времена на време приређују анкете о саобраћајним приликама у Европи. На основу тога Саветодавна и Техничка Комисија Друштва Народа за Саобраћај и Транзит поверила је г. Вохеру Хајнсу да изврши анкету о стању унутрашње пловидбе у Европи, специјално на Рајни и на Дунаву, нарочито са гледишта трговинског и административног.

Још 1920. и 1921. год. је г. Хајнс, као арбитар за питање речене пловидбе у смислу уговора о миру, дуже времена пробавио на Дунаву и у подунавским земљама. Своје друго путовање по тим крајевима пак, у смислу споменуте комисијске одлуке Друштва Народа, он је учинио јуна и јула 1925. г. На том путовању га је пратио и знатно га помагао у вршењу анкете г. Брехон Сомервел, инжињерски мајор американске војске, који је такође пре тога пропутовао све подунавске крајеве у марту, априлу, мају и јуну 1925. г.

Пошто је извршио поверени му задатак г. Хајнс је 1. августа 1925. г. поднео Саветодавној и Техничкој Комисији Друштва Народа за Саобраћај и Транзит један опширан и документован извештај-резултат извршене анкете, који је Друштво Народа штампало у засебној књизи у своме издању.

Ту лежи почетак нарочитог интересовања Друштва Народа и неких међународних привредних установа, а у првоме реду Међународне Трговинске Коморе, за ово питање.

Аустријанци и Мађари са нарочитим су задовољством дочекали ово интересовање, подржавајући га и развијајући колико су год то могли. Када је пак Међународна Трговинска Комора решила да ово питање изнесе пред Међународну Еко-

номску Конференцију, и када му је у своме извештају упућеном овој Конференцији дала доста простора и велику важност, а затим када су се истога питања дотакле у пленарним седницама конференције тако угледне личности као што су г. г. Цимерман, бивши Генерални Комесар Друштва Народа за Аустрију, и Лајтн, одлични енглески економист, њихово задовољство и ружичаста нада достигле су врхунац.

Будимпештански привредни лист »ОМКЕ«, у своме специјалноме броју на францускоме језику, посвећеном Међународној Економској Конференцији, и раздељеном свима учесницима конференције, нема довољно речи којима би се захвалио Међународној Комори на њеној мудрој иницијативи да се по овоме питању поведе реч на овоме највишем привредном форуму. У томе листу г. Елемер Јармаи, бивши државни подсекретар, Директор Краљевског Мађарског А. Д. за речну и поморску пловидбу, написао је о овоме питању један дуг чланак под насловом: »Питање дунавске пловидбе на женевској Међународној Економској Конференцији«, у коме наравно најодушевљеније поздравља појаву тога питања на овој Конференцији и излаже недозвољене сметње које постоје у пловидби Дунавом, тим »главним саобраћајним путем Мађарске«, који је данас »животно питање за Мађарску, изнурену и лишену мора«.

На првој седници треће подкомисије Трговинске Комисије, одржаној 10. маја пре подне, г. Др. РИДБЕРГ у име Међународне Трговинске Коморе одиста је и покренуо ово питање, истичући његову важност и потребу да се о њему дискутује на овој конференцији и да се донесе нека одлука. Истога дана по подне дискусија се у подкомисији доиста и повела. Чехословачки делегат г. СТОДОЛА, сенатор, први је узео реч, и говорио је о захтевима Међународне Трговинске Коморе у погледу упропашћавања царинских формалности, дозволе страним бродовима за вршење каботаже, денационализацији националних река и т. д. По свима овим питањима он се углавном сложио са слободњачким захтевима Међународне Коморе.

После њега наш представник у тој подкомисији, г. МАРОДИЋ, дао је једну изјаву у којој је у главном рекао, да се питање дунавске пловидбе не може дискутовати на овој конференцији јер оно лежи изван оквира њенога дневног реда, у коме нема ни једне тачке под коју би се оно могло ставити. Дневнога реда се морамо стриктно држати, и зато предлаже да

се о овоме питању не дискутује на овој Конференцији, и ако је његова жеља да се сва питања у вези са дунавском пловидбом што повољније уреди од стране меродавних фактора, у складу са привредним интересима и националним суверенитом подунавских земаља и интересима међународне трговине.

Овој изјави нашега представника одмах су се придружили г. Караца румунски представник и г. Стодола, чехословачки представник.

Против предлога г. Мародића енергично је устао енглески делегат, један од највећих саобраћајних стручњака, Сер Норман Хил, истичући да је питање дунавске пловидбе пре свега међународно питање, и да се о њему мора говорити на овој конференцији.

Међутим како је поткомисија усвојила предлог нашега представника председник је закључио сваку даљу дискусију по овоме питању, и о њему се више на конференцији није говорило.

Последњи ехо овога неуспелог покушаја »средње-европејаца« у Женеви било је предавање које је бивши маџарски државни секретар г. Елемер Хантош, представник средње-европског конгреса, одржао у међународном Студентском Савезу, 16. маја у вече. Излажући ту »средње-европски проблем«, па наравно и дунавско питање, он је са жалошћу констатовао, да се прва три дана на конференцији поклањала средње-европским питањима највећа пажња, али појава совјетске делегације на конференцији одвукла је интерес конференције са овога питања на себе . . . . .

IV.

Совјетска Русија на Међународној Економској Конференцији

Као што је у почетку извештаја о Међународној Привредној Конференцији речено, Друштво Народа је на ову конференцију позвало између осталих држава и Совјетску Русију или тачније речено Савез Социјалистичких Совјетских Република. Како су међутим Совјети још од 1920. године, т. ј. од ослобођења Воровсковог убице од стране швајцарског суда, били прекинули сваке односе са Швајцарском, наравно да они нису могли доћи ни на ову конференцију у Женеву док се ти односи између њих и Швајцарске поново не успоставе. Чим су ра-

спослати од стране Генералног Секретара Друштва Народа позиви на конференцију, одмах су отпочели између Швајцарске и Совјета преговори за ликвидирање спора. Сматрајући да јој је дужност да омогући са своје стране пуну активност Д. Народа чије је седиште на њеној територији, Швајцарска је уложила сву своју добру вољу да се спор брзо и повољно реши. Изгледа да су и Совјети уложили такође најбољу вољу у истоме смислу, јер им је очевидно било много стало до учешћа на конференцији. И тако је априла месеца дошло до повољног регулисања спора, а 5 маја Совјетска Делегација је стигла у Женеву на Међународну Привредну Конференцију, и од 5. маја па до краја конференције активно је учествовала у свима њеним радовима.

Положај Совјетске Делегације у Женеви био је веома деликатан. С једне стране је требало да Совјети покажу своју мирољубивост и вољу за сарадњу са капиталистичким светом, првенствено због зајмова које желе да привуку за Русију, а с друге стране то њихово настојање није смело добити ни сенку неке капитулације или ма и најмањег попуштања према капиталистичким државама, јер би то било од недозвољених последица код руских маса па и код комунистичких маса у осталом свету. Другим речима требало је имати два лица : једно насмејано и добронамерно, друго намрштено и непријатељско.

Ово двојство у држању совјетске делегације дошло је до јасног изражаја при првој њеној активној појави, а то је било на пленарној седници од 7. маја, на којој је пре подне говорио г. Григориј Соколников, помоћни председник комисије за државне планове и пројекте С.С.С.Р., а по подне шеф совјетске делегације г. Валеријан Оболенски-Осински, члан Совјета Народних Комесара, шеф централног статистичког уреда С.С.С.Р., некада руски кнез, као што неки тврде. Док је г. Соколников углавном истицао мирољубивост и добру вољу Совјета за сарадњу са капиталистичким светом, дотле је г. Оболенски држао један врло борбен говор против капиталистичког друштвеног уређења односно против капиталистичког система светске привреде, дотичући се врло смело и неких крупних политичких питања као, на пример, еманципације колонија, ослобођења свих народа од свих страних утицаја у народном животу, кинеског питања и т. д. Другим речима, говор г. Соколникова је био намењен учесницима конференције, а говор г. Оболенског галеријама и светској јавности пролетаријата.

Г. Сокольников је ставио себи у задатак да прикаже конференцији привредно стање С.С.С.Р., узроке и факторе тога стања и изгледе даљег развитака. По његовим речима то стање је данас у главном релативно задовољавајуће. Поред свег тога што је за С.С.С.Р. мир почео не 1918. године него тек 1920., поред свих несимпатија, неповерења па чак и отворених анимозности и борби иностранства против совјетског режима, Совјети су успели да подигну привредни развитак на предратни ниво, а у извесним гранама да га чак и премаше. Значај овога потпуно се може схватити тек ако се има у виду да је индустријска производња у С.С.С.Р. била пала у ранијим годинама блокаде и војних интервенција на 18% предратне производње. Док је 1913. године вредност укупне индустријске производње била 7 милијарди рубаља, у 1925-6 она је достигла 7 милијарди 360 милијона, а ове 1926-7 године треба да пређе 8 милијарди. Огромне суме из државног буџета троше се на подизање нових и на реновирање или проширење постојећих предузећа. Владајуће масе одлучно настоје да у најкраћем времену ликвидирају искључиво аграрни карактер совјетске привреде као и застареле облике индустрије, наслеђене од предреволуционарног режима.

Главне методе у привредној политици Совјета су следеће :

1. Привредни органи С.С.С.Р. доводе у склад програме свакога предузећа као и читавих грана производње. Сада се ради на изради тих складних програма за читавих пет година унапред.

2. Успоставља се најлепша веза између науке и свих привредних делатности. У томе циљу на пример већ 1918. године основан је институт за хемијска испитивања, данас пак таквих инситута има 31.

3. Радне масе града и села имају пуну иницијативу у економској обнови и та се иницијатива помаже, потстиче, и дала је и даје лепе резултате.

У агрикултури, услед приватнога поседа, интервенција државе је посредне природе. Па ипак ту се јасно показало да је сасвим могуће да ситан приватни посед лепо постоји поред велике социјализоване привреде. Вредност пољопривредне производње у 1913. години била је 11770 милиона рубаља, 1925-6 она 11.300 милиона, а ове године достиже суму од око 11.900 милиона. На жалост пољопривредни кредит не постоји у до-

вољној мери. Отуд неколико милиона беспослених радника на селу, мада број запослених радника у индустрији расте.

Док су индустрија и пољопривреда достигле свој предратни ниво производње, спољна трговина је достигла тек 40% предратне. При томе је нарочито један моменат од важности. Предратни извоз је био абнормално велики јер тадашњи руски владајући кругови нису презирали од немилосрдне експлоатације сељака, док данас сељак и радник се знатно боље храни, роба се троши у земљи много више него раније, те услед тога мање је остаје за извоз.

Могућности привреднога развитка у С.С.С.Р. огромне су. Успостављање нормалних кредитних односа донело би собом подстрек како за увозну тако и за извозну трговину. Додуше развитак и напредак С.С.С.Р. могућ је и без сарадње иностранства, али у томе случају он би неминовно био знатно спорнији. Међутим та сарадња је потпуно могућна, као што доказује искуство прошлих година. С.С.С.Р. не само да пружа могућности капиталу да ступи у трговинске везе у правоме смислу те речи, него му омогућава чак и да учествује у привредноме животу у облику концесија.

Два тако различита система, капиталистички и социјалистички, потпуно могу да постоје један поред другог истодобно, и да сарађују. Ова конференција ће значити извештај корак унапред ако створи више разумевања за карактер тешкоћа кроз које пролази светска привреда, ако помогне побољшању привредних односа између капиталистичких земаља и С.С.С.Р., и ако на тај начин допринесе очувању мира.

То је у главним цртама дуги говор г. Соколникова. Врло повољан приказ привредних прилика у С.С.С.Р. и позив упућен капиталистичким земаљама на сарадњу.

Сасвим друкчије звучи говор г. Оболенског, истота дана по подне.

Пре 70 година, почиње г. Оболенски, славни француски економист Прудон — написао је једну књигу под насловом »Систем привредних противречности или филозофија мизерије«. Ова формула потпуно се може применити и на наше доба. Данашњи привредни систем у свету сасвим исправно се може окарактерисати као систем привредних противречности, а социјална филозофија наших дана је добрим делом филозофија мизерије.

Затим говорник излаже неке главне међ тим »безбројним и разноврсним« противречностима. Пре свега неједнакост у богатству појединих земаља. Док у Сједињеним Америчким Државама на једнога становника долази 2.091 долара националнога богатства, дотле у Италији је тај број 531, у Јапану 268, а у Индији чак 124, то јест 14 пута мање него у Америци. Национални доходак је пак 20 пута мањи. Текстилни радник у Америци зарађује 60 до 90 долара месечно, у Кини зарађује свега 3 до 4 долара. Затим место осмочасовног радног времена у Кини се ради 12 до 17 часова и то свих седам дана, без недељнога одмора. Најопштија и најједноставнија противречност је пак она која постоји између производног капацитета индустрије и куповне моћи пијаце. Услед тога чак у Америци многе гране индустрије раде свега са 75% свога капацитета. Па противуречност између привредне ситуације радничкога сталеза и капиталистичких предузетника. У Америци на пример 75% свих акција налазе се у рукама једне знатне мањине од 4% акционара. Од дивиденди раздељених у 1924. г. је свега 8% отпало на раднике. Па проблем беспослице. Према подацима Друштва Народа број беспослених радника са члановима њихових породица износи 20 милијона.

Не мање важна је и противречност између капиталистичке индустрије и пољопривредне производње. Куповна моћ пољопривредних производа пала је испод 90% према предратној. Она се креће између 74% и 90%. Затим између капиталистичких група између себе. Па противречност између европско-американског капиталистичког система и социјалистичког система С.С.С.Р.-а.

Овај контраст између два потпуно супротна система не значи да је позитивна борба међу њима неизбежна. Социјализам није само систем привредне и националне једнакости. Он је пре свега миротворан. Сарадња између њих је потпуно могућа па и корисна. Удео С.С.С.Р.-а у светској трговини 1925. г. био је нешто преко 1½%, док је пре рата био 4%. Ово смањење је настало пре свега услед недостатака погоднога кредита.

Још једна противречност коју г. Оболенски нарочито истиче јесте борба између великих империјалистичких држава и колонија, семиколонија, доминиона и т. д. С.С.С.Р. гаји највеће симпатије за ослободилачке покрете колонијалаца а нарочито за кинески народ.

Опасност једнога великога новог рата је ту. Главни узрок лежи у самоме владајућем европско-американском привредноме систему, систему приватне својине, капиталистичке концентрације. Он неминовно води међусобној борби предузећа.

У колико противречности међу империјалистичким групама више расту и сазревају, у толико је ближи час судара. Према томе излаз из ове опасности је : прелаз из приватне капиталистичке привреде у социјалистичку.

Али узимајући прилике у свету овакве какве су, за поправку привредне ситуације у свету неопходно је :

1. поништити све ратне дугове и плаћања настала из рата;
2. повисити наднице индустријских радника ;
3. спровести осмочасовно радно време ;
4. дозволити потпуну слободу синдикалног удруживања и штрајка ;
5. установити истинску помоћ беспосленима ;
6. одлучно се борити против повећања цена индустријских производа, нарочито од стране картела ;
7. омогућити потпуно слободну циркулацију вишка становништва преко граница ;
8. признати свима народима право политичког и привредног самоопредељења ;
9. обуставити сваку војну интервенцију у Кини ;
10. обуставити привредни и политички бојкот против С.С. С.Р.-а у свима облицима и успотавити односе признајући да два различита система могу постојати један поред другог ;
11. извршити потпуно и стварно разоружање.

У своме говору г. Оболенски је са доста ироније напао француске делегате г.г. Лушера и Жуо-а због њихових схватања о потреби картела.

У погледу заштитних царина г. Оболенски је изјавио да ће бранити право колонијалних земаља на царинску слободу, и на увођење и заштитних такса ако су им исте потребне. »Бранићу царине као потребно рачунско средство за регулисање спољне трговине у социјалистичкој држави. Радо ћу помагати идеју смањења царина у великим индустријским државама. Моје држање по овоме питању подешаваће се према стварном значењу тих пореза у разним привредним целинама и према различним привредним јединицама.«

Као што се одмах на први поглед примећује, овај говор г. Оболенскога знатно је друге природе од говора г. Соколни-

кова. С обзиром пак на приличну дозу ироније којом је г. Оболенски проткао цео свој говор, он је учинио на конференцију прилично мучан утисак, док се пре подне, под утиском говора г. Соколникова, веровало да ће ова конференција значити знатан корак унапред ка зближењу европских држава и С.С.С.Р.

Сем тога, г. Оболенски је постакао против себе француску делегацију због прилично ироничне критике коју је упутио у своме говору на рачун г.г. Лушера и Жуо-а, и енглеску делегацију због увлачења питања колонија и кинеског питања у рад конференције. Отуд неколико инцидентата у комисијама између совјетске делегације с једне стране и г.г. Лушера и Жуо-а и Балфур-а с друге стране. Даља последица оваквог њиховог држања била је крајња резервисаност и свих осталих учесника конференције према њима, тако да су они за све време конференције били потпуно изоловани и усамљени.

V.

Говор г. Др. Славка Шећерова, првог делегата Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, »О куповној моћи пољопривредног становништва и о средствима за појачање исте«, одржан на пленарној седници од 7. маја 1927. године

Опште осиромашење свих потрошача у Европи, како у пољопривредним, тако и у индустријским земљама, јесте природна последица светскога рата.

Опадање куповне моћи потрошача је главни узрок привредних поремећаја у поратном периоду времена и смањења тражње на тржиштима.

Ово се опадање куповне моћи потрошача, нарочито у земљама југоисточне и источне Европе, има сматрати као један од главних узрока, који су изазвали смањење тражње индустријских производа, и који и даље ометају њено повећање.

С тога би дакле било целисходно, да се извиди шта би требало предузети, да би се створила и појачала тражња индустријских производа и проширило тржиште фабричних производа тако, да би се могла потпомоћи индустрија, која се сада налази у периоди кризе.

Зато су могућа два начина. Прво, може се покушати, да се уопште подигне животни ниво потрошача у индустријским земљама. Подигнути ниво живота би допринео повећању како индустријских, тако и пољопривредних производа.

Други начин, који је од не мање важности, био би подизање животног нивоа пољопривредног становништва, нарочито у земљама источне и југоисточне Европе.

Овај ниво живота је врло низак зато, што је национални доходак такође низак. Познато је да је национални доходак по јединици становништва знатно слабији у пољопривредним него у индустријским земљама. Због овог слабог националног дохотка по јединици становништва ни животни ниво не може да буде на истој висини са животним нивом у индустријским заједницама.

То је главни узрок слабе тражње индустријских производа и данашњег привредног застоја. Данашња неповољна ситуација и смањење куповне моћи пољопривредног становништва нису дошле као последица измене политичких граница. Чак и да су границе европских држава остале исте, општа привредна поратна ситуација се не би разликовала од данашње ситуације, пошто је данас куповна моћ становништва и сувише слаба, да би дозволила повећање индустријске активности.

У земљи са пољопривредним становништвом тражња индустријских производа не може бити јака — кад су јој слаби национални доходак и чист принос, па, према томе, и слаба куповна моћ.

С тога је, дакле, потребно, у интересу националне привреде, да се повећа куповна моћ пољопривредног становништва, а нарочито је потребно, у интересу европске привреде, да се повећа куповна моћ пољопривредног становништва југоисточне и источне Европе.

Данашње слабо стање пољопривредне производње по јединици површине земљишта, које је дошло, с једне стране, од употребе примитивних метода обрађивања, без савремених механичких справа, и, с друге стране, због упропашћених средстава производње и губитака у људским животима, не даје могућности пољопривредницима да дођу до великих чистих добити.

Због тога се, дакле, не може ни очекивати од таквог пољопривредног становништва, које слабо зарађује, да оно може створити потребан капитал за повећање пољопривредне производње.

Ради повећања, и то брзог повећања ове производње, неопходно је потребно да се умеша један нов привредни чинилац. Тај би чинилац био у томе, што би се пољопривреди ставили на расположење потребни капитали у облику нарочитих пољопривредних позајмица, а нарочито позајмица на подлози хипотеке.

Овом приликом скрећемо пажњу на то, да је пољопривредни кредит врло скуп, нарочито у југоисточној и источној Европи, где нема ни једног добро организованог хипотекарног кредитног завода, који би могао давати позајмице у довољној количини, и где је, због тога, пољопривредно становништво принуђено да се служи краткорочним банкарским кредитом са високом интересном стопом.

Због овог облика кредита су врло велики и трошкови производње, и, ако се још уз то узму у обзир врло тешки порески терети у поменутих земљама, онда се да лако разумети да пољопривредно становништво не може доћи скоро ни до какве чисте добити, или, иако је кад и оствари, она је врло минимална. Следствено томе, овом пољопривредном становништву и није могуће да путем штедње створи нов капитал, који је неопходно потребан за повећање пољопривредне производње.

Слаба куповна моћ пољопривредног становништва повлачи као последицу сразмерно слабу куповну моћ целокупног становништва.

Зато би, дакле, било неопходно потребно, да се повећа куповна моћ пољопривредног становништва било путем подизања цена пољопривредних производа, било путем смањења трошкова производње. Подизање цена пољопривредних производа би се неповољно одазвало на потрошњу индустријског становништва, нарочито на раднике. А, међутим, је у интересу пољопривреде, да се повећа потрошња њених производа.

Зато, дакле, за решење овог питања ваља прибећи смањењу трошкова производње. Исто онако као што се у индустрији обарање цена постизава употребом јефтине капитала и ефикасних механичких средстава, и усвајањем добрих индустријских метода, исто је тако потребно, да би се постигло смањење трошкова производње и повећала пољопривредна производња, у пољопривреди прибећи употреби механичких средстава, вештачког ђубрета, побољшању земљишта и т. д., и снабдети се јефтиним капиталима. Ако ли прихватимо овај важан принцип како за цео свет, тако и с гледишта европске привреде, ваља се питати, прво, на који ће начин бити могуће доћи до пољопривредних кредита, и, друго, да ли ће Међународна Привредна Конференција моћи предузети или препоручити мере, које ће моћи потпомоћи васпостављање нормалне привредне равнотеже повећањем куповне моћи пољопривредног становништва, које једино може да апсорбује индустријску

суперпроизводњу, и да на тај начин омогући привредни мир целог света.

По моме мишљењу, Међународна Привредна Конференција би могла да препоручи извесне мере. Прво, било би од велике користи, да се установи један међународни институт за пољопривредни кредит, који би се оснивао на сарадњи пољопривредних кооперативних заједница. Овај би институт могао ставити на расположење становницима једне територије вишак нагомиланих капитала на простору неке друге територије. Затим би се могао препоручити и конкретно установити систем дугорочних пољопривредних хипотекарних позајмица по ниској интересној стопи; пошто би ове позајмице, које би биле снабдеване свим потребним гаранцијама, у многome потпомогле производњу и повећале куповну моћ пољопривредног становништва, као и његов ниво живота.

Зајмови за финансијско опорављење разних земаља, као и зајмови за насељавање избеглица су били од срећног утицаја на светски мир, иако су, међутим, с привредног гледишта, ови зајмови били од мање важности, него што су пољопривредни кредити, чије ми установљење предвиђамо. Ја бих био срећан ако би се међународна Привредна Конференција позабавила овим питањима, и ја сам уверен, да би она у овој области могла учинити корисно дело, пошто је пољопривредни напредак сама залога светскога мира.

Uredba o građenju novih željeznica

Članom 314 finansijskoga zakona za godinu 1927-28 ovlašćuje se ministar *finansija*, da po saglasnom pristanku Ministarskog Saveta i Finansijskog Odbora Narodne Skupštine, radi sprovođenja štednje i postizavanja smanjenja rashoda, kao i sređivanja državnog gazdinstva i privrednog života u zemlji, i u opšte podizanja zemaljaske privrede, putem uredaba, po stavu II čl. Ustava, preduzima i propisuje sve mere, koje imaju za krajni cilj : smanjenje posrednih i neposrednih državnih kao i samoupravnih dažbina u duhu čl. 97 Ustava i čl. 74 zakona o oblasnoj samoupravi i stvaranja potrebnih uslova za uspešan razvitak zemaljske privrede.

Na temelju ovog ovlaštenja koje je dano ministru finansija i koje je imalo za cilj smanjenje državnih izdataka i izjednačenje poreza, dok Narodna Skupština ne donese dotične zakone, teško je moći inskonstruisati jedno ovlaštenje da se mimo Narodne Skupštine stvori odluka o gradnji 1,772 kilometra novih željeznica i da se u toku od par godina izdade nekoliko milijardi dinara.

Da je Narodna Skupština mislila da se temeljem tog članka financijskoga zakona ima urediti pitanje izgradnje naše željezničke mreže, ona bi to u samom zakonu bila jasno rekla ili bi barem to ovlaštenje dala ministru saobraćaja. Tako smo došli do apsurdna da uredbu o gradnji novih željeznica nije potpisao ministar građevina već ministar finansija pa su na taj način bila prosto izigrana prava Narodne Skupštine, u jednom od najvažnijih pitanja naše privredne politike. Ovom uredbom utvrđen je plan naše željezničke mreže za najmanje jedan decenij i na tom planu Narodna Skupština nije imala nikakova udjela.

Doduše ova uredba bila je prihvaćena po financijskom odboru. Nu ako uzmemo u obzir, da je financijski odbor ovu uredbu u načelnoj i specijalnoj debati primio za sama dva sata, jasno je kojom je pažnjom financijski odbor pristupio rešavanju jednog tako presudnog pitanja.

Nu nas na ovom mjestu ne interesira državnoopravno pitanje, dali je ili nije ovom uredbom prekoračen djelokrug Financijskog Odbora i dali se je pozivom na ovlaštenje člana 314 financijskoga zakona smjelo donošati uredbu o gradnji novih željeznica. Nas u prvom redu interesira sadržaj same uredbe, u prvom redu željezničke pruge koje se imaju izgraditi.

Već na prvi pogled dobivamo dojam, da se je pri izgradnji naše nove željezničke mreže pred očima imalo više strategiske interese nego interese naše privrede. Tek po donošenju uredbe o gradnji novih željeznica, jasno nam je zašto je na čelo ministarstva saobraćaja došao jedan general. Na čelu ministarstva saobraćaja bio je potreban čovjek koji će i provesti u djelo izgradnju onih pruga koje u prvom redu imaju strategijski karakter. Da pri tome ima i pruga koje nemaju strategijskog karaktera ništa ne menja na glavnoj karakteristikici ove uredbe.

Mi priznajemo da se pri izgradnji željezničke mreže moraju uzeti u obzir i strategijski interesi nu ne smije se u tom pogledu tako daleko ići da se štetuje općim privrednim interesima. Željeznice su, ili bi bar morale prvenstveno biti komercijalna poduzeća koja moraju odbacivati i izvjesan profit i koja bi pored pokrivanja

troškova eksploatacije morala još toliko odbacivati da se podmiruju kamati i amortizacija dugova koji su bili sklopljeni u svrhu gradnje dotičnih pruga. Kod pruga koje su građene lih u interesu i radi privrede to se redovito i događa, dočim kod takozvanih strategijskih željeznica, opći državni prihodi moraju se upotrijebiti za pokriće deficita takovih pruga.

Uredba o gradnji novih željeznica predviđa izgradnju od 1.772 kilometara novih pruga i to pretežno normalnog koloseka. Prema izjavama ministra saobraćaja izgradnja tih pruga koštala bi oko 5 milijardi 350 milijona dinara. Uzmemo li pak u obzir da bi se pretežni deo tih pruga gradio u brdovitim krajevima, to je sigurno da bi izgradnja pojedinog kilometra tih novih pruga došla na prosječno 5 milijona dinara pa bi izvršenje čitavog plana koji je predviđen u Uredbi o građenju novih željeznica koštalo oko 8 milijardi dinara i to u razmaku od 5 godina.

Jasno je da tih 8 milijardi dinara mi možemo dobiti jedino pomoću zajma i to, obzirom na naše financijalne prilike lih zajmom u inozemstvu. Obzirom da mi za naše zajmove, uzevši u obzir i emisijoni kurs, moramo plaćati kamatnjak od preko 8% to bi izgradnja predviđenih željeznica teretila naš redoviti budžet sa preko 600 milijona dinara i to samo u ime kamata, a kad bi uzeli i amortizaciju zaključenih zajmova sigurno i 800 milijona dinara godišnje.

Usljed izgradnje novih željezničkih pruga morala bi naša privreda da godišnje doprinese jedan veći izdatak od 800 milijona dinara. U prvom redu na porezima trebalo bi ubrati 800 milijona dinara više a drugo na našem deviznom tržištu trebali bi godišnje 800 milijona više stranih deviza, da platimo kamate i amortizaciju tih dugova koji bi se zaključili u inozemstvu.

Obzirom na stanje naše privrede, smognuti godišnje 800 milijona dinara više poreza i više deviza nije tako jednostavna stvar. Mi već danas možemo sa sigurnošću ustvrditi da će željezničke pruge koje predviđa ova Uredba, uzete kao cjelina, za nekoliko decenija biti pasivne i to u tolikoj mjeri, da sa svojim prihodima neće moći pokrivati ni troškove eksploatacije. To ne čine danas ni većina naših željezničkih pruga, dapače sigurno je da je naša cjelokupna željeznička mreža, kad bi se samo postavila tačna kalkulacija, prije pasivna nego aktivna.

Koristi koje će od tih pruga imati krajevi kroz koje one budu prolazile neće biti takove da će ti krajevi ili naša čitava privreda biti u stanju da bez zavođenja novih poreza smogne godišnje

800 milijona dinara na novim državnim prihodima. U momentu kad porezi podbacuju i kad se silom prilika mora pristupiti sniženju raznih poreza nije jednostavna stvar naprtiti si novih tereta od 800 milijona dinara godišnje.

Sa druge strane izgradnja tih novih pruga neće sjegurno imati za posljedicu povećanje našeg izvoza za 800 milijona dinara ili ino poboljšanje naše platežne bilance za taj iznos. A kako ćemo mi godišnje morati plaćati inozemstvu u ime kamata i amortizacije protuvrijednost od 800 milijona dinara, to će ili za taj iznos naša platežna bilanca biti pasivna ili ćemo morati za pokriće tih izdataka privući ostale pozicije naše platežne bilance.

Kad bi se pristupilo izgradnji takovih pruga koje bi prvenstveno odgovarale potrebama naše privrede, to bi u prvom redu eksploatacije tih pruga namakle glavni dio izdataka oko kamata i amortizacije a u drugu ruku opće blagostanje uslijed podizanja takovih pruga moglo bi lako da podnese povećanje budžeta odnosno veću potražnju sa stranim devizama.

Ipak nam izgleda da financijalno pitanje izgradnje tih pruga u prvom redu pitanje kamata i amortizacije dugova koji se imaju zaključiti u cilju izgradnje tih pruga nije igralo presudno značenje kod čitavog kompleksa ovog pitanja, pa će prema tome budući ministri financija imati mnogo okapanja kako će namaknuti potrebita sredstva za isplatu kupona i amortizacije zajmova koji su već zaključeni i koji će do realizacije čitavog programa još morati realizirati. Mi se jedino možemo nadati, da će se u međuvremenu naše privredne i finansijske prilike ipak u toliko konsolidirati da ćemo moći naći pokriće i za takove izdatke.

Željeznička pruga normalnog koloseka Jesenice-Ljubljana-Zidanimost (dotično Maribor Zidanimost) Zagreb Brod, Vinkovci, Inđija, Beograd, Niš, Skoplje, Đevđelija ne samo da je glavna željeznička pruga naše države nego ona je i jedina pruga koja spaja našu državu od istoka i zapada. Prekine li se ta pruga recimo negde kod Vinkovaca onda su Slovenija i Hrvatska potpuno odrezane od Srbije, a prekine li se ta pruga negde ispod Niša, Južna je Srbija potpuno odrezana od ostalih krajeva naše države.

Naravno je da vojničkim krugovima nije konviniralo takovo stanje i takova opasnost u slučaju jednog novog rata, pa su nastojali da se čim prije ostvare paralelne linije koje bi u svakom slučaju osigurale normalno-tračnu vezu između pojedinih krajeva naše države. Iz toga se razloga ne pristupa izgradnji dvostrukih tračnica na pruzi Zidanimost, Zagreb, Vinkovci, Inđija, Beograd,

Niš—Skoplje već se grade nove jednotračne pruge koje će imati zadaću da u slučaju prekida glavne pruge vrše vezu između pojedinih krajeva naše države.

Iz tih se razloga pristupa i to vrlo hitno izgradnji nove normalno-tračne pruge Beograd, Šabac, Bjelina, Tuzla, Doboj, Banjaluka, pa kako već postoji veza Banjaluka, Novi-Sunja, to bi se dobila nova pruga Zagreb—Beograd. Da se ova nova pruga ne podiže u cilju bolje veze između naša dva najvažnija privredna centra dosta je spomenuti, da udaljenost Sunja—Beograd po već postojećoj pruzi preko Broda iznaša 362 kilometra, dočim udaljenost Beograd—Sunja preko Tuzle i Banjaluke iznaša 474 kilometara ili za 112 kilometara više. Pored toga potrebno je naglasiti prvo, da je izgradnja drugog koloseka na pruzi Beograd—Zagreb daleko jeftinija nego izgradnja posve nove pruge Beograd—Banjaluka, a drugo da je kapacitet jedne dvotračne pruge daleko veći nego kapacitet dviju paralelnih pruga.

Kako rekosmo kod izgradnje ove pruge igrali su odlučnu riječ vojnički interesi. U slučaju rata, naše vojne vlasti računaju da bi se mi prema potrebi morali povući i do Save pa u tom slučaju moramo imati normalno tračnu prugu koja bi bila u zaleđu i koja bi mogla vršiti opskrbu naše vojske.

Iz pretežno vojnih razloga gradi se i pruga Kragujevac—Kraljevo, Kraljevo—Raška i Raška—Mitrovica, ukupno 201 kilometar. Na taj bi se način dobio drugi spoj između Beograda i Skoplja i više se ne bi moglo dogoditi da bugarske bande kod Vranje ugrožavaju spoj Južne sa Sjevernom Srbijom.

Pruge koje se imaju izraditi u Južnoj Srbiji prvenstveno su strategijskog karaktera. Izgradnja željezničkih pruga u pojedinoj državi ili pojedinom kraju jedne države mora biti u izvjesnoj relaciji sa privrednim razvitkom dotičnog kraja. Južna Srbija koja nema nikakove industrije, koja nema ni jednog znatnijeg rudnika koji bi se eksploatirao i koja ima jednu primitivnu poljoprivredu te koja je po tome i slabo naseljena ima da dobije skoro polovinu od svih predviđenih pruga. Tako će od Skoplja ići jedna normalno tračna pruga preko Tetova i Gostivara na Ohrid i Bitolj a druga opet od Velesa preko Prilepa opet na Bitolj. Bez dvojbe da će te nove pruge mnogo doprineti podizanju tih krajeva, nu njihov financijski uspjeh biti će za dugo i dugo veoma nepovoljan. Ove pruge imaju više za zadaću da osiguraju našu granicu prema Albaniji nego što bi odgovarale stvarnim potrebama tih krajeva za tolikim i takovim prugama.

Isto tako, bar sada, služiti će strategijskim ciljevima pruga Priština—Peć. Doduše, po izjavama ministra saobraćaja ta bi se pruga imala produljiti preko Podgorice na Kotor pa bi već obzirom na prugu Priština—Prokuplje sačinjavala vanredno povoljnu vezu između Jadrana i Dunava a preko Mitrovice i Kraljeva davala bi i zgodnu vezu Beograda sa morem. Nu kako dio pruge Peć—Kotor nije uzet u obzir u ovoj uredbi i kako se prema tome za ovaj decenij ne misli pristupiti izgradnji te pruge, u protivnom slučaju bila bi i ona unešena u Uredbu, jasno je, da će pruga Priština—Peć većinom služiti osiguranju naše granice prema Sjevernoj Albaniji.

Doduše u Uredbi o građenju novih željeznica ima i takovih koje će pored strategijskih služiti i drugim, prvenstveno privrednim ciljevima.

Tu je u prvom redu riječ o spoju Jadrana. Po oslobođenju i ujedinjenju čitava naša jadranska obala bila je povezana sa našom željezničkom mrežom samo na svojim krajnjim točkama. Kod Sušaka bio je spoj sa normalno tračnom prugom naših željeznica, a u južno dalmatinskim lukama bio je spoj sa bosanskim uskotračnim željeznicama koje nota bene onda još nisu bile spojene sa uskotračnom željezničkom mrežom Srbije.

Nu kako je onda Sušak bio okupiran po talijanskim četama to mi ni po Ujedinjenju nismo imali normalno tračnog izlaza na more.

Tek po oslobođenju Sušaka mi dobivamo izravan izlaz na more. Nu kako sušačka luka leži na skrajnoj granici naše države, i kako se osim toga sušačka luka ne da bez krupnih investicija znatno proširiti jasno je da Sušak nije mogao niti može zadovoljiti naše potrebe ka izlazu na more.

U augustu 1925, po dovršenju takozvane ličke pruge, mi smo u lukama Splt i Šibenik dobili jedan novi izlaz na more, budući da je od Knina pa do Splita i Šibenika već ranije postojala normalno tračna pruga. Nego naravno lička pruga ne odgovara toliko potrebama i zahtjevima našeg prometa i našeg izlaza na more, budući da je ta pruga odviše zaobilazna i budući ima da svlada dva masiva, onaj Velike Kapele i onaj Velebita što znatno umanjuje njezinu transportnu sposobnost.

Srednja je Dalmacija već 50 godina tražila izgradnju takozvane unske pruge budući da bi time bogati krajevi Slavonije i Podunavlja našli u lukama srednje Dalmacije svoj naravni izlaz na more. Mađarska koja se je bojala da bi izgradnja te pruge zna-

čila znatan udarac za položaj Rijeke nije nikako htjela pristati da se izgradi pruga Knin—Bosanski Novi. Doduše ta je pruga morala ići pretežno preko teritorije Bosne nu po u Bosni važećim zakonima izgradnja željeznica bila je vezana uz pristanak i Austrije i Mađarske. Tako su prolazile godine i decenije a da centralna Dalmacija nije nikako mogla dobiti priključak na normalno tračnu željezničku prugu bivše Monarhije.

Tek godine 1912 kad je Mađarska tražila da Austrija izradi dvostruki kolosek na pruzi Oderberg—Košice preko koje je pruge Mađarska dobivala ugljen iz Šleske, prisilila ju je Austrija, da kao protukoncesija izgradi spoj Dalmacije sa ostalom Monarhijom.

Kad se je već morao izgraditi taj spoj, onda je potpuno odgovaralo tendencijama Ugarske da se izabere onakova trasa koja će najmanje štetovati interesima Mađarske. I tako je došlo do ličke pruge koja se kod stanice Ogulin odvaja od željezničke pruge Zagreb—Rijeka. Nu kako je udaljenost Ogulin—Rijeka ca 120 kilometara a Ogulin—Split 320 kilometara, jasno je da Split, dotično Šibenik nisu ni u kojem pogledu mogli predstaviti jednu iole ozbiljnu konkurenciju za Rijeku.

Prema tome dovršenjem ličke pruge nije još riješeno pitanje željezničkog spoja luka centralne Dalmacije sa ostalim djelovima naše države, kao što nije riješeno pitanje izlaza naše države na Jadransko More.

Odmah poslije rata pojavio se je zahtjev da Beograd treba najkraćim putem spojiti normalno tračnom prugom sa Jadranom. Godine 1922 u Blairovu zajmu bilo je uzakonjeno da će se pristupiti izgradnji pruge Beograd—Višegrad—Kotor. Nu kako Blairov zajam nije potpuno uspio i kako je onda bilo neomguće da se pristupi novim emisijama tog zajma, od izgradnje te pruge nije bilo ništa.

Prošle godine jedna grupa naših emigranata iz Južne Amerike, skupa sa nekim londonskim poslovnim prijateljima, bili su ponudili da će iz vlastitih sredstava izgraditi normalno tračnu prugu Beograd, Sarajevo Split. Država bi jedino imala preuzeti garanciju u pogledu amortizacije i ukamaćenja kapitala koji bi bio potreban za izgradnju te pruge. Nu kako su financijalne obaveze te ponude bile dosta teške, ta se ponuda nije mogla uvažiti.

Uredba o gradnji željeznica imala bi da definitivno riješi pitanje i veze naših luka na Jadranu sa ostalim djelovima naše države, u prvom redu sa našim glavnim privrednim centrima.

Na sjevernom Jadranu predviđa se izgradnja 16 kilometara duge pruge Bakar—Kraljevica. To bi tek bio dio pruge koja bi od Bakra išla preko Kraljevice i Crikvenice do Senja. Ta bi pruga išla paralelno sa parobrodarskim linijama Sušak, Crikvenica, Senj pa prema tome značenje te pruge ne bi bilo bog zna kakovo. Pruga Bakar—Kraljevica biti će čisto lokalna pruga bez ikakova značenja i po tome u eksploataciji biti će i znatno pasivna.

Od znatno je većeg značenja pruga Kočevje—Sušačka pruga. Definitivna trasa nije još određena, nu u svakom slučaju ta će pruga imati za zadaću da uz odgovarajuću tarifalnu politiku uvoz i izvoz Slovenije koji danas ide pretežno preko Trsta i Rijeke koncentrira na Sušaku.

Dok udaljenost Ljubljana Trst iznaša 145 kilometara, Ljubljana Rijeka 139, udaljenost Ljubljana Sušak preko Karlovca i Ogulina iznaša danas 338 kilometara dakle više nego dvostruko, pa je jasno da se glavni dio slovenske trgovine mora odvijati preko Trsta i Rijeke. Izgradnjom pruge preko Kočevja udaljenost Ljubljana Sušak iznašat će 197 kilometara pa odgovarajuća tarifalna politika može lako da eliminira efekat ove veće udaljenosti poteza Ljubljana Sušak od poteza Ljubljana Trst. Pored toga ta će pruga značiti izravan spoj Slovenije sa Dalmacijom preko Kočevja—Ogulina pa će se tom prugom moći bolje poslužiti i prometu stranaca, koji upravo u posljednje vrijeme u znatnijem broju dolaze iz Njemačke na naše more.

Pristupanjem izgradnje pruge Bihać Knin, dobit će centralno dalmatinske luke daleko povoljniju vezu sa zaleđem nego što je to danas slučaj preko Like. Izgradnjom pruge Bihać Knin koja je duga samo 86 kilometara većina naših privrednih centara dobit će najpovoljniju vezu sa Jadranom. Beograd Split preko Zagreba i Ogulina udaljen je 972 kilometra, dočim će preko Une udaljenost biti samo 661 kilometar ili 211 kilometara manje što svakako znači znatno skraćenje vožnje. Zagreb koji je od Splita udaljen preko Like 437 kilometara biti će udaljen preko Sunje i Une 371 kilometar ili 66 kilometara manje a pored toga izbjegava se visokim i teškim prelazima preko Velike Kapele i Velebita.

Po našem mišljenju spoj Beograda sa Jadranom biti će najkraći i najpovoljniji preko Une a udaljenost će iznositi 661 kilometar od čega treba izgraditi samo 86 kilometara. Po izjavama ministra saobraćaja pruga Beograd Tuzla Doboj Sarajevo koja je predviđena ovom uredbom produljit će se kasnije preko Mostara i Imotskog na Split pa će se time, bar po izjavi ministra saobra-

ćaja, dobiti izravna veza Beograd Split. Međutim ta veza, od koje još nije izrađen ni jedan jedini kilometar, biti će duga cca 750 kilometara ili 90 kilometara više nego što je udaljenost Beograd—Una—Split. Dapaće udaljenost Beograd—Una—Split biti će manja nego što bi bila udaljenost Beograd—Sarajevo—Metković ili Beograd—Sarajevo—Metković—Ploče i to za cca 40 kilometara, pri čemu ne smijemo zaboraviti da luku u Pločama treba izgraditi od kamena temeljca.

Prema tome možemo ustvrditi da izgradnja pruge preko Une u glavnome rješava spoj naše države sa glavinim lukama Jadrana. Doduše južno dalmatinske luke ne bi time bile povezane sa željezničkom mrežom naše države, u prvom redu sa mrežom u Južnoj i Sjevernoj Srbiji, za koje krajeve one bi imale služiti kao naravan izlaz na more. Doduše po izjavi ministra saobraćaja imalo bi se kasnije pristupiti izgradnji normalno tračne pruge Sarajevo Višegrad Kotor pa bi se time ostvarila i pruga Beograd Kotor. Nu kad uzmemo u obzir da bi ta pruga vodila preko Tuzle, Doboja i Sarajeva što sve odviše leži udaljeno od poteza Beograd Kotor, jasno je da sve kad bi se ta pruga i izgradila ona za Kotor ne bi ništa značila, budući da bi udaljenost Beograd Kotor iznosila oko 800 kilometara pa već radi tarifa na toj se pruzi ne bi vršio nikakav saobraćaj.

Za Kotor jedino pruga koje će mu moći dati nešto života biti će produljenje pruge koja po ovoj Uredbi već dolazi od Peći preko Crne Gore na Kotor. Na taj način skoro sva Srbija, inklusivno Beograd, našle bi preko Kosova i Metohije najbolji izlaz na more.

Uredba o gradnji željeznica ima i tu veliku manu što ona sve normalno tračne pruge koje idu ka moru ne vodi do jedne naše luke već će one u svom glavnom djelu ostati neizgrađene. Tako pruga prema Splitu i Mostaru biti će izgrađena samo do Sarajeva (kad je Uredba bila predložena Finansijskom Odboru mislilo se samo do Doboja), a pruge koje idu ka Kosovu završavaju kod Peći. Time su obe ove pruge krnje. Tek onda kad bi se prva pruga dovela na more do Splita a druga do Kotora one bi značile jednu organsku cjelinu i upopunjavale bi našu željezničku mrežu. Ovako pruga do Peći nema nikakovo drugo značenje nego da lakše snabdjeva one naše trupe koje su na sjevernoj granici Albanije. Mi bi teško mogli nekoga uvjeriti da ta pruga nije isključivo strategijskog karaktera.

Mi smo već naglasili da će veza Beograd Tuzla Sarajevo Split biti za 90 kilometara dulja od pruge Beograd Una Split. Iz toga

logično slijedi da je ta pruga u glavnome suvišna dotično jedan luksuz kojeg naša privreda ne može da podnese. To tim manje što mi po dovršenju uskotračne pruge Obrenovac Beograd dobivamo izravnu vezu uskotračne pruge Beograd, Sarajevo, Metković, Dubrovnik, Boka Kotorska i kad se ukloni zubčanica na Ivan Planini ta će pruga biti u stanju da zadovolji sve potrebe današnjeg prometa.

Sticajem prilika mi imamo oko 2000 kilometara uskotračnih željeznica i to u Bosni i Zapadnoj Srbiji. Izgradnjom pruge Višegrad Užice te su pruge spojene i sada tvore jednu organsku cjelinu. Pitanje koje mora da rješi naša saobraćajna politika je: šta da radimo sa ovim uskotračnim prugama, dali ih imamo zamjeniti sa normalno tračnim ili ih pak imamo ostaviti da i dalje vrše saobraćaj u brdovitim krajevima Bosne i Srbije. Ili pak tu uskotračnu mrežu moramo još i dalje izgraditi i napraviti jednu cjelinu koja će da udovoljava svim potrebama prometa između Save, Dunava i Jadrana.

Uredba o gradnji željeznica nikako ne rješava taj problem. Dok je predviđena izgradnja nekih novih uskotračnih pruga, sa druge strane pretvaranjem nekih uskotračnih linija u normalno tračne uništava se sadašnja jedinstvenost tih pruga. Tako izgradnjom normalno tračne pruge Doboj Sarajevo prekida se veza između uskotračnih pruga sjeverne Bosne sa prugama južne Bosne i Hercegovine.

Pruge uskog koloseka pokazale su za vrijeme rata bar u Bosni da su u stanju da savladaju znatan saobraćaj. Mi držimo da je pogriješka što se je pristupilo rušenju jedinstvenosti uskotračnih pruga naše države. Na potezu ispod Save pa do mora mi za decenija niti ćemo imati takovog putničkog prometa da ćemo trebati brze vlakove, a ne ćemo imati ni tako znatan robni promet da ga ne bi mogle svladati usko tračne pruge. Kad se je već htjelo iz vojničkih razloga imati normalno tračnu prugu ispod Save naime prugu Beograd Tuzlu Banjaluka nije trebalo tu prugu voditi od Doboja do Sarajeva. Bilo bi daleko bolje da se je pristupilo usavršavanju uskotračnih pruga i njihovog boljeg izlaska na more, bilo izgradnjom pruge Goražda, Foča, Bileć, Trebinje pa time uskotračne pruge Srbije izvesti na more u Dubrovniku, bilo izgradnjom jedne uskotračne pruge preko Crnogore, dotično spoj Splita sa uskotračnom prugom Sarajevo Mostar. Izgradnjom još nekih manjih uskotračnih veza kao Valjevo, Zvornik Tuzla i slične mi bi u Bosni i zapadnoj Srbiji imali uskotračnu mrežu koja bi

potpuno udovoljila potreba premota tih krajeva. Ovako se bojimo da će izgradnja tih pruga biti zanemarena pa onda neće moći udovoljiti ni čednim potrebama tih krajeva.

Uredba o izgradnji naše željezničke mreže ne može nas zadovoljiti. Doduše predviđa se izgradnja nekih pruga koje će znatno doprinjeti razvitku našeg saobraćaja i naše privrede nu sa druge strane previše je akcentuiran strategijski momenat. Mi priznamo potrebu da se mora voditi računa i o potrebama naše vojske nu sa druge strane treba voditi računa i na otplatu duga i kamata za dugove koje ćemo morati zaključiti da se izgrade sve pruge koje predviđa ova uredba.

Otplata dugova i kamata za željezničke zajmove nije teške, ako su izgrađene takove pruge koje će u najskorije vrijeme biti aktivne i to ne samo aktivne da isplaćuju troškove amortizacije nego i iznose potrebite za kamate i otplatu duga. U tom momentu takovi dugovi ni najmanje ne tangiraju našu privredu budući da za njihovu službu nije potrebno navijati porezni vijak.

Kod strategijskih željeznica situacija je skroz druga. Budući da one vode krajevima koji su slabo naseljeni i koji nemaju znatnog prometa to su one u svojoj eksploataciji pasivne. One ne samo da ne odbacuju ono što je potrebno za plaćanje kamata i amortizacije nego ne plaćaju ni samu eksploataciju pa država iz svojih drugih prihoda mora da pokriva ta i deficit eksploatacije i iznose potrebite za službu zaključenih zajmova. A budući se ovdje radi o nekoliko stotina milijona dinara godišnje to će te pruge još dugo decenija teretiti našu privredu i neće dozvoliti da se pristupi tako potrebitoj redukciji poreza.

Jedan znatno manji željeznički program udovoljio bi najprečim potrebama našeg saobraćaja i što je glavno nebi našoj privredi natovarilo takove terete, terete koje ćemo osjećati još decenija. Veliki planovi ne bi se smjeli sada izvadati ni iz razloga što na zajmove koje sada zaključimo moramo plaćati kamate od preko 8%, dočim ćemo za dvije tri godine kad se prilike na internacionalnom novčanom tržištu još više konsolidiraju, dobivati zajmove uz uvjete uz koje smo dobivali i prije rata, što je iznosilo najviše 5%.

D-r Ivo Belin.

Садашњост и будућност нашег хмељарства

Необично повољне цене хмеља на светском тржишту по завршеном рату учиниле су, да се хмељарство код нас почело нагло ширити. ОвOME су нарочито допринеле тешкоће у пољопривредној производњи, које су се последњих година појавиле и необична рентабилност гајења хмеља према осталим културама. Трговачка Комора сасвим је оправдано скренула пажњу на наше хмељарство у намери, да испита, у колико је и да ли је у опште здраво овако нагло ширење културе хмеља и да ли неће наступити какве штетне последице од евентуалне суперпродукције хмеља код нас или да не би нагли пад цена на светском тржишту бацио наше младо хмељарство у какав тежак положај па изазвао и декаденцу, да не би уложени капитал постао нерентабилан или чак да се не би делимице и изгубио, капитал, који би, уложен можда у друге културе или пољопривредна стварања, дао боље резултате итд., другим речима жели се, да испита садашњост и будућност нашег хмељарства.

Да би се могао донети правилан закључак потребно је критички пропратити све чињенице. Потребно је пре свега утврдити садашње површине под хмељом.

Статистика обрађених површина и производње очигледно није тачна. Али је зато статистика извоза и увоза несумњиво бар приближно тачна. Покушаћемо, да помоћу њих и других чињеница што тачније утврдимо данашње површине под хмељом.

Према статистици било је под хмељом :

1921 год.	1.226	хектара
1922 „	1.826	„
1923 „	1.615	„
1924 „	2.227.	„
1925 „	2.155	„

Просечно годишње..... 1.809 хектара

Према статистици извоза и увоза

Извезено је :

	крг.	за дин.
1921.....	1,283.380	11,223.684
1922.....	876.315	19,522.035
1923.....	2,303.484	118,052.659
1924.....	1,277.679	91,451.446
1925.....	3,158.665	243,772.055

Просечно годишње..... 1.570.204 96.204.255

год.	Увезено је :	кгр.	за динара
1921		74.675	2,107.069
1922		59.133	3,569.563
1923		153.811	3,443.470
1924		87.041	3,636.305
1925		56.897	4,468.324
	Просечно годишње	86.331	3,444.946

Од интереса је знати порекло увезеног хмеља. Ово је потребно због доцнијих закључака.

Увезено је за ових пет година просечно годишње.

Из Чехословачке	80.371 кгр.
„ Немачке	2.441 „
„ Мађарске	1.929 „
„ Италије	729 „
„ Сједињених Држава	43 „
„ Енглеске	20 „
„ Шведске	0.80 „
„ Аустрије	191 „
„ Албаније	3.20 „

Из овога се види да је наш главни увозник хмеља Чехословачка.

Ако упоредимо површине из године 1925 са извезеном количином хмеља, наилазимо на једну очигледну нетачност код површина. Ако претпостављамо, да је наш свеколики произведени хмељ извезен у тој години, онда би један хектар требао донети просечно 14,65 товара. Ако претпоставимо, да је и увезени хмељ извезен, онда би ипак један хектар дао 13,92 товара. Претпоставка о извозу увезеног хмеља је мање логична и могућа, јер је наш хмељ у тој години продат просечно по 77 дин. а увезени плаћен по 78 дин. килограм. Гро увезених количина хмеља је из Чехословачке те је свакако употребљен у нашим пиварама у мешавини са нашим хмељом или и чист по традицији можда или потреби појединих пивара. Овде је врло важна чињеница, да се просечне цене увоза и извоза разликују само за око 1 дин. по килограму. Ово је најбољи доказ о квалитету нашег хмеља. Просечно пак за последњих пет година продавали смо свој хмељ у округлом по 54 дин. а куповали по 39 динара, а према бројевима статистике увоза и извоза.

У сваком случају нађени број 14,65 товара по хектару као продукција са једног хектара је и сувише велики. С обзиром на нашу потрошњу интерну он би се имао још попети. За колико би то требало да буде, писац не зна, јер немамо података о тој потрошњи.

Ако бисмо се ставили на гледиште могућих просечних приноса и ставимо их 5—7 тавара по хектару, добили бисмо 2—3 пута више површине под хмељом од статистичких површина. Ови би бројеви требали да се још погну с обзиром на интерну потрошњу. Оволика грешка се не може претпоставити па ма колико били погрешни податци о обрађеним површинама и производњи хмеља. У оправдање тога говори и разлог, што су у тој години могле бити извезене и извесне количине хмеља из прошле године, што ће свакако имати много вероватноће.

Много ближе стварности стоје просечни бројеви површина под хмељом и извезених количина. Према тим бројевима а на основу прорачуна један хектар доноси 9,83 тавара хмеља. Налазимо да је и овај број као просечан и сувише велики и да би се још више попео, када би се урачунала интерна потрошња. Стога нам ни просечни број хектара не даје довољно сигурности за стварно стање. Али ако стварни број просечног извоза упоредимо са у опште утврђеном могућом просечном продукцијом код хмеља и имамо у виду и интерну потрошњу т. ј. ставимо 5—7 тавара по хектару добићемо око 2542—3559 хектара или просечно у округлом око 3000 хектара. Ми мислимо, да смо на овај начин приближно утврдили право садашње бројно стање површина под хмељом. С обзиром на доцније закључке и нешто већа грешка неће имати никакав значај, зашто — видеће се доцније.

Из изнетих бројева види се, да нам је иностранство за нашу продукцију са просечно цигло три хиљаде хектара за последњих пет година плаћало просечно годишње 96,804.375 дин. а ми смо давали иностранству годишње просечно 3,444.946 дин. т. т. ј. хмељ нам је донео просечно годишње у округлом 93,000.000 дин., бројеви који траже дубље разматрање и употребење са другим културама.

Логично је што се овде одмах намеће питање величине уложеног капитала с обзиром на увезене суме новца.

Култура хмеља је посве слична култури винове лозе. Ако ставимо да један хектар хмељаника стаје 40.000 дин. онда би значило, да је за 3000 хектара уложено 120,000.000 дин. У ових четрдесет хиљада динара урачунат је сав материјал и сви радови око подизања хмељаника. Ако узмемо да један хмељаник са скелетом издржи не више већ само 7 год. (има их, који издрже и дванаест па и више година), онда би значило, да би се ова сума имала да амортизира за 7 год. што ће рећи

годишње по хектару 5714 дин. или укупно 17,142.000 дин. Ово значи, да за све остале издатке око културе, евентуални интерес на позајмљени капитал или уложени рад, ренту на земљу, преостаје по хектару око 25.286 дин. или за целу површину 75,858.000 дин.; и једна и друга цифра су толике, да обилно исплаћују све. Ако се узме у обзир сопствена радна снага произвођача, онда се тек може разумети, колико све остаје у његовој кеси, по досадашњим условима производње и продаје.

Важна је чињеница, да је просечна годишња сума примљена из иностранства толика, да исплаћује три четвртине укупног уложеног капитала у хмељарству. Дакле уложени капитал је стварно у другој години већ исплаћен. Да упоредимо културу хмеља са нашим најважнијим цереалијама пшеницом и кукурузом.

Под пшеницом је било просечно годишње 1,503.388 хектара, а под кукурузом 1,907.509 хектара, пшеница нам је донела из иностранства просечно годишње 366,408.845 дин. а кукуруз 668,667.000 дин. Ово значи да нам површине под хмељом у величини готово $\frac{1}{500}$ део површине под пшеницом донесе просечно годишње око $\frac{1}{4}$ суме, коју пшеница доноси из иностранства просечно на годину а код упоређења са кукурузом $\frac{1}{600}$ део доноси око $\frac{1}{7}$. Много је још интересантније упоређење са виновом лозом. Под виноградима је било за последњих пет година просечно годишње 169.883 хектара. Ова површина подмирује нашу потребу и дозвољава притицај далеко мање суме новца из иностранства (мислимо нешто око 20 мил. дин.), око 4 пута мање према хмељу.

Када се узму у обзир данашње тешкоће у пољопривредној производњи и необична рентабилност гајења хмеља, што јасно документују изнети бројеви, онда се може лако и разумети нагло ширење културе ове биљке. Добра тржишта и добре цене и најслабије привредне гране брзо издижу исто тако као што лоши и најбоље обарају а често доводе и до врло мучног положаја. Али, и ако овако стоји данас, ипак нико не може знати ћуди тржишта од сада па за 7 и десет година унапред. Зашто се хмељ толико високо данас још плаћа када су цене цереалијама толико пале, томе могу бити многоструки разлози, као : навала штеточина и других природних каламитета у досадашњим центрима производње хмеља, упропашћени хмељаници за време светскога рата, неродице, у опште веће потраживање хмеља на светском тржишту, даље, увећана производња

пива, ратом поремећена производња зрнасте хране за људску и сточну исхрану и поратна тежња и брига за предратном хармонијом првенствено у овом правцу и т. д.

Сви су ти разлози у суштини за нас од спореднијег значаја. За нас је важна чињеница, да је хмељ под утицајем досадашњег тржишта пробио себи пут код нас и да се врло брзо шири, те се на светској пијаци појављујемо као конкуренти досадашњим произвођачима. Питање је сада хоћемо ли моћи издржати ту конкуренцију или не и ако је не издржимо, те би елан културе хмеља код нас био задржат или у најгорем случају доведена била у питање у опште култура. Шта бисмо ми изгубили у упоређењу са нашим осталим пољопривредним гранама.

Спровести ма какав прорачун у овом правцу врло је тешко и компликовано питање. Прво, ми не знамо, када ће нам динар бити раван злату. Ако усвојимо разлоге, који су се чули прошле године на конгресу комора у Београду, тај је рок 7 година. За ово време бисмо могли и рачунати и са постепеним опадањем цена хмеља. Али цена може пасти и с обзиром на увећану производњу у опште. Могу се последице ратних каламитета поправити, може се појавити и вишак у општој производњи, могу се у опште побољшати околности за производњу хмеља у хмељарским центрима и т. д.

Све то може утицати неповољно на цене хмеља. Али не би то било ни први ни последњи пут у светској па и локалној производњи. Пад цене пшенице за последњих пет година од 500 дин. на 270 није ни мало уништио њену културу, али је смањио само њену рентабилност. Није нам у опште познато да се култура хмеља кроз просек година показала као нерентабилна. Баш, напротив, врло рентабилна. Да је она нерентабилна не би се где једном ухвати корен стално даље ширила. У Словеначкој је отпочела, а данас је стигла на Дунав код Земуна па га чак и прешла и већ се можда угњездила овде онде и у Србији.

Ипак да пропратимо цифрама разне моменте. Претпоставимо, да се просечне цене следећих 5 година спусте на половину просечне цене прошлих пет година т. ј. на око 27 дин. по килограму. Ово би значило бруто принос по хектару најмање 13.500—18.900 дин. Ове су цифре још увек довољне за амортизацију, трошкове и довољну добит. Ова ће свакако бити мања од досадашње али још увек довољна. Задржимо

ли се при оваквим ценама на досадашњим површинама, ми ћемо преполовити своја примања из иностранства, место досадашњих 93,000.000 примаћемо тек 46.500.000. Ово није добро ни са које тачке гледишта. Дакле да бисмо под предњом предпоставком о цени остали на старој висини увоза новца, морали бисмо удвостручити површине под хмељом. По себи се разумје, ако остану старе цене и увоз новца ће се удвостручити. Ово желимо сви. Претпоставимо чак најнезгоднији случај да наше хмељарство ликвидира у конкуренцији са својих 3000 или 6000 хектара. Ту би дошао у питање уложени капитал од 120—240.000 дин. Ово је безначајна сума према општим народним улагањима у биљној производњи. На крају ово не може никада бити у потпуности, јер ће се у тој ликвидацији један део уложеног капитала ипак исплатити, јер је квалитет нашег хмеља врло добар те ће увек и бити извесног потраживања на светском тржишту. Овако је логично мислити; али кад се узме у обзир, да се уложени капитал у три хиљаде хектара хмељаника према изнетом рачуну већ давно амортизирао и донео и велике зараде, остају само у питању будућих три хиљаде хектара т. ј. капитал од 120 милиона те би последње имало само за њих да важи, евентуално за следеће нове три хиљаде. Сви старији хмељаници и даље би вукли одличну ренту. Ту, у томе и лежи дејство приватне иницијативе на већи или мањи интензитет ширења ове културе и правилно регулисавања тога питања.

Да изведемо из свега закључак.

За сада не постоји никаква опасност за наше хмељарство. Његово ширење не треба никаквим евентуалним мерама спречавати. Треба искористити повољне тржишне коњуктуре. Много је корисније чак стати са интензивном протекцијом нове лозе у њеном ширењу у садашњици и задовољити само интерну потребу него ли потпомоћи ширење хмељарства. За ово говоре многи разлози, у које се овде не можемо упуштати. Дати приватној иницијативи што више слободе а она ће увек знати да нађе златну средину. Она ће се већ задржати тамо, где се мора задржати, јер се руководи цигло својим интересима.

Од интереса је питање, да ли је садашња култура хмеља у нас на правом терену за хмељ. Ово питање има нарочити значај за будућност, реноме и будућу рентабилност нашег хмељарства, а нарочито за утакмицу на светском тржишту. Ми мислимо да није, изузимајући Словеначку. Прави терени

културе хмеља леже на другим местима. То ће будућност најбоље показати. Ми се за сада уздржавамо од даљих прецизирања. Али кад је култура хмеља дала овакве резултате ту где је, она ће морати дати још много боље тамо, где баш треба да је, баш с обзиром на квалитет и квантитет.

Све изложене чињенице говоре, да је култура хмеља код нас и здрава и корисна појава не само за садашњост већ и будућност. Када би квалитет нашега хмеља био лош, ми бисмо се морали поразмислити. Али према многобројним податцима и раније изнетим чињеницама он у садашњости већ стоји близу чувеног ческог хмеља. У будућности он може бити раван њему па га чак евентуално и превазићи. Ово стоји у нашој руци. Под једнаким условима каквоће ако ништа друго ми ћемо тући своје конкуренте јевтинијом радном снагом, т. ј. радна снага нашег пољопривредника просечно ће бити ипак боље плаћена кроз хмељ него ли кроз цереалије. Код нас је махом произвођач и лиферант радне снаге, те већином отпадају улагања готовине у ту сврху. Уложена пак радна снага исплаћује се кроз увећану зараду, како се она у народу схвата, више него ли код многих других култура.

Унапређење ове привредне делатности зависи од организације продаје и производње. Потребно је организовати произвођаче у задруге и спровести најрационалније задружно сушење а задруге у једну централу за сортирање и продају. На овај начин ће наш хмељ излазити под нашим именом на светско тржиште, те нам се неће догодити као некада са сувим шљивама. Према извесним податцима се већ таква трговина води. Наш хмељ се купује и увози у Ческу. Тамо се меша са ческим и продаје под именом ческог хмеља. Ово је најбољи даљи доказ о његовој вредности.

У производњи треба расчистити питање сората и крајева најбоље квалитативне и квантитативне производње. Према Арсићу равни терени преко Саве и Дунава су засађени ческим хмељом и ако чески трговци стављају приговоре, да би то био голдинг. Писац се слаже са г. Арсићем у колико је сам имао прилике да разматра тај пречански хмељ (са напоменом, да су у јаком степену и неодређене мешавине). Он по свему судећи води порекло од аушевског хмеља, или његов одгајени варијетет семшерски. Напомињемо, да у самом Зацу и околини: Постенберг—Проћивни на једној и ка Комотави и Карлсбаду на другој, ка Прагу на трећој страни готово и нема више правог,

старог Зацког хмеља. Избачен је због своје слабе родности и замењен је већином аушевским, колико је писцу познато овде са виђа чак и голдинг. Данас се не тражи само квалитет већ и квантитет. Аушевски и друге неке сорте одговарају овим захтевима потпуно па се на тржишту бољи квалитет и не тражи. Био би стари зацки хмељ знатно скупљи те се не рентира ни произвођачу нити фабрикацији пива. Скупе сировине поскупљују производњу пива. Можда је садашњи квалитативно нешто слабији од старог Зацког али и трговина и индустрија пива је њиме, као и многим другима, као што рекосмо, посве задовољна. Наравно у колико је квалитативно он бољи, у толико још боље. Тако је то било још пре 20 година тамо у центру хмељарства, па је вероватно и данас још тако.

Словеначки хмељ по свему судећи изгледа да води порекло од голдинга или бар делимице.

Потребно је да се расчисте питања о приоритету сората код нас и спроведу потребни огледи у разним крајевима, те да се добије јасна слика о томе, како где стоји и шта је где најбоље, те да приватна иницијатива без утврђеног правца и плана не преухитри, јер се после врло тешко и прескупо мења, губи се у времену а уложени капитали се не пласирају како треба. Учинити треба све да се избегну могућа лутања, као некад и са виновом лозом, због чега и данас неки крајеви пију лоша и лошија, па можда чак и шткодљива вина. Признајемо да ово има својих тешкоћа. Али време не чека. — Приватна иницијатива ствара. Што се пре уради то боље. Моменте треба користити.

Да се искористи овај елан приватне иницијативе и евантуално и пијаце, треба што пре расчистити бар основна питања, протежирати сорте за које падне бар привремена одлука, подићи прпоришта и распродавати саднице као и калемове винове лозе и ставити интересантима на расположење. Омогућити да се из државних шума добије што боља и што јевтинија грађа за скелете, дати органима власти у одређеним крајевима потребна упутства, створити што јевтинији кредит за циљеве хмељарства и пустити слободној иницијативи што више замаха, а никако је спутавати или доводити у положај зебње или плашње. Произвођач хмеља не може никада изгубити у просеку времена.

Ја се осећам необично срећним, што могу на основу чињеница изнети ово своје гледиште о култури хмеља код нас. Преко 20 година ја протежирам ову културу, која је много раније требала да заузме место, које је почела сада заузимати.

Хмељаници и богатство села у центру културе ческог хмеља оставили су дубок утисак на мене још из доба практичних студија из хмељарства. Ово је било још потенцирано уверењем на основу чињеница, да код нас има терена за производњу првокласног хмеља и по квалитету и по квантитету. Ја са много већом позитивношћу и поузданошћу гледам у културу хмеља него ли у културу винове лозе од сада па најмање за педесет година унапред а на основу многобројних позитивних чињеница.

Мита Ђ. Николић.

Стечаји и њихови узроци (статистичка студија)

Кад сам у бр. 6. Економиста објавио податке о стечајима у нашој земљи и изнео потребу, да се приступи прикупљању грађе за једну »конјунктурну« статистику, изражена ми је сумња од стране неких критичара, да за овакву статистику код нас још није настало време. Конјунктурна статистика, веле ови моји критичари, треба да крунише целокупну зграду; њени закључци биће у толико тачнији, у колико су прецизнији и потпунији статистички податци о свима привредним појавама у земљи.

Признајем радо тачност овога тврђења, али уједно остајем код констатације, да нам и садашњи материјал којим располажемо пружа довољан основ за конјунктурна истраживања. Баш због недостатка тачнијих података врло важно је утврдити бар приближно тачно извесна факта и извесне тенденце у привредном животу. За ориентацију нам је довољно, да, у главном, утврдимо основне линије, правац статистичких кривуља. Ствар је доцнијих истраживања, да се положај ових кривуља прецизира.

Па пошто не волим да износим извесна тврђења без доказа, нека ми буде допуштено да, на једном примеру, објасним како замишљам ово конјунктурно истраживање. Полазна тачка за нас може да буде опет статистика стечаја према следећој табlici I (видети табл. I). Нас не интересује овом приликом подела стечајева према покрајинама, и ако се из ове статистике јасно види, да 47% или нешто мање од $\frac{1}{2}$ свих стечајева долазе на Србију. За 1925 годину ми ра-

сполажемо само сумарним податцима, који су објављени у »Привредном Прегледу« од 21 фебруара 1926 године. Имамо дакле податке за узастопних 30 месеци.

Међутим је манипулисање са статистичким редовима од 30 чланова сувише компликовано. Сем тога подела стечаја по месецима често зависи од случајних узрока те смо се стога одлучили да податке горње таблице пружимо у следећем облику (за десет узастопних тромесечја):

	1925	1926	1927
Јан.—Март	35	166	410
Апр.—Јуни	56	245	279
Јули—Септ.....	106	268	
Окт.—Дец.	101	283	

ТАБЕЛА I

Месеци	Србија	Војводина	Хрватска и Славонија	Словенацка	Босна и Херцегов.	Далмација	Укупно
1926. Јануар	9	9	17	6	5	2	48
Фебруар	16	7	12	10	6	1	52
Март	21	9	14	13	7	2	66
Април	20	15	21	7	—	4	67
Мај	21	32	23	9	7	2	94
Јуни	21	20	23	12	5	3	84
Јули	30	17	35	11	6	5	104
Август	23	12	19	5	6	2	67
Септембар	41	8	35	6	6	1	97
Октобар	42	11	20	8	4	1	86
Новембар	51	12	16	4	3	3	89
Децембар	51	10	31	5	5	6	108
1927. Јануар	34	16	17	6	5	3	81
Фебруар	92	16	25	4	4	2	143
Март	122	18	30	6	8	2	186
Април	47	9	12	3	3	1	75
Мај	65	8	12	12	5	—	102
Јуни	65	8	12	12	5	—	102
	771	237	374	139	90	40	1651

Пошто податци за месец јуни још нису сређени, морали смо узети да је тај месец раван месецу мају, те смо на тај начин употпунили податке за последње тромесечје. Ако желимо да овај статистички ред проучимо детаљније, констатујемо најпре да се просечно у тромесечју дешава 200 стечајева.

Међутим овај просечни број ни у којој мери није типичан за дати статистички ред и то стога, што се поједина тромесечја

знатно разликују од ове просечне количине. У сваком тромесечју опажамо знатна одступања од просечне количине и ова одступања или — како се стручно каже — ови екари могу се у бројевима тачно одредити. Статистичким проучавањем ових екара и проналажењем просечног екара долази се до тачног сазнања о томе: у којој мери је просечна количина типична за дотични статистички ред. Ако на тај начин проучимо горе наведени статистички ред о стечајевима, долазимо до следећег резултата

	1925 год.					1926 год.			1927 г.	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
тримесечје										
стечајеви	35	56	106	151	166	245	268	283	410	279
екари	— 165	— 144	— 94	— 49	— 34	+ 45	+ 68	+ 83	+ 210	+ 79

Ако ове екаре: 165, 144 и тако даље редом до 79 означимо са X и ако просечни екар израчунамо по формули $\sqrt{\frac{\sum x}{n}}$ где је $n = 10$ (пошто у нашем реду има десет бројева или чланова) добијамо резултат $\sqrt{\frac{124 \cdot 233}{10}} = \sqrt{12 \cdot 423} = 112$. Осцила-

ције нашега статистичкога реда су, дакле, врло знатне пошто просечни екар од 112, када је просечна количина равна само 200, значи да су екари равни 56% од просечне количине.

Али проучавајући даље расподелу појединих екара, примећујемо да су они распоређени у правилном реду: имамо прво пет екара са знаком — па после опет пет екара са знаком +. Ова расподела екара са разним значајем врло је важна код упоређивања двају статистичких редова.

Појаве привредних конјунктурних флукуација најчешће и најлакше налазе свој израз у кретању цена. Можемо, дакле, да себи ставимо за задатак, да кретање стечајева проучимо упоредо са кретањем цена. Индексни бројеви »Привредног Прегледа« — ма да нису савршени — једини нам пружају могућност за овакво упоређење. Међутим тотални индекс већ је просечна количина, у којој се узајамно неутрализују разлике у кретању индекса индустријског, пољопривредног и т. д. Задржавамо се најпре на индексу цена *индустријских* продуката, који је износио по тримесечјима:

	1925	1926	1927
Јан.—Март	2051	1766	1648
Апр.—Јуни	1985	1689	1649
Јули—Септ.	1970	1646	
Окт.—Дец.	1874	1669	

Просечни индекс за ових 30 месеци био би дакле 1795 и када ових десет индексних бројева распоредимо на исти начин као што смо то урадили за бројеве о кретању стечајева, и када за овај наш нови статистички ред израчунамо екаре, долазимо до следећег резултата :

		1925			1926			1927	
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
2051	1985	1970	1874	1766	1689	1646	1669	1648	1649
+ 256	+ 190	+ 175	+ 79	- 29	- 106	- 149	- 126	- 147	- 146

Просечни екар, ако га обрачунамо по горе наведеној формули,

$$\text{раван је } \sqrt{\frac{231 \cdot 581}{10}} = \sqrt{23 \cdot 158} = 152.$$

Имамо сада могућност да упоредимо два реда екара на следећи начин (I) :

	1925			1926			1927			
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Стечајеви:	- 165	- 144	- 94	- 49	- 34	+ 45	+ 68	+ 83	+ 210	+ 79
Цене индустр.:	+ 256	+ 190	+ 175	+ 79	- 29	- 106	- 149	- 126	- 147	- 146

Опажамо код свију бројева изузев V карице у овоме ланцу од десет карица чудновату коинциденцу : када су бројеви горњег реда са знаком —, тада су екари у доњем реду са знаком + и обрнуто : у тромесечјима VI до X екари у реду »стечајева« показују знак +, док су у доњем реду »цене« забележене са знаком. — Ако апстрахирамо од једног јединог изузетка у V тромесечју можемо дакле утврдити : *да је пад цена индустријских производа био праћен порастом стечајева.* Ми избегавамо реч : *изазван.*

Статистика више воли да говори о *корелацији* која постоји између ова два реда. Статистика се бави тиме, да социјалне и друге појаве мери у бројевима. Може ли се и сама корелација као таква тачно измерити и у неком броју одредити ? Ако, на пример, са стечајевима упоредимо на сличан начин индекс цена *пољопривредних* производа, добијамо следећу слику (II) :

	1925			1926			1927			
тримесечја	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Индекс	2189	2211	1643	1401	1416	1467	1478	1449	1660	1769
Екари	+ 512	+ 534	- 25	- 267	- 252	- 201	- 190	- 219	- 8	+ 101
Екари стечајева	- 156	- 144	- 94	- 49	- 34	+ 45	+ 68	+ 83	+ 120	+ 79

Из упоређења знакова у последњем ретку са претходним одмах се види јасно, да је корелација између стечајева и између кретања цена пољопривредних подуката изражена мање јасно. Али за статистичара ово није довољно. Треба пронаћи количник чијом би се применом одмах могла одредити »јачина« ове

корелације двају статистичких редова. Овај количник или како се он стручно зове, овај *коэффициент корелације* проналази се на следећи начин: морамо у нашем примеру под I помножити сваки број горњег реда са одговарајућим бројем доњег реда т. ј. — 165 са + 256 што даје — 42.240, затим — 144 са + 190 што даје — 27.360 и тако даље редом до + 79 помножено са — 146 = — 11.534. Збир свију ових бројева, од којих само — 34 на — 29 даје 986 са знаком + износи — 156.599.

Горе смо израчунали, да просечни екари ових двају редова износе 112 и 152. Помножени они нам дају: 112 пута 152 = 17.024, а за десет чланова наших статистичких редова укупно 170.240. »Косфициент корелације« износи — $\frac{156 \cdot 599}{170 \cdot 240}$ или — 0.9199 или округло 0.92 са знаком минус. То значи, да је равна 92% вероватноћа, да ће промена екара једнога реда у одређеном правцу бити праћена одговарајућом променом екара код другог реда само у супротном правцу. То је означено овим знаком минуса. Када би косфициент корелације носио знак плус, то би значило да се кривуље за оба реда крећу у истоме правцу.

Ако сада пређемо другоме пару статистичких редова, које смо горе навели под II, примећујемо да је просечни екар за индекс пољопривредних продуката раван 289. Косфициент корелације, када се на сличан начин израчуна, раван је $\frac{-205 \cdot 979 + 31 \cdot 980}{10 \times 112 \times 289} = -\frac{173 \cdot 999}{323 \cdot 680} = -0.5376$ или округло 54% са знаком минус.

Закључак до којег се долази упоређивањем двају косфициента корелације: 0.92 и 0.54, изгледа на први поглед доста неочекиван. Зар је могуће, да је у нашој пољопривредној земљи кретање стечајева јаче везано за цене индустријске него за цене пољопривредних продуката. Међутим треба да се сетимо како наша статистика стечајева обухвата само трговачке, индустријске и занатлијске радње и не води рачуна о пропалим земљорадницима и економима.

Али и поред тога врло важна је добивена констатација и за ове радње, које су обухваћене нашом статистиком стечајева. Обично се тврди и то потпуно основано — да је за нашу привреду, за трговце и за индустријалце, конјуктура лоша, када пада куповна моћ сељака због смањених цена његових производа. Међутим изгледа, да наши трговци и индустријалци парирају ове лоше последице бар за 46%.

Други је случај када падају цене индустријских продуката. Када се смањује вредност прикупљених сировина и израђених готових продуката, целог лагера купљене робе, — ту се губи целокупан плод извршенога прерађивања и удешавања, ту спаса нема. У 92 случаја од сто пад цена индустријских производа доноси собом повећани број стечајева. Апсолутно је прелевантно код тога, да ли пад цена долази због светске конјуктуре и повећане понуде робе или пак због новчане дефлације. Не знамо да ли су још потребни даљи докази како би штетно било радити на снажењу нашега динара. Довољно је ако пребродимо тешкоће, које ће нам доћи са стране због повећања куповне моћи злата на светским пијацама и које нећемо избећи, чак и у случају да пређемо на знатно важење.

Интереси наше привреде налажу нам, дакле, да почету стабилизацију наше валуте што више учвршћујемо. Све што може утицати на смањене цена (нарочито индустријских производа) мора, дакле, да буде праћено повећањем стечајева, пошто коефициент корелације између ове две појаве — стечајева и индустријских цена — износи 0,92.¹

Мислимо да смо овим дали довољан доказ, да су и они статистички податци, којима сада располажемо, довољни да се праве прецизни и далекосежни закључци. Треба само знати и умети применити у пракси сложене статистичке методе, а ово би се најбоље дало постићи у једном Југословенском Институту или биро-у за конјуктурна истраживања. Баш с тога што наше привредне прилике још нису усталожене нити довољно статистички утврђене, практична вредност оваког биро-а могла би да буде још већа, него што је случај у страним земљама, где се редован ток привредних прилика може предвидети са много више прецизности и где према томе одређивање правца економске политике не наилази на непребродиве тешкоће.

Ал. Вегнер.

¹ Формула, по којој су израчунати коефициенти корелације изгледа дакле овако : $\frac{\sum x y}{n b_x \cdot b_y}$, где се под b_x и b_y разумеју просечни екари двају редова, а под x и y — сами ови екари. Наш рачун, наравно, би био још прецизнији када би и просечну количину основних редова (а не само просечни екар) израчунавали на геометриској основи. У осталом коефицијент корелације од 0.92 доста је редак у редовима из привредне статистике, те је доказ да корелација постоји емпирички потпуно успео. (Karl G. Karsten The Harvard Business Index — a new interpretation),

Naš narodni dohodak i njegovo fiskalno opterećenje

A) Naš narodni dohodak

I.

Pojam „narodnog dohodka“ dao je na najjasniji način veliki ekonomista Adam Smith koji kaže: „Proizvodi godišnjeg rada naroda čine fond, iz kojega on podmiruje svoje potrebe, putem potrošnje proizvedenih dobara ili dobara nabavljenih razmenom od drugih naroda. Ovaj godišnji proizvod rada i prirodnih snaga zemlje, na kojoj živi i radi dotični narod, ujedinjen u neku narodno-privrednu celinu pod upravom jedne vlade, sačinjava narodni dohodak i deli se u našem savremenom društvu na prihod od rada, dobit od kapitala i rentu od zemljišta. Od ovih osnovnih triju vrsta prihoda proističu prihodi i svih ostalih grupa stanovništva“. Drugim rečima, pod pojmom „narodni dohodak“ ima se podrazumevati zbir vrednosti dobijenih putem privrednog rada, iskorišćavanjem prirodnih snaga zemlje i plasiranjem kapitala, a po odbitku amortizacije investicija potrebnih za produkciju kao i produkcionih troškova, u koliko ovi poslednji ne sačinjavaju neposredni dohodak drugih privrednih grupa naroda.

„Narodni dohodak“ prestavlja dakle onu sumu, koja stoji celokupnom narodu na raspoloženju za podmirenje njegovih potreba i to kako potreba pojedinaca, tako i potreba države. Prema tome se kod proračunavanja narodnog dohodka ne mogu odbiti niti ekvivalent za uloženu radnu snagu sopstvenika preduzeća niti izdaci za radnike i u opšte u privrednom radu upotrebljenog osoblja, niti vrednost proizvoda upotrebljenih za izdržavanje proizvođača, njegove porodice i njegovog osoblja, pa niti fiskalni tereti privrede u korist države i samouprave.

Pored fizičkih i pravnih lica koja neposredno učestvuju u produktivnoj delatnosti, a čiji dohodak tvori „nacionalni dohodak“, ima još druga grupa lica, koja ne uzimaju neposrednog učešća u materijalnoj delatnosti, a to su, državni i opštinski službenici, oficiri, vojnici, profesori, lekari, advokati, pisci, umetnici itd. koji dobijaju svoju zaradu posredno iz dohodka onih lica, koja su neposredno angažovana u produktivnom radu. Ukupni dohodak i prvih i drugih lica sačinjava „socijalni dohodak“ naroda.

II.

Naš narodni odnosno socijalni dohodak već je nekoliko puta proračunat; podaci o tome stoje nam na raspoloženju u najnovijoj

studiji: „Naša narodna privreda i nacionalni prihod” koju su izdali V. M. Đuričić, M. B. Tošić, A. Wegner, P. Rudčenko, Dr. M. P. Đorđević.

Poznati engleski ekonomista i statističar Mulhall računajući narodno bogatstvo i narodni dohodak pojedinih zemalja utvrdio je god. 1896. da je narodni dohodak Kraljevine Srbije iznosio ..... 706.16 mil. zl. Din.
a na 1 stanovnika ..... 310 zl. Din.

Srpski centralni komitet, sa g. Milićem Radovanovićem na čelu, izračunao je god. 1918. U Ženevi, da je godišnji narodni dohodak iznosio pred rat (1914. god.) u Srbiji starih granica ..... 1,170.— mil. zl. Din.
ili na jednog stanovnika ..... 403.44 zl. Din.
a ukupan socijalni dohodak ..... 1,210.— mil. zl. Din.
ili na jednog stanovnika ..... 417.3 zl. Din.

Za ostale naše krajeve, koji su do ujedinjenja bili u sastavu Austro-Ugarske, uzećemo kao podatak o predratnom dohodku, navode naučnika i statističara Fr. Felnera, koji je izračunao, da je predratni narodni dohodak za celu Austro-Ugarsku iznosio na 1 stanovnika 376 kruna t. j. .... 395.— mil. zl. Din.
a ukupni socijalni dohodak 450.6 kruna t. j. 473.10 zl. Din.

God. 1920. je tadanji Ministar Finansija Kosta Stojanović u svome ekspoze-u za buđet 1920-21. računao da socijalni dohodak Kraljevine S. H. S. iznosi od 35—40 milijardi Dinara ili na 1 stanovnika prema prosečnom kurzu dinara god. 1920. u NeW-Yorku (oko 20% predratne zlatne paritetne vrednosti) 500—570 zl. Dinara. —

Prema najnovijoj knjizi „Naša narodna privreda i nacionalni prihod” V. M. Đuričića i dr. iznosi :

a) naš narodni dohodak 69.608 miliona dinara ili na 1 stanovnika (računajući da broj stanovnika iznosi 13 miliona, 490 zl. Din.

b) naš ukupan socijalni dohodak 80.101 milion Din. ili na 1 stanovnika 562. zl. Din.

Upoređenja radi primećujemo, da je čehoslovački ministar finansija Dr. Engliš u svome ekspoze-u za predlog buđeta za god. 1927. računao sadašnji narodni dohodak Čehoslovačke u okrugloj cifri od 60 milijardi Kč. t. j. oko 100 milijardi Dinara, što znači prema broju stanovnika (od 14.200.000) 7042 novčaničnih dinara ili 645 zl. Din. na 1 stanovnika.

III.

Nameće se pitanje u koliko kalkulacije našeg narodnog (odnosno socijalnog) dohodka odgovaraju stvarnom stanju stvari. U tome pogledu stoje nam za detaljno ispitivanje na raspoloženje samo podaci, koji su tvorili osnovicu za kalkulaciju g. g. V. M. Đuričića i dr. Ova je kalkulacija izvršena po t. zv. metodi inventara, jedino mogućoj po našu zemlju, a koja se sastoji u proučavanju svake pojedine vrste i grane narodne privrede sa njenim prosečnim prinosom, prema takođe prosečnim cenama za određeni period vremena. Na taj način, a imajući u vidu u početku ovog napisa obeležen pojam narodnog dohodka pisci su za svaku granu privrede utvrdili — koliko god je to bilo moguće — prosečnu jednogodišnju količinu proizvodnje god. 1923.—1925.; cene su uzete kako su postojale na mestu proizvodnje a u visini iz druge polovine 1925. god. i I. polovine 1926. god.

Kod onih privrednih grana, koje same ne proizvadjaju materijalna dobra nego su posrednici u prometu dobara marali su se pisci služiti drugim metodama za iznalaženje njihovog dohodka.

Narodni dohodak utvrđen je sledećim iznosima od :

Poljoprivrede	18.638	mil. Din.
Stočarstva	12.940	„ „
Ribolova	83	„ „
Šumarstva	3.935	„ „
Rudarstva	900	„ „
Kućevne prerađivačke delatnosti	4.837	„ „
Zanata	7.760	„ „
Fabrične industrije	5.823	„ „
Saobraćaja — željezničkog	1.796	„ „
„ pomorskog	316	„ „
„ rečnog	150	„ „
„ automobilskog	300	„ „
„ kolskog i kiridžiskog	2.032	„ „
Pošte, telegrafa i telefona	300	„ „
Kreditnih ustanova	525	„ „
Osiguravajućih zavoda	150	„ „
Trgovine	8.310	„ „
Građevinske delatnosti	808	„ „
Ukupan narodni dohodak	69.608	mil. Din.

Ako se tome još pribroje t. zv. izvedeni dohoci državnih i samoupravnih činovnika, slo-

bodnih profesija i prihodi kućevlasnika od kuća 10.493mil. Din. dobija se ukupan socijalni dohodak od..... 80.101 mil. Din.

Nemamo namere da u ovom napisu ispitamo tačnost ove kalkulacije niti je to u opšte moguće u tako kratkom vremenu posle izdavanja ove studije, ali moramo priznati, da su pisci uložili mnogo truda, da su se starali da budu što precizniji u svojim podacima, i što oprezniji u izvođenju zaključaka iz njih. Pisci su svakako udovoljili jednoj prekoj potrebi, pružajući osnovu za daljno proučavanje tog problema, kao i ostalih pitanja, koja su sa njim u vezi.

Sad je red na privrednim stručnjacima pojedinih grana, da daju svoja mišljenja i svoj sud o tome, da li i u koliko kalkulacije odgovaraju stvarnom stanju; ovo se mora što pre i što tačnije i savesnije utvrditi, jer se na osnovu sume nacionalnog dohodka čine zaključci u pogledu opterećenosti privrede javnim teretima itd.

Kao što rekosmo u ovom napisu nećemo još ulaziti u detaljno proučavanje kalkulacije g. Đuričića i drugova, no moramo primetiti na osnovu prvog pregleda studije, da su kod nekih grana odbici u ime troškova proizvodnje i suviše mali, na pr. odbitak za amortizaciju, opravke i osiguranje poljoprivrednih zgrada koji se uzima samo sa 6.5 % od vrlo nisko procenjene vrednosti ovih zgrada; troškovi za opravku i amortizaciju mrtvog inventara suviše su niski; troškovi za nabavku semenja, baštinskog bilja, loznih i drugih sadnika, veštačkog đubreta, plavog kamena itd. procenjeni su samo sa 49.3 miliona dinara godišnje, dok iznosi samo trošak za 600 vagona plavog kamena oko 45 miliona dinara.

Kod proračuna narodnog dohodka od rudarstva izgleda da su odbici za materijalne izdatke suviše niski.

Jedno vrlo važno pitanje ostalo je nepomenuto, naime pitanje kamata i dividenda koje naša preduzeća plaćaju inostranstvu za kod nas plasiran inostrani kapital. Po našem mišljenju ove kamate i dividende ne smeju se ubrojiti u naš narodni dohodak, nego bi se morao isti za njihov iznos sniziti.

Izveli smo ove primere da izvedemo zaključak, da procenu nacionalnog dohodka sa 69.608 miliona dinara odnosno socijalnog dohodka sa 80.101 miliona dinara ne možemo primiti bez rezerve; mislimo, da se nećemo prevariti, ako tvrdimo da će detaljno ispitivanje kalkulacije pokazati, da je naš nacionalni dohodak manji od pomenutih cifara.

No, čak i da se procena pokaže stvarnom, zaključci koji nam se nameću, ne mogu nas nikako zadovoljiti. Evo zašto!

Neposredno pre rata iznosio je „narodni dohodak“ :

Kraljevine Srbije na stanovnika	403.44	zl. Din.
a na 1 stanovnika Austro-Ugarske	395.—	„ „
prosek ovih dveju suma daje iznos od.....	399.22	„ „

Pošto je cena svih namirnica posle rata računata na zlatnoj bazi, za 50% veća nego što je bila pre rata, morao bi naš „narodni dohodak“ na 1 stanovnika — ceteris paribus — iznositi 598.83 zl. Din. međutim on iznosi samo 490 zl. Din., dakle za 108.83 zl. Din. ili za 18.17% manje.

U drugim je zemljama na pr. u Čehoslovačkoj ostao narodni dohodak na predratnom paritetu.

Tako znatno opadanje našeg narodnog dohodka mora nas ozbiljno zabrinuti, jer ono znači opadanje naše ekonomske i poreske snage, znači osiromašenje.

Do istog zaključka dolazimo i na osnovu sledećeg razmatranja: naš narodni dohodak iznosi u papirnim dinarima na 1 stanovnika 5354 Din. godišnje. Međutim su prema statistici Središnje inspekcije rada (izveštaj za god. 1925.) iznosili izdaci potrebni za samu hranu jednog radnika srednjih godina i veličine zaposlenog na srednje napornom poslu prema cenama u IV. tromesečju 1925. god., a prema proseku za celu državu 293.93 Din. za 4 nedelje ili za 1 godinu 3821.09 Din. Ako ovu sumu uporedimo sa cifrom prosečnog nacionalnog dohodka od 5354 Din. jasno je, da je naš nacionalni dohodak vrlo malen. Kod toga se ne sme zaboraviti da se kod izračunavanja narodnog dohodka uzimaju u obzir ne samo prihodi u novcu nego i vrednost potrošenih namirnica u privatnom gazdinstvu proizvođača i njegovih pomoćnika i da se iz narodnog dohodka podmiruju sve privatne potrebe pojedinaca kao i javni tereti.

Niski nivo našeg nacionalnog dohodka izaziva čak i sumnju, da on nije dovoljan za podmirenje svih javnih i privatnih potreba naroda i da već crpimo iz naše narodne imovine u cilju podmirjenja naših redovnih potreba.

B) *Fiskalno opterećenje našeg narodnog dohodka.*

U prvom delu ovog članka izneli smo, da iznosi naš narodni dohodak prema studiji g.g. V. M. Đuričića i drugova 69.608 miliona Dinara.

T. zv. „narodni dohodak“ državnih i samoupravnih činovnika, slobodnih profesija i kućevlasnika od kirija iznosi	10.493	mil. Din.
a ukupni „socijalni dohodak“	80.101	„ „

Kao baza za upoređenje sa fiskalnim teretima može se po našem mišljenju uzeti jedino suma nacionalnog dohodka, t. j. onaj dohodak, koji proizlazi neposredno od privrednog rada, i to iz razloga toga što su t. zv. „izvedeni dohodci” pomenutih lica dobijeni iz nacionalnog dohodka, pa prema tome ovi izvedeni dohodci nikako ne povećavaju fond, koji stvarno stoji narodu na raspoloženju za podmirenje privatnih i javnih potreba.

Suma nacionalnog dohodka od 69.608 miliona dinara izgleda nama — kao što smo već izneli — preuveličana; no zaključci, koje ćemo izvesti polazeći od ove sume važiće u toliko više u slučaju, da je naš nacionalni dohodak stvarno manji.

Fiskalno opterećenje našeg naroda u korist državne kase iznosi u milionima dinara :

	Stvarno naplaćeno : u g. 1925-26.	Budžetom predviđeno: za 1926-27.	za 1927-28.
1. neposredni porezi	2,019	1,848	1,706
2. posredni porezi	3,759	3,520	3,505
3. monopoli (višak prihoda nad rashodima)	1,727	1,791	1,746
4. 40% od „raznih prihoda”	44	51	46
	7,549	7,210	7,003

Opterećenje u korist samoupravnih tela iznosilo je prema podacima Ministarstva Finansija u god. 1925. :

1. prirezi	610 mil. Din.
2. trošarine i takse	436 „ „
3. prirezi, trošarine i takse za organizovanje opština koje nisu poslale podatke	78 „ „
Ukupno.....	1,124 mil. Din.

no u ovoj sumi nije obuhvaćeno opterećenje samoupravnim dažbinama 2117 neorganizovanih opština Bosne i Hercegovine sa 1 mil. 502.600 stanovnika.

Moramo priznati da nam se suma od 1,124 miliona dinara kao opterećenje u korist samouprava čini suviše mala, s obzirom na visoke stope raznih taksa i t. d., kao i s obzirom na to, da je u ekspoziciji Ministra Finansija uz predlog budžeta za god. 1926-27. suma samoupravnih dažbina označena sa oko 2,300 miliona dinara.

U cilju upoređenja fiskalnog opterećenja sa nacionalnim dohotkom uzećemo, kao što kazasmo, nacionalni dohodak sumom od..... 69.608 mil. Din. a fiskalne terete za god. 1925-26. u ukupnom

iznosu od $(7549 + 1,124) = \dots\dots\dots 8.673$ „ „
 a za god. 1927-28. u ukupnom iznosu od
 $(7.003 + 1.124) = \dots\dots\dots 8.127$ „ „

Fiskalno opterećenje izraženo u procentima nacionalnog dohodka je dakle iznosilo u god. 1925.-26. 12.46%
 a u god. 1927-28. iznosiće (ako se fiskalni prihodi ostvare u predviđenoj sumi) $\dots\dots\dots 11.69\%$

Fiskalno opterećenje na 1 stanovnika iznosi:

	god. 1925-26.	god. 1927-28.
državni tereti $\dots\dots\dots$	589.60 Din.	538.69 Din.
samoupravni tereti $\dots\dots\dots$	86.46 „	86.46 „
Ukupno $\dots\dots\dots$	667.15 Din.	625. 15 Din.

U kojem odnosu stoji kod nas poresko opterećenje prema poreskoj snazi naroda ?

Možemo li na osnovu gornjih podataka govoriti o poreskom preopterećenju kod nas ?

Ako se uzme za polaznu tačku razmatranja procenat opterećenja narodnog dohodka 12.46% ili 11.69%, moglo bi se smatrati da opterećenje nije preterano i da žalbe privrednih krugova o fiskalnom preopterećenju nisu osnovane. Međutim mora se voditi računa o sledećem :

1. Suma nacionalnog dohodka od 69.608 miliona dinara nije još proverena te je po našem mišljenju — kao što smo izneli u drugom članku — preuveličana; u koliko je suma faktičnog nacionalnog dohodka manja, toliko veći je procenat njegovog opterećenja.

2. Nije isključeno da je suma opterećenja u korist samouprave veća od gore navedene.

3. Neosporan je fakt, da su u našoj zemlji stope posrednih i neposrednih poreza kao i cene monopolskih artikala visoke, neke stope zapravo nečuveno visoke. Na pr. su stope naših neposrednih poreza zajedno sa državnim i samoupravnim prirezima (sem kod poreza na zemljište) popete na takvu visinu, da se — vrlo često — ne može govoriti više o porezivanju, nego jedino o konfiskaciji prihoda pa čak i imovine; ukupna stopa poreza i svih prireza iznosi 50—80% često i preko 100% porezu podložnog prihoda. (Vidi članke u Trgovinskom Glasniku od 9, 10, i 11. februara 1927. god.).

Kazaće se možda, da faktični rendman neposrednih poreza nije toliki, da bi žalbe radi preopterećenja bile opravdane. Međutim treba imati u vidu da se po gore iznetim visokim stopama

oporezuje samo srazmerno vrlo mali deo naroda (trgovina, zanatstvo, industrija, varoški kućni posed, privatni nameštenci), dok podleži 80% naroda t. j. poljoprivreda, nesrazmerno manjem neposrednom porezu. Kao dokaz ćemo navesti da su na pr. na teritoriji Kraljevine Srbije ukupan državni porez na kirije i na radnje preračunati u zlato, *podvostručeni* prema predratnom nivo-u, dok iznosi porez na zemljište sa svima državnim prirezima računat u zlato oko 30—35% *manje* nego pre rata. Na teritoriji Srbije i Crne Gore iznosi ukupna suma poreza na zemljište sa svima državnim prirezima predviđena za 1927-28. god. 196 miliona dinara, dok iznosi porez na radnje sa državnim prirezima 177 miliona, a ukupan porez na zgrade (od kojeg je poljoprivrednik oslobođen) 66 miliona. Kad uporedimo površinu zemljišta, njegov prinos i broj agrarnog stanovništva sa srazmerno malim brojem neagrarnog stanovništva, jasno je da je ovo poslednje mnogo više opterećeno.

4. Naš poreski sistem nije izjednačen, u velikom delu zemlje ne ubira se pored ostalih poreza još i dohodarina, čija je stopa vrlo osetljiva u onim krajevima, gde ovaj poreski oblik postoji. A naš poreski aparat pokazuje u pogledu svog savršenstva kod razreza i naplate poreza velike razlike između jednih krajeva i drugih.

Uz navedenih činjenica sledi neosporan zaključak, da postoji poresko preopterećenje kod jednog dela naše narodne privrede, t. j. kod trgovine, industrije i zanatstva i to u celoj zemlji, ma da je mera preopterećenosti u raznim krajevima različita. Što se tiče poljoprivrednika smatramo, da se oni iz plodnih krajeva ne mogu sa opravdanjem žaliti na poresko opterećenje, dok verujemo da zemljoradnik iz neplodnih krajeva vrlo teško podnosi poreske terete.

Da li je naš narod uzet kao celina preopterećen fiskalnim teretima ?

Odgovor na ovo pitanje može se dati — po našem mišljenju — na osnovu upoređenja nacionalnog dohodka, koji prosečno otpada na jednog stanovnika, a koji iznosi 5354 papirnih dinara godišnje, sa fiskalnim teretima, koje ima prosečno da podnosi 1 stanovnik, a koji iznose 667.15 Din. (1925-26). odnosno 625.15 dinara (1927-28.) godišnje.

U prvom delu našeg članka došli smo do zaključka, da je naš nacionalni dohodak vrlo mali, pa smo čak izrazili sumnju, da li je on u opšte dovoljan za podmirenje i najelementarnijih

potreba. Za onog koji raspolaže tako skućenim sredstvima znači i oduzimanje male sume za javne ciljeve u vidu poreza relativno veliki možda i nepodnošljiv teret.

Prema tome dolazimo do rezultata da je fiskalno opterećenje našeg nacionalnog dohodka sa 12.46% odnosno 11.69% vrlo veliko, čak i preveliko u poređenju sa našom ekonomskom i poreskom snagom.

Krivica za naš težak položaj ne leži u prirodnim snagama zemlje, nego u glavnom u ljudima, u vođama našeg naroda, koji do sada nisu umeli, da upućuju narod i da ga potpomažu kod iskorišćavanja povoljnih prirodnih preduslova za naš ekonomski razvitak.

Spas našeg naroda leži u radu, u proizvodnji dobara, i to ne samo u poljoprivrednoj proizvodnji nego i u industriskoj proizvodnji, jer se iskustvom na bezbrojnim primerima pokazalo, da agrarna proizvodnja bez industriske nije u stanju da dovede narod do blagostanja, do razvitka umnog i materijalnog i da mu obezbedi ekonomsku i političku samostalnost.

Dr. Cvetko Gregorić.

Еволуција међународног радничког законодавства после рата

Међународна Организација Рада бележи сваким даном све више своје позитивне успехе на пољу завођења међународног радничког законодавства. Принципи које је прокламовала међународна *charte du travail* налазе све јаче примене у националном животу појединих држава, јер је њихова корисност опште призната за санацију економских и социјалних прилика у свакој држави. И при све већој увиђавности, да је под данашњим економским и финансијским приликама потребно организовати не само националну већ и светску производњу на принципу што већег приноса од рада, ови принципи, које је тако високо поставила ова међународна шарта рада, јесу, то се може слободно рећи, неопходан услов за остварење овога. Па ако реализација ових принципа и не иде тако брзо, како би се можда у општој нервозности после последњег светског катаклизма желело, она је ипак ту, призната је као потребна, и она ће доћи.

Биланс Међународне Организације Рада за седам година њенога делања на пољу примене донетога законодавства није нарочито велики, али је потпуно задовољавајући, с обзиром на оно шта се у овоме погледу успело да оствари у ранијим годинама, када ове организације није било.

Из извештаја кога нам пружа Међународни Биро Рада за месец јули 1927 године¹ видимо, да је на десет одржаних до сада Међународних Конференција Рада, а у смислу § 389. Версајског и осталих Уговора о Миру, донето — 26 конвенција (које је свака држава чланица Међународне Организације Рада морално дужна да ратификује такве-какве су), и 28 препорука (чијим се принципима треба да инспиришу све државе чланице Међународне Организације Рада). Ове конвенције и препоруке, према конференцијама како су донете, јесу следеће:

а) *Конвенције:*

I. — Са Конференције у Вашингтону 1919 год.

1. О ограничењу на осам часова дневно и на четрдесет и осам часова недељног радног времена у индустриским предузећима ;
2. о незапослености радника ;
3. о запослењу жена пре и после порођаја ;
4. о ноћном раду жена ;
5. о минимуму доба старости за пријем деце на индустријске радове ;
6. о ноћном раду деце ;
7. о забрани употребе белог (жутог) фосфора у индустрији жигица ;

II. — Са Конференције у Ђенови 1920 год.

8. о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ;
9. о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ;
10. о запослењу помораца ;

III. — Са Конференције у Женеви 1921. год.

11. о минимуму доба старости за пријем деце на пољопривредне радове ;
12. о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ;
13. о обештећењу несрећних случајева на раду у пољопривреди ;
14. о употреби оловног белила у сликарству ;
15. о недељном одмору у индустрији ;

¹ Bureau International du Travail — „Le progrès des ratifications“-y „Les Informations Sociales“-vol. XXIII. № 1.

16. о минимуму доба старости за пријем младића на рад као магацинских радника (колмена) или ложача на бродовима;
17. о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима ;

IV. Са Конференције у Женеви 1925 год.

18. о обештећењу несретних случајева при раду ;
19. о обештећењу услед професионалних оболења ;
20. о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења код несретних случајева при раду ;

21. о ноћном раду у пекарницама ;

V. Са Конференције у Женеви 1926. год.

22. о упрошћењу инспекције исељеника на броду ;

VI. Са Конференције у Женеви 1926. год.

23. о уговору о ангажовању помораца ;

24. о рапатрирању помораца ;

VII. Са Конференције у Женеви 1927 год.

25. о осигурању у болести индустријских и трговачких радника и домаће послуге ;

26. о осигурању у болести пољопривредних радника ;

б) *Препоруке* :

I. Са Конференције у Вашингтону 1919 год.

1. о незапослености ;
2. о реципрочном поступању са страним радницима ;
3. о сузбијању овчије куге ;
4. о заштити жена и деце од оловног белила ;
5. о завођењу јавне службе хигијене ;

II. Са Конференције у Ђенови 1920. год.

6. о радном времену у рибарској индустрији ;
7. о радном времену на унутарњој пловидби ;
8. о националним статутима помораца ;
9. о осигурању помораца од незапослености ;

III. Са Конференције у Женеви 1921. год.

10. о сузбијању незапослености у пољопривреди ;
11. о заштити пре и после порођаја жена запослених у пољопривреди ;
12. о ноћном раду жена у пољопривреди ;
13. о ноћном раду деце и младића у пољопривреди ;
14. о пољопривредној техничкој настави ;
15. о становима и одмориштима пољопривредних радника ;
16. о социјалном осигурању у пољопривреди ;

17. о недељном одмору у трговачким предузећима ;
IV. Са Конференције у Женеви 1922. год.
18. о статистици исељавања и усељевања ;
V. Са Конференције у Женеви 1923 год.
19. о инспекцији рада ;
VI. Са Конференције у Женеви 1924 год.
20. о искоришћавању слободног радничког времена ;
VII. Са Конференције у Женеви 1925 год.
21. о накнадама у погледу обештећења несретних случајева при раду ;
22. о надлежним судовима за решавање спорова који се односе на обештећења за несретне случајеве при раду ;
23. о обештећењу код професионалних оболења ;
24. о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења код несретних случајева при раду ;
VIII. Са Конференције у Женеви 1926 год.
25. о заштити жена и девојака исељеница на броду ;
IX. Са Конференције у Женеви 1926 год.
26. рапатрирању капетана и научника на броду ;
27. о инспекцији рада помораца ;
X. Са Конференције у Женеви 1927 год.
28. о основним принципима осигурања у болести.

Док овако стоји са законодавне стране, дотле у погледу примене у националним законодавствима видимо следећи резултат : двеста двадесет пет (225) ратификованих конвенција (не рачунајући и 27 ратификација конвенције о забрани употребе белог — жутог фосфора) ; 25 конвенција чија је ратификација одобрена од стране националних надлежних власти, но чије ратификације још нису достављене Секретаријату Друштва Народа ; 168 ратификација препоручених националним надлежним властима ; и 5 ратификација условних или које треба да ступе на снагу тек после извесног времена ; укупно дакле стварно постојећих ратификација 282 на број од 1320 колико треба да их буде за 24 конвенције и 55 држава-чланица Међународне Организације Рада (нерачунајући конвенције са конференције у 1927 год. чији рок од једне год. по § 405 Версајског Уговора о Миру није још истекао да би и оне могле да се узму у обзир).

Па и ови подаци само су за 39 земаља-чланица Међународне Организације Рада, док за 16 земаља које су такође чла-

нице Међународне Организације Рада нема никаквих података. Ових 16 земаља јесу : Албанија, Колумбија, Доминиканска Република, Етиопија, Гватемала, Хаити, Хондурас, Либерија, Никарагуа, Нова Зеландија, Панама, Перу, Персија, Салвадор, Сијам, и Венецуела. На овоме месту вредно је напоменути, да од важнијих земаља нису још чланице Међународне Организације Рада : Сједињене Америчке Државе, Мексико, Совјетска Русија, Турска и Египат. Но њихово интересовање није ипак мало за рад ове организације, и готово у свакој од њих национално законодавство учинило је знатне напредке у смислу баш оних истих принципа које има за задатак да оствари ова међународна институција.

Али факат да је 39 земаља обавило 282 ратификације конвенција, које треба да постану њихова национална законодавства, то је стваран успех, то је читава револуција у остварењу заштите радника на једнообразној интернационалној бази. И кад се томе дода још безброј законодавних и уредбених мера у погледу спровођења принципа прокламованих у препорукама, за које мере нисмо у стању на овоме месту да пружимо чак ни један сумаран преглед, онда се тек може оценити колики је значај ове међународне институције на пољу хармонизирања интереса између капитала и рада и завођења социјалне правде, а који су тако јасно истакнути у преамбулу XIII. дела — о Раду Версајског Уговора о Миру, као неопходно потребни за завођење универзалног светског мира.

Прелазећи детаљније на резултате постигнуте у погледу конвенција, констатујемо, да је највећи број ратификација (27) постигла конвенција о забрани употребе белог (жутог) фосфора у индустрији жигица. Ова је конвенција усвојена још у Берну 1905 год., и, свакако због своје нарочите важности, на конференцији у Вашингтону 1919 усвојена је понова као препорука. Пре конференције у Вашингтону приступило је овој конвенцији 13 држава, а после ове конференције 14 држава. Међутим Грчка и Аргентина имају већ постојеће законодавство у смислу ове конвенције и ако исту нису ратификовале. Најмањи пак број ратификација имају конвенције : о забрани ноћног рада у пекарницама ; о упрошћавању инспекције исељеника на броду ; о уговору о ангажовању помораца ; и о рапартирању помораца. Оне у опште нису ратификоване још ни од једне државе, ма да Немачка, Италија и Летонија имају већ изгласане законе у смислу забране ноћног рада у

пекарницама. Што се тиче осталих овде наведених конвенција, њихове ратификације вероватно да нису уследиле још и из разлога, што су оне изгласане на конференцијама у 1926 год., те у смислу § 405 Версајског Уговора о Миру све државе-чланице Међународне Организације Рада имају права да их поднесу на претресање своме законодавном телу најкасније у року за 18 месеци, који рок истиче тек око јануара 1928 год. Према томе, и дотле, нема сумње уследиће која ратификација и за ове конвенције.

Једну само ратификацију има конвенција о обештећењу код професионалних оболења; две ратификације — конвенција о обештећењу несрећних случајева при раду; 5 ратификација — конвенција о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења за несретне случајеве при раду; 9 ратификација има конвенција о породиљама; по 11 — конвенција о осмочасовном радном времену; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом; о минимуму доба старости за пријем деце на радове у пољопривреди; и о обештећењу несрећних случајева у пољопривреди; 14 ратификација има конвенција о упослењу помораца; 16 — конвенција о оловном белилу и праву удруживања и коалирања пољопривредних радника; по 17 — конвенција о ноћном раду жена; о недељном одмору у индустрији; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) или ложача на бродовима; и о обавезном прегледу деце и младића на бродовима; 18 — конвенција о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији; 19. — о минимуму доба старости за пријем младића на поморске радове.

Али имају донето законодавство и ако нису ратификовале конвенције: Аустрија — о породиљама; Канада — о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника; Чиле — о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове, и о незапослености; Кина — о осмочасовном раду; о заштити породиља; о минимуму доба старости за пријем деце на индустријске радове; и о ноћном раду деце; Данска — о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника; о недељном одмору у индустрији; и о обавезном прегледу деце и младића запослених на бродовима; Италија о осмочасовном раду; Француска — о запослењу помораца; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника; о обештећењу несретних случајева у пољопривреди; о минимуму доба

старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима ; и о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несрећних случајева при раду ; затим Индија — о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; и о обештећењу професионалних оболења ; Италија — о обештећењу несретних случајева у пољопривреди ; о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду ; и о ноћном раду у пекарама ; Јапан — о породиљама ; о ноћном раду жена ; о ноћном раду деце ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; Летонија — о ноћном раду у пекарницама ; Норвешка — о минимуму доба старости за пријем деце на пољопривредне радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; и о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; Холандија — о обештећењу несрећних случајева при раду ; Пољска — о осмочасовном раду ; о породиљама ; о ноћном раду жена ; о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду ; Краљевина С.Х.С. — о осмочасовном раду ; Шведска — о осмочасовном раду ; Швајцарска — о недељном одмору у индустрији.

Интересантно, да је највећи број конвенција ратификовала Бугарска. Она је ратификовала 17 конвенција и то све конвенције изгласане на прве три Међународне Конференције Рада. Земље пак које нису ратификовале још ни једну конвенцију јесу : Уругвај, Португалија, Парагвај, Литуанија, Куба, Бразилија, Боливија, и Аргентина. Како су сем Португалије и Литуаније све ове земље махом имиграционе земље, т. ј. имају потребе за страном радном снагом, а особито Аргентина, Бразилија, и Куба, значи да на супрот овој потреби ове земље немају никаквог домаћег законодавства за заштиту радника, бар не у смислу принципа модерног интернационалног радничког законодавства.

Од осталих земаља које би нас могле интересовати, *Пољска* има 14 ратификованих конвенција, и то : о незапослености ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о ми-

нимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о запослењу помораца ; о минимуму доба старости за пријем деце на радове у пољопривреди ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о обештећењу несретних случајева у пољопривреди ; о забрани употребе оловног белила ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и лажача на бродовима ; и о обавезном прегледу деце и младића запослених на бродовима. Сем тога она има и 6 препоручених за ратификацију конвенција, и то : о осмочасовном раду ; о породиљама ; о обештећењу несретних случајева при раду ; о обештећењу професионалних оболења ; о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду ; и о ноћном раду у пекарницама. За неке од ових последњих конвенција она је донела као што смо то већ видели и потребно законодавство.

Чехословачка има 9 ратификованих конвенција, и то : о осмочасовном раду ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о минимуму доба старости за пријем деце у пољопривреди ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о забрани употребе оловног белила ; о недељном одмору у индустрији ; и о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду. Од осталих конвенција за сада су свега 3 препоручене за ратификацију, и то : о незапослености ; о породиљама ; и о ноћном раду деце, у погледу којих конвенција не постоји још никаквог законодавства.

Аустрија има 8 ратификованих конвенција, и то : о осмочасовном раду (условна) ; о незапослености ; о ноћном раду жена ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о минимуму доба старости за пријем деце у пољопривреди ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; и о забрани употребе оловног белила. Препоручених конвенција законодавном телу има две, и то : о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду ; и о ноћном раду у пекарницама, за које је законодавство у припреми. Напред смо пак видели које законодавство има у погледу конвенција које није још узимала у претрес.

Маџарска има две ратификоване конвенције, и то : о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; и о минимуму доба старости за пријем деце у пољопривреди. Сем ових она има још 10 усвојених конвенција од стране законодавног тела, но чија ратификација још није достављена Генералном Секретаријату Друштва Народа. Ове су конвенције : о незапослености ; о породиљама ; о ноћном раду жена ; о ноћном раду деце ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу несрећних случајева у пољопривреди ; о забрани употребе оловног белила ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; и о обавезном прегледу деце и младића запослених на бродовима. За све ове конвенције, сем за ону о недељном одмору у индустрији, донето је и потребно законодавство.

Италија има 12 ратификованих конвенција, и 4 усвојене од стране њеног законодавног тела, но још нератификоване код Секретаријата Друштва Народа. Ове су конвенције следеће : о осмочасовном радном времену (условна) ; о незапослености ; о ноћном раду жена ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о запослењу помораца ; о минимуму доба старости за пријем деце у пољопривреди ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; о обавезном прегледу деце и младића запослених на бродовима ; као и о породиљама ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; и о забрани употребе оловног белила. За примену свих ових конвенција, сем за последњих 4, донето је и потребно законодавство. За конвенције пак о породиљама ; и о забрани употребе оловног белила, потребно законодавство је у току рада, док за остале две нема никаквог законодавства у припреми. С друге стране пак она има и две конвенције предложене законодавном телу на усвајање, и то : о обештећењу несретних случајева при раду у пољопривреди, и о једнакости у поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несрећних случајева при раду, од којих за ову последњу има и постојеће законодавство.

Румунија има 12 ратификованих конвенција и то : о осмочасовном раду ; о незапослености ; о породиљама ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о забрани употребе оловног белила ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложкача на бродовима, и о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима. Али у Румунији, сем за конвенције о незапослености, и о недељном одмору у индустрији, нема никаквог законодавства за примену ових конвенција. Целокупно је ово законодавство у припреми.

Грчка има 10 ратификованих конвенција и једну усвојену од стране њеног законодавног тела, али још нератификовану. Те су конвенције : о осмочасовном раду ; о незапослености ; о породиљама ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о запослењу помораца ; о забрани употребе оловног белила ; и о недељном одмору у индустрији. Потребно законодавство за примену свих ових конвенција донето је, сем за ову последњу, за коју још нема законодавства, нити је исто у припреми. За конвенцију пак о забрани употребе оловног белила нема никаквих података о припреми нужног законодавства за њену примену.

Француска има 7 ратификованих конвенција, и то : о осмочасовном радном времену (условна) ; о незапослености ; о ноћном раду жена ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о забрани употребе оловног белила ; и о недељном одмору у индустрији. За примену свих ових конвенција постоји потребно национално законодавство. Сем тога она има још 8 препоручених конвенција за ратификацију својим законодавним телима, и то су : о породиљама ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о запослењу помораца ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о обештећењу несрећних случајева при раду у пољопривреди ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложкача на бродовима ; и о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима. За ове

конвенције, сем за конвенцију о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији, постоји потребно национално законодавство. За конвенцију о породиљама оно је у припреми. Тако исто у припреми је и законодавство за конвенцију о обештећењу несрећних случајева при раду, и о ноћном раду у пекарницама, које конвенције нису ни ратификоване ни препоручене законодавном телу.

Велика Британија има 13 ратификованих конвенција, и то : о незапослености ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о забрани употребе белог (жутог) фосфора ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о обештећењу несретних случајева при раду ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима ; о обештећењу професионалних оболења ; и о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несрећних случајева при раду. За примену свих ових конвенција Велика Британија има предвиђено и своје национално законодавство.

Белгија има 13 ратификованих конвенција. Ове су конвенције : о осмочасовном раду ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о забрани белог (жутог) фосфора ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом ; о запослењу помораца ; о праву удруживања и коалирања пољопривредних радника ; о забрани употребе оловног белила ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима, и о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима. За све ове конвенције, сем за конвенције : о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом, као и за последње две, донето је и нарочито национално законодавство за њихову примену. За ове 4 конвенције законодавство је у припреми. Сем тога Белгија има и још 7 конвенција препоручених за ратификацију своме законодавном телу, и ове су конвенције : о незапослености ; о породиљама ; о обештећењу несрећних случајева ;

о обештећењу професионалних оболења ; о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења за несретне случајеве при раду ; о уговору о ангажовању помораца ; и о рапатрирању помораца. За ове конвенције, сем за прве две, потребно национално законодавство у припреми је.

Краљевина С. Х. С. има 12 ратификација и то : о незапослености ; о породиљама ; о ноћном раду жена ; о минимуму доба старости за пријем деце у индустрији ; о ноћном раду деце ; о минимуму доба старости за пријем деце на поморске радове ; о недељном одмору у индустрији ; о минимуму доба старости за пријем младића као магацинских радника (колмена) и ложача на бродовима ; о обавезном лекарском прегледу деце и младића запослених на бродовима ; о обештећењу несретних случајева при раду ; о обештећењу професионалних оболења ; и о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несретних случајева при раду. У погледу примене свих ових конвенција наше национално законодавство предвиђа сходне одредбе Законом о Заштити радника и Законом о Осигурању Радника.

* * *

Може се рећи, да је идеја о уређењу рада односно заштите радника путем међународних споразума стара исто толико колико и само законодавство у овоме погледу. Док су интелигентнији послодавци и радници почели да се интересују овим проблемом пре скоро једног века, дотле су владе појединих индустријских земаља почеле симпатично да гледају на овај покрет тек од 1890 год. И прва међународна конференција за уређење рада одржана је баш те године у Берлину. На овој конференцији узело је учешћа око 13 земаља и то : Немачка, Аустро-Угарска, Белгија, Данска, Шпанија, Француска, Велика Британија, Италија, Луксембург, Холандија, Португалија, Шведска и Норвешка (тада још уједињене) и Швајцарска. Али ова конференција није довела ни до какве конвенције, и ако је третирала неколико интересантних и важних питања, као : о раду жена и деце, о раду у рудницима, о недељном одмору, и о инспекцији рада. После ове конференције за читавих скоро 15 година није одржана никаква званична конференција. Али је за то време било неколико полу-званичних конференција, и 1900 године ми видимо да се организује и једно Међународно Удружење за Законску Заштиту Радника, које је имало за циљ да припреми

терен за уређење радних услова путем међународних споразума. У смислу ове идеје можемо цитирати и неколико билатералних уговора између извесних земаља, закључених у погледу решења извесних питања, а на првом месту : уговор из 1904 године између Француске и Италије који је још на снази, и комплетиран са оним од 30 септембра 1919 године ; затим уговор између Француске и Белгије из 1906 године ; између Француске и Луксембурга 1906. године ; Француске и Велике Британије 1909 године, у коме је прокламован принцип реципроцитета у погледу несрећних случајева при раду ; уговор из 1911 године између Сједињених Држава и Јапана ; Конвенција о емиграцији између Француске и Пољске 1919 године ; између Француске и Чехословачке 1920 године ; између Француске и Белгије 1921 године и друге томе сличне.

На иницијативу горњег друштва међутим састала се 1905 године званична конференција у Берну која је успела да редигује две конвенције : о употреби белог фосфора при фабрикацији жигица, и о забрани ноћног рада жена. Уочи рата 1914 год. број држава које су усвојиле прву конвенцију износио је само 10, а за другу 14 држава. У 1908 год. ово исто удружење поднело је владама дневни ред за једну нову конференцију која би имала да претреса питања : о десеточасном радном времену за жене и децу, и о забрани ноћног рада деце. Али сва могућа акција у овоме погледу остала је потпуно безуспешна, и резултати у позитивном погледу не могу се забележити. Готово тако исто, ако не и горе, прошла је и конференција из 1913 год., која, може се рећи, није имала у опште никаквог живота. Представници влада нису се ни најмање интересовали за ова питања. Од стране послодаваца и радника није било ни једног делегата, па ни само ово удружење није имало права да као такво учествује. Конференција је била чисто дипломатска, затворена, због чега је морала и да пропадне¹.

* * *

Од свих конвенција Међународне Организације Рада она која заслужује нарочиту пажњу и која би била од примордијалне важности по интернационалну Заштиту Радника јесте конвенција о ограничењу радног времена у индустрији на 8 часова дневно и 48 часова недељно. То је једна од најтрагичнијих кон-

¹ Bureau International du Travail : " L'organisation internationale du Travail — Un paralele Etudes et documents, Serie A № 8—1920.

венција, која је прошла кроз страховите перипетије свога развића, и која пружа једно велико и мучно искуство за Међународ. Организацију Рада. Ограничити радно време на 8 часова дневно, то је један од најважнијих захтева целокупне радничке класе, и база за изградњу целокупног радничког законодавства.

Само по себи оно представља читаву револуцију не само у радничком животу већ и у односима који треба да постоје између капитала и рада у области производње. Остављајући на страну, а што у осталом и није предмет нашег данашњег излагања, психолошке, хигијенске и моралне стране самога осмочасовног радног времена, ми ћемо се и овде ограничити само на то да кажемо неколико речи о приликама под којима се осмочасовно радно време као интернационална норма развија у национално-радничко законодавство.

Конвенцију о осмочасовном радном времену ратификовало је без икаквих ограничења и услова 7 држава, и то : Белгија, Бугарска, Чиле, Грчка, Индија, Румунија и Чехословачка. Условно су ратификовале ову конвенцију : Аустрија, и то да има да ступи на снагу тек кад је ратификују и остале суседне земље ; Француска, под условом, да конвенције има да ступе на снагу кад је ратификују Немачка и Велика Британија ; Италија, кад је ратификују Немачка, Француска, Белгија и Велика Британија, и Летонија кад је буду ратификовале суседне балтичке земље.

Препоручена је ратификација ове конвенције законодавним телима, и то : у Немачкој, Аргентини, Бразилији, Данској, Шпанији, Естонији, Литуанији, Парагвају, Холандији, Пољској и Уругвају. Готово у свима овим земљама у припреми је и законодавство за примену ове конвенције. На једном пак месту напред ми смо истакли неколико земаља које су у принципу спровеле осмочасовно радно време, и ако нису ратификовале ову конвенцију.

Као што се види, број ратификација све конвенције врло је мали, и није ниуколико задовољавајући, с обзиром да је то једна од конвенција на коју највише полаже радничка класа. И нема скоро ни једне Међународне Конференције Рада да прође, а да се не чују протести па чак и претње од стране представника радничке класе због ситуације у којој се налазе ратификације ове конвенције.

Сем Чехословачке а од скорог времена и Белгије, које су индустријске земље, све су друге земље безначајније, које су ратификовале ову конвенцију. Према томе, природно је, да су

чињени сви могући напори и од стране радничке класе и од стране Међународног Бироа Рада, па и саме Међународне Организације Рада, да ово стање крене мало напред. Али са све већим напорима и чекањем дошло се у такав један положај, да велике индустриске земље неће ни једна да приступи ратификацији ове конвенције, пре него што то ураде и друге земље које њу нарочито интересују. Мање пак земље, природно је, да се не усуђују опет да приступе овоме чину пре него што би то урадиле велике земље. И тако се питање налази готово стално у месту.

Међу разлозима, који су се наводили од стране појединих држава за нератификовање ове конвенције, могу се сви они свести на три категорије : 1. на нејасност, као и сувише велику ограниченост у погледу изузетака ове конвенције ; 2. на непримену њену од стране држава које су већ ратификовале ову конвенцију ; и 3. на тешкоће које постоје у економском погледу.

Од свих ових разлога, чини се, као да је најозбиљнији онај економског карактера, који везан још и са могућношћу конкуренције између држава, избија у свој својој јачини.

Отуда се и дошло на идеју, да се сва акција од стране Међународне Организације Рада, па и извесних земаља, управи томе циљу, како би се ова конвенција ратификовала једновремено од стране свих већих индустријских земаља, а особито од стране оних које су условно већ и ратификовале ову конвенцију

Овде морамо напоменути, да Међународна Организација Рада нема никаквих санкција противу својих чланова који не ратификују једну конвенцију. Постоји само санкција из чл. 416. Версајског Уговора о Миру, и одговарајућих чланова у осталим Уговорима о Миру противу неизвршења из чл. 405 овога уговора, то јест за случај кад једна држава не поднесе своје законодавном телу у циљу претресања изгласану конвенцију, а у року за годину дана (у изузетним приликама само у року за 18 месеци) од дана кад је изгласана дотична конвенција. У том случају сваки други члан може доставити таквог члана Сталном Суду Међународне Правде, чија је одлука без апела, и који може предузети извесне санкције економског карактера.

Али ако не постоји никакве санкције противу члана који није ратификовао једну конвенцију, постоји једна морална обавеза у погледу сваког члана да приступи ратификацији једне конвенције, која обавеза произилази из узајамног пристајка

свих чланова Међународне Организације Рада, потписујући Уговоре о Миру и Пакт о Друштву Народа, којим су се обавезали да ће радити на одржању ових двеју институција, као и на остварењу принципа у Преамбилу XIII. Дела — о Раду и чл. 427 Версајског Уговора и осталих Уговора о Миру. И свакако услед ове моралне обавезе, владе великих индустријских земаља и пошле су да траже неку могућност једновремене ратификације ове конвенције, као и узајамну гаранцију, да ће се иста подједнако примењивати у свакој од ових земаља. У овоме су смислу и одржане конференције Министара Рада дотичних земаља 1924 год., 1925 и 1926 год., у Лондону.

Конференција у Лондону која је одржана у времену од 15—19 марта 1926 год., и којој су присуствовали Министри Рада: Велике Британије, Немачке, Белгије и Француске, као и од стране Италије г. Де Микелис, изгледало је да ће довести до неких прогреса. На овој конференцији донети су и извесни закључци у погледу интерпретације извесних одредаба ове конвенције, после којих се веровало, бар по мишљењу Међународне Конференције Рада из 1926 год., да више никаквих сметњи нема, да ове земље и приступе у ствари ратификацији ове конвенције.

Односно карактера ових закључака, они се нису могли сматрати као неке клаузуле једног новог протокола, који би допуњавао или замењивао клаузуле ове конвенције. Они су ангажовали само државе заступљене на овој конференцији у Лондону, и обавезивали су само њих једну према другој; док све оне које нису узеле учешћа на овој конференцији биле су слободне да усвоје или не дотичне закључке.

Али иако је изгледало да ће конференције у Лондону довести ускоро до ратификације ове конвенције од стране оних држава које су узеле учешћа на њој, ситуација је изненада узела сасвим други обрт. И није се тако ређу конференција још ни разишла, а изгледало је да ће све бити компромитовано.

Тако у Италији донет је 30 јуна 1920 год. бр. 1096 уредба — закон о радном времену чији текст једноставно гласа: »До новог наређења, и узизетно од уредбе — закона од 15 марта 1923 год., бр. 692 и радних уговора, који се њоме предвиђају, сва индустријска, трговачка и пољопривредна предузећа могу да повећају радно време својих радника и намештеника за један час«. —

По уредби — закону од 15 марта 1923 год. предвиђено је било, да се прековремени часови рада преко осмог часа плаћају

са најмање 10% (по чл. 6. Вашингтонске Конвенције 25%). По овој новој уредби — закону 9-ти час рада неби се плаћао и улазио би у нормално радно време. По писању извесних листова у то доба, овај девети час рада неби се плаћао никако, и од радника би се захтевао деветочасовни рад за ранију надницу осмочасовног радног дана (времена). Иако је се тврдило, да ова уредба-закон има факултативан карактер, и да се неће примењивати на све индустрије, ипак је она негирала у основи принцип осмочасовног радног времена због чега је и изазвала једну општу забуну у свету.

Неколико дана касније, осмог јула 1926 год., а после генералног штрајка и пред појавом рударског сукоба, изгласан је у Великој Британији закон о осмочасовном раду у рудницима, на место дотле седмочасовног рада. И овај је Закон изазвао велику узбуну, услед бојазни да послодавци не иду даље, да ово не повуче за собом и захтеве за опште повећање радног времена, и да се реперкусије оваквог режима рада не осете и на режиму рада у извесним рудницима на континенту.

До доношења овога закона легално радно време у рудницима Велике Британије износило је седам часова проведених у самом окну, нерачунајући потребно време за силазак и излазак једне смене; иначе са овим оно је износило просечно 7,30 часова. У Француској по закону од 17 јуна 1919 год. радно време у рудницима износило је осам часова, рачунајући време за силазак и излазак, које ако се рачуна да је 20 минута значи да радник проведе стварно у руднику 7,40 часова. У Немачкој радно време износило је у Руру 8 часова, а у Горњој Шлезији 8,30 часова, рачунајући време потребно за силазак и излазак. Дакле излази, да су енглески рудари радили 30 минута мање него радници у Руру, један час мање него радници у Горњој Шлезији, а 10 минута мање него радници у француским рудницима. При примени нових законских прописа, они би радили исто онолико колико и рудари у Горњој Шлезији, 30 минута више него радници у Руру, и 50 минута више него радници у Француској.

У Француској, такође, изгледало је, да је осмочасовно радно време било доведено у питање услед финансиске кризе која је у то време беснила. Извештај комитета експерата од 3 јула говорио је о потреби »хитног побољшања националне производње, не укидањем закона о осмочасовном раду него његовом либералном применом«.

Али ситуација ипак није била тако страшна.

У Белгији Сенат усваја 28 јуна 1926 год. са 103 гласа противу 16 и 11 уздржаних, пројекат закона о ратификацији без у с л о в а.

Представник Велике Британије у Управном Одбору Међународног Бироа Рада изјављује, да је влада још увек заинтересована питањем ове ратификације, али да је испитивање исте одложено само због генералног штрајка и рударског сукоба. Бојазан од новог Закона неби требала да постоји, пошто он није у опреци са Вашингтонском конвенцијом, која не предвиђа другојачије уређење за руднике, те да према томе овај Закон није ни мало на сметњи ратификацији конвенције.

У Италији, пак, према изјави т. Де Микелиса, никакав правилник није донет у циљу примене уредбе-закона од 30 јуна 1926 год., никакве промене не постоје у колективним уговорима између радничких и послодавачких организација, и у ствари радно време није ни повећавано на 9 часова.

Но ово је довело ипак у сумњу резултате Лондонске конференције, тако да је г. Сокал представник Пољске у Управном Одбору Међународног Бироа Рада био принуђен да изјави, да ако ову конвенцију не ратификују велике индустријске земље, биће тешко Пољској да одржи своје законодавство о осмочасовном радном времену.

У исто време он је тражио образовање једне комисије, која ће проучити цело ово питање, а у циљу да се нађе једна међународна солуција, која је могућна по његовом мишљењу.

И Управни Одбор усвојио је образовање једне комисије од 12 чланова (по 4 од сваке групе), која је имала за задатак : 1). да утврди на основу радова Међународног Бироа Рада стварну ситуацију у разним земљама у погледу законодавства о радном времену, и како се оно примењује; 2). да констатује какве су мере предузете за ратификацију Вашингтонске конвенције, и какве су тешкоће које ометају ратификацију од стране појединих чланова; 3). да поднесе Управном Одбору извештај у томе смислу да се зна, је ли могућно предузети једну акцију која би потенцирала напоре Директора Међународног Бироа Рада, и која би имала за циљ да убрза прогрес ратификација.

Комисија је заседавала у Паризу 24 и 25 новембра 1926 г., и затим 26 и 27 јануара 1927 год. Најтежа је била њена друга задаћа: да констатује какве су мере предузете за ратификацију конвенције, и нарочито на које тешкоће у погледу ратификације наилазе поједини чланови. Послодавачка група налазила је, да

комисија треба да испита у основи тешкоће које послодавци нарочито могу да изнесу што се тиче могућности ратификације. Г. Ламберт-Рибат у име Француских послодаваца изложио је неколико важних тачака у погледу међународне конкуренције: као расподела радног времена на доста дуги период времена, чак на целу годину; надокнада изгубљеног времена, која није нарочито предвиђења у конвенцији; исплаћивање по 25% за прековремено радно време, а с обзиром да конвенција тако предвиђа но да извесне земље које су је ратификовале не поступају тако; и затим објашњење израза »ефективно радно време« и »непрекидан рад«. По мишљењу г. Ламберт-Рибат-а комисија је требала да каже: или су ова питања објашњена закључцима Лондонске конференције, или има места тражити да их конференција интерпретира, или пак, ако би једна тешкоћа изгледала несавладљива, испитати, има ли места тражити од конференције ревизију конвенције по дотичном питању. Комисија је међутим мислила да не може да се упушта у ово испитивање. Радничка група пак стала је на гледиште, »да не постоји за сада никаквог разлога од вредности, којим би се могло да правда одбијање ратификовања конвенције о радном времену«.

Али и ако је конференција из 1927 год. усвојила ово гледиште комисије, ми налазимо да комисија не би изишла из свога делокруга, да је поступила онако како је то захтевала послодавачка група. Тешкоће око ратификације ове конвенције стварно постоје, и комисија је требала да се упусти и у испитивање саме основаности истих, па према томе и да сугерира мере за њихово укљањање. Тек тада би она одговорила своме задатку у потпуности. Овако она је свршила овај посао у пола, и стање је остало исто. Овај њен рад, како га ми замишљамо, послужио би много Међународном Бироу Рада, да ако не може одмах да спроведе нужне мере у циљу убрзања ратификације ове конвенције, а она бар да послужи као врло добар материјал за Управни Одбор, да може узети у обзир евентуалну ревизију ове конвенције у смислу њеног чл. 10. до које ће ревизије нема сумње морати да дође, с обзиром на тешкоће на које се у погледу њене ратификације наишло до сада. И што ће једна друга слична комисија морати несумњиво да уради касније, могла је то ова комисија да уради сада. Интринсингентно држање радничке групе у овоме случају не налази по нашем мишљењу довољно оправдања, јер су економске прилике у

целоме свету још увек такве да радничка класа треба и сама да води о њима рачуна. Такво њено држање неби могло да значи ни у ком случају неко тобоже њихово помагање евентуалне реакције, већ само искрену готовост да се олакша што боље и ефикасније акција Међународне Организације Рада.

Међутим питање ратификације напредује ипак по мало. Тако у Француској ратификација је већ изгласана од стране Сената 10 феб. 1927. год. Али је и ова ратификација као што смо видели условна, то јест ступиће на снагу тек кад Немачка и Велика Британија буду ратификовале ту конвенцију.

У Немачкој приликом конституисања нове владе 3. феб. 1927. год. председник владе Маркс дао је поновна уверавања, да ће Немачка ратификовати ову конвенцију »ако друге индустријске земље западне Европе ураде то исто«. — И у овоме смислу изгласан је 8. априла 1927. год. један пројект закона о измени уредбе од 21. децембра 1923. год. — о радном времену. Овим законом мења се дотадашње законодавство, а у циљу да се испуњавају стриктније услови који се траже за продужење радног времена, исплаћивање прековременог радног времена са 25% ,и укидање права примања добровољног радног времена.

У Италији пак декрет од 19. јануара 1927 год. који је издат у циљу да комплетира уредбу — закон од 30. јуна 1926 год. разбио је сваки страх. Овим декретом влада је прецизирала да право дато разним индустријама у погледу продужења радног времена треба да буде искоришћено тек постигнутим споразумом између послодавачких и радничких организација, уз обавезну визу Инспекције Рада или Министарства Народне Економије. Најзад ово прековремено радно време има да се плаћа са 10%.

Са овим би, дакле, ми могли да завршимо наше излагање о ситуацији у којој се налази конвенција о осмочасовном радном времену, као и еволуција целокупног заштитног радничког законодавства путем међународне акције после рата.

Може бити да би се у овоме погледу могли да пожелеле и много већи резултати или у погледу бар извесних конвенција, међутим с обзиром на данашњу економску и привредну ситуацију у свету, а нарочито у Европи, резултати су потпуно задовољавајући и на њих се не може ни мало гледати са неким песи-

мизмом. Ово у толико пре, што су они сваким даном све повољнији, и можда се може баш у прилог томе додати, да у колико су спорији они су у толико и сигурнији.

Душан М. Јеремих.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета по финансијским споровима

I.

Сплитска Подружница Брачко-Американске Банке Д. Д. у Супетру, поднела је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија од 16 јула 1926 год. ЦБр. 1179, због одбијања од тражења повраћаја више наплаћених царинских дажбина на ломљени пиринач по декларацији Сплитске Царинарнице Ув. Бр. 226. То решење гласи: »Брачко-Американска Банка Д. Д. у Супетру, моли да јој се врати царинска дажбина код царинарнице у Сплиту по декларацији Ув. Бр. 226 од 14-IV-1925 год. Поводом ове поднете молбе расмотрио сам односни предмет па сам нашао, да је потраживање молиоца неумесно из разлога: Што није поднео прописно обележене угледе робе, сходно чл. 55 цар. зак. Стога а на основу чл. 56 Цар. Зак., а по саслушању Царинског Савета решавам да се молиоц одбије од тражења као неумесног, с тим да се противу овога решења може жалити Државном Савету у законом року од дана предатог му решења«.

Тужбени су наводи следећи: »Погрешно је Министар Финансија, односно Ген. Дир. Царина, када је нашу жалбу противу решења Сплитске Царинарнице тужбеним решењем одбацила, позивајући се на чисто формални разлог из чл. 55 Цар. Закона. Јер чл. 23 пом. закона не може се на овај случај применити, пошто му није дата повратна сила и чл. 54 Цар. Зак. не затвара пут административно судски а у колико га затвара у толико се не сме примењивати као противан доцнијем закону о Државном Савету и Управним Судовима. Декларацијом Ув. Бр. 226 од 14 априла 1925 год., пријавили смо 100 врећа В.А.Б. 845, кгр. 10.000 пиринца ољуштеног који је оцарињен по ТБр. 5 тач. 1. Овакву пријаву, противну своме уверењу и каквоћи робе, учинили смо, да би смо избегли евентуално поступање по чл. 166 цар. зак. знајући да за нетачну пријаву на штету државе можемо новчано одговорати, а да нам закон у чл. 56 пружа могућност да рекламирамо и добијемо повраћај царина ако смо је више платили. У томе циљу извадили смо надлежним

путем 4 прописна угледа оцарињене робе, од којих нам је један предат а са остала 3 поступљено је по пропису чл. 54 цар. закона и по којима је царински биро дао уверење, да се спорни пиринач има царинити као пиринач ољуштен по ТБр. 5 тач. 1. Ову одлуку је одобрио и Царински Савет.

Уверење Царинског Бироа нетачно је, јер по њему спорни пиринач је пиринач ољуштен, док је спорни пиринач у ствари и према угледу пиринач ломљен. Царинска тарифа, као што се из њеног ТБр. 5 јасно види, различито третира пиринач ољуштен, који је, као храна луксузнија, под тежим царинским теретима, и пиринач ломљен, који представља одпатке пиринца при љуштењу и који је храна сиромашним слојевима, јер је јефтинији и под мањим царинским теретима. Није потребна никаква нарочита стручност, нити каква хемијска процедура, да би се констатовало, да ли је изванстан пиринач ољуштен или ломљен, јер то и сваки лајик голим оком може видети. Ми подносимо у прилогу тужбе прописно извађен углед из кога се види, да је спорни пиринач ломљен. Зато је молила да се исто решење поништи као противно закону».

Министар Финансија у одговору на тужбу изјавио је следеће : »неумесни су и на закону неосновани наводи тужиоци, па се као такви и не могу узети у призрење. По декларацији Ув. Бр. 226 од 14-IV-1925 год., тужилац је пријавио пиринач ољуштен под ТБр. 5 тач. 1 старе цар. тарифе, и исти му је по томе ставу и оцарињен, без примедбе од стране ангажованих чиновника. По свршеној експедицији, тужилац тражи повраћај више наплаћене царине, доказујући да је се односно пиринач требао царинити као пиринач ломљен а по ТБр. 5 тач. 2. Како је тужилац својим тражењем засновао спор о квалитету робе, сходно чл. 54 Цар. Зак., а није приложио својој молби озваничене угледе у смислу чл. 55 Цар. Зак., то је он, поступајући противно цитираним прописима, и дужан сносити рђаве последице свог неправилног рада. Према изложеноме не могу се усвојити захтеви тужиоца те ми је част умолити Државни Савет да тужбу као неумесну одбаци».

Државни Савет, разматрајући овај конкретан случај по тужби пресудом својом од 30 новембра 1926 год. Бр. 45162 поништио је напред поменуто решење Мин. Финансија односно Ген. Дир. Царина ЦБр. 1179 од 16 јула 1926 год. са ових разлога : »Да се не може уважити разлог одбијања од тражења повраћаја, заснован на чл. 55 цар. зак.

Пропис тога члана није меродаван за расправу овога спора, Овде долазе у примену прописи закона о Држав. Савету и Управ. Судовима у вези одредаба о тарифској стопи на пиринач. Због стања у коме је био пиринач и настао је овај спор, иначе не би му било места. Из акта се види, а и тужилац је тврдио код цар. власти, које нису обескрепиле то његово тврђење, да је у питању ломљени пиринач. Према томе, утврђена је чињеница која је битна за расправу овога спора, па се он може расправити и без угледа (мустара).

Према ознаци пиринча у ТБр. 5, без обзира да ли је ољуштен или у љусци, ломљени пиринач има се царинити по тач. 2., јер је он ту поменуто сасвим одвојено, тако да је јасно да се не може подвести под тач. 1. То његово одвојено помињање најбољи је доказ да се има царинити само под тач. 2., иначе неби било потребно да се помиње, јер када не би био предвиђен у тач. 2., онда би се пиринач царинио према томе је ли ољуштен или у љусци, без обзира у каквом је стању.

Тако јасни законски текст не може изменити никакво објашњење Царинског Савета, јер на то није овлашћен никаквим законским прописом. Стога тужиоцу треба вратити више наплаћене царинске дажбине. Са тих разлога Државни Савет је својом горњом пресудом и пресудио да се напред поменуто решење Министрово поништи.

II.

Пуномоћник фирме Новосел и др. из О. поднео је тужбу Државном Савету противу решења Мин. Финансија односно Ген. Дир. Посред. Пореза Бр. 9481 од 26 марта 1924 год., због одбијања од тражења повраћаја 509.50 дин. наплаћених на име таксе из ТБр. 173 и 174 зак. о таксама по станбеном спору.

То решење Мин. Финансија односно Ген. Дир. Посред. Пореза гласи: »Новосел и др. преко Др. Петровића адвоката из О. моле да им се врати из државне касе 509.50 дин., колико је положено на име таксе из ТБр. 173 и 174 таксене тарифе за тужбу противу Антоне и Марије Новосел из О., наводећи да су се поравнали и да према овоме имају право на тражени повраћај. Размотривши акта овога предмета нашао сам: да је тражење благовремено али неумесно, јер се не ради о такси из ТБр. 173 и 174 и према 2 напмени уз ТБр. 174 таксене тарифе. Молилац нема права на повраћај половине ове плаћене таксе. Са изложеног, а на основу чл. 22 Закона о државној трошарини, таксама и пристојбама решавам: Да се Новосел и др. преко заступника Др. Петровића из О., од свога тражења као неумесног одбију с тим, да плате таксу од 25 динара за молбу и решење. О овом известити молиоце и Краљевски Котарски Суд у О.«.

Тужбени наводи противу овог решења гласе: »М. Н. и А. Н. власници некретнина уписаних у гр. у л. бр. 2458 општине О., отказали су нам судбено најам истих. Против судбене отповједи од 29-XII-1923 год. Бр. 13388, уложили смо ми по нашем заступнику у законитом року приговоре 1924 год. Бр. 125. На ове приговоре било је код Краљевско Котарског Суда у О. одређено прво рочиште за дан 11 фебруара 1924 год.

Прије самог рочишта овај је спор међу странкама поравнан вансудбеним путем, па је стога наш заступник на рочишту одржаваном 11 фебруара 1924 год. одустао од поднешених приговора и затражио повратак половине уплаћене таксе ТБр. 174 зак. о таксама.

У самом спору није се радило о никаквом најамном одношају већ о друштвеном, па према томе нисмо приговоре могли провидити само на бази неисправно наведене најамнине, већ на бази вредности и објекта спора према набављеној сведоци надлежне области. Доследно томе уплатили смо на приговоре таксу 150 динара за хартију и 869 динара и осталу прописану таксу.

Пошто је спор поравнан до првог рочишта одређеног за пресуђење главне ствари, то нам у смислу ТБр. 174 зак. о таксама припада право на повратак половине уплаћене таксе. Овај захтев ставио је наш заступник на првом рочишту дана 11 фебруара 1924 год. у записник, на које рочиште је био приступио и првотужени А. Н.

На овај захтев уследило је нападнуто решење Ген. Дир. Посред. Пореза, којим смо са нашим захтевом као неумесни одбијени. У разлозима се наводи, да је тражење благовремено али неумесно, јер да се овде не ради о такси из ТБр. 173 и 174 и према 2 напомени уз ТБр. 174 таксене тарифе, молилац нема права на повраћај половине ове плаћене таксе. Ово се решење темељи на очитој правној заблуди и то из следећих разлога :

До унификације закона у нашој Краљевини још није дошло па према томе имадемо више правних подручја. На сваком подручју важе они закони, који су на њему постојали прије нашег уједињења уследившег године 1918. На подручју Хрватске и Славоније важи још и данас грађански парбени поступак из године 1852, а са њиме заједно остали су још и данас у крестности сви закони и наредбе којима се овај поступак или преиначава или попуњава као што су задржали своју ваљаност и посебни поступници.

Међу потоње спада и наредба Мин. Унутраш. Дела и правосуђа од 17 просинца 1858 год. Бр. 230 Земаљ. Влад. Листа, којом је нормиран судбени поступак при парницама и упорабне погодбе, уопће затим при отповедању и повраћању непокретних у закуп или у најам узетих ствари, које се по закону сматрају као непокретнине. § 12 истога поступника прописује : Приговори поднесени услијед налога издатог по § 6 или § 11. имаду се сматрати као тужба т. ј. приговори поднешени против судбене отповједи, јесу тужба. Овај поступак у упорабним стварима остао је на територији Хрватске и Славоније на снази те се по њему и данас суди.

Ову неоспориву чињеницу јесте Ген. Дир. Посред. Пореза својим решењем превидила, и зато је само решење протузаконито. У назочном случају јесте прво рочиште за пресуђење главне ствари на наше приговоре т. ј. на нашу тужбу било одређено код Краљевско Котарског Суда у О. за дан 11 фебруара 1924. год., а сам спор је прије рочишта поравнан међу странкама, па безувјетно имадемо право на повратак половине уплаћене таксе.

Решењем Ген. Дир. Посред. Пореза повређено је наше право, наш непосредни лични интерес заснован на закону, па се стога против нападнутог решења жалимо и поднашајући ову жалбу молимо : Краљевски Државни Савет да изволи решење Ген. Дирекције Посред. Пореза од 26 марта 1924 год. Бр. 9481 поништити, те нам доплатити повратак половине уплаћене таксе од 1019 т. ј. износ од 509.50, досудив нам уједно на терет кривца овај трошак : за жалбу 100 динара и за писање жалбе 300. У. колико би Државни Савет требао при решењу саме жалбе судбени спис, то молимо да у ту сврху изволи затражити од Краљев. Котар. Суда у О. код којег се спис налази под ознаком П.10-24.«

Министар Финансија у одговору своме на тужбу навео је следеће : »У одговору на тужбу Новосела и др. из О., противу решења Ген. Дир. Посред. Пореза од 26 марта 1924. год. Бр. 9481, коју је Државни Савет доставио писмом од 23 маја 1925 год. Бр. 16377-24, част је овој Дирекцији извести, да у свем остаје при наводима изнетим у ожалбеном решењу са којих су тужиоци одбијени од тражења повраћаја таксе. У исто време част је овој Дирекцији послати сва односна акта да се по употреби врате.«

Државни Савет решавајући овај конкретан случај по тужби, пресудом својом од 3 новембра 1926 год. Бр. 12175 поништио је напред поменуто решење Мин. Фин. односно Ген. Дир. Посред. Пореза са разлога : »Да није основано на закону тврђење изнето у тужбеном решењу да овде није случај из 2. напомене уз Тбр. 174 зак. о таксама. Ни у тужбеном решењу, ни у одговору на тужбу није образложено са којих разлога није овде тај случај. Међутим тужилац је доказао своје право на повраћај оспорене му таксе, па се његов захтев има уважити из ових разлога :

ТБр. 174, као и ТБр. 173, а према изричном његовом пропису, важе за све грађанске спорове који се код редовног суда извиђају, расправљају и суде. И спор по коме је наплаћена спорна такса, спада међу те спорове, па је због тога и дошао пред редовни суд. Право на повраћај половине плаћене таксе не може да дође у питање ради тога, што је овде грађански спор такве врсте да се по њему не подиже тужба, а која се помиње у 2. напомени уз ТБр. 174, па би то, на први поглед, могло да наведе на закључак, који не би био у прилог тужиоцу. Али треба имати у виду да се прописи поменуте напомене не могу стриктно тумачити, него их треба довести у везу са прописима грађ. суд. поступка који важе у појединим областима наше државе. Још је у снази за Хрватски и Славонију грађански парбени поступак, који у § 12 приговоре противу судбене отповједи сматра као тужбу. Такав је случај и овде, па је зато и плаћена такса из ТБр. 173 и 174. А пошто је тужилац одустао од приговора пре првога рочишта, има му се вратити половина плаћене таксе.

Али и према самоме разлогу одбијања, тужилац би имао право на повраћај с погледом на то, да је тачно одређена стопа таксе за сваки поједини случај. Јер ако овде није случај из 2 напомене уз ТБр. 174 зак. о таксама, значи да је тужилац погрешно платио таксу, коју није требао платити па има право на њен поваћај.»

Са изложенога а на основу чл. 17 и 34 Закона о Државном Савету и Управним Судовима, надлежно Одељење Државног Савета је и пресудило, да се решење Мин. Финансија односно Ген. Дир. Посред. Пореза Бр. 9481 од 26 марта 1924 год., поништи као противно закону.

Случај под II., који смо овде саопштили, интересантан је по томе, што се овде јавио један конкретан случај, чије је решење зависило од примене правних прописа који постоје и још и данас важе на једном другом правном подручју различном од онога на територији предратне Србије, т. ј. правни прописи који важе на територији судског подручја Хрватске и Славоније. Са тога гледишта, интересантно је становиште наше администрације, да све случајеве овакве врсте тежи да реши са гледишта принципа позитивног права важећег на територији Србије, као да би то било једино законодавство за целу територију наше данашње државе.

Закон о таксама постоји истина за целу државу, но како је то један од најбилнијих закона, и како се његови ставови односе на све могуће правне и економске одношаје, то је потребно у сваком конкретном случају нарочито гледати на то какви су принципи и какви правни прописи важе на појединим правним подручјима наше државе. Наше законодавство још није изједначено, већ је и данас остало покрајинско. Истина покрајине више не постоје као управне и политичке јединице, али постоји и даље оквирно, покрајинско законодавство које је било у важности, и које је још једнако у важности и које има да остане као такво све до изједначења основног законодавства у нашој држави. У томе погледу наша држава има пет правних подручја: предратну Србију, Хрватску са Славонијом и Међумурјем, Војводину са Прекомурјем, Босну и Херцеговину, Словеначку и Далмацију и најзад као шесто правно подручје може се узети Црна Гора. Према томе судско законодавство јесте локално и партикуларно, тако: свака од ових покрајина има свој посебни казнени законик са поступком, трговачки и менични законик, стецишни законик, грађански законик и грађански поступак, законе и уредбе о судској организацији и т. д. Исто тако разна су законодавства у погледу регулисања адвокатских услова, у погледу институције јавних бележника и т. д. Узмимо за један моменат као пример кривично законодавство. У Војводини важи Угарски казнени законик од 1878 год.; у Босни и Херцеговини Аустријски од 1852 год. са неким изменама и допунама; у Хрватској, Далмацији и Словеначкој Аустријски од 1852 год. без измене; у Ср-

бији садањи казнени законик, који је рецепција Пруског казненог законика од 1853 год. и најзад у Црној Гори садањи казнени законик који је рецепција српског права са извесним незнатним изменама. Како је са кривичним законодавством тако је и са грађанским, трговачким и меничним, стецишним поступком и др. Додајмо овом приликом још и то, да у Војводини не постоји кодификовано приватно право као једна систематска целина, већ важи садање угарско обичајно право. Као што се види, код нас у овоме погледу постоји прави судски федерализам.

Напред поменута пресуда Државног Савета је потпуно правилно и законито расправила овај конкретан случај ништећи решење Генералне Дирекције Посредних Пореза. И заиста кад је у напомени 2. ТБр. 174 закона о таксама речено »такса за тужбу«, онда је потребно појам тужбе, разуме се код редовних судова, узети онако како то прописују законодавства појединих правних подручја у нашој земљи, пошто ће у сваком конкретном случају важити према извршеном правном послу оно право, које специјално важи на територији судског подручја на коме је правни посао и свршен.

Са ових разлога као што се види, код нас постоји заиста прешна потреба да се законодавство, бар судско, што пре унифицира, јер овакав један конкретан случај и многи други њему слични дају нам очигледан пример, колике штете може бити по правни саобраћај ако овакво стање и даље остане.

Д-р Д. Д.

Из праксе Београдског Касационог Суда

(Гарантно писмо. — Грађевински уговор. — Чек.)

Књига судије Касационог Суда г. Србислава Ковачевића »Судска Пракса у 1925. год.« о којој смо већ писали у »Економисту« поводом бланко-меница (број 6 од јуна о. г.), садржи врло интересантно градиво и у погледу других питања из трговачког права.

Једна одлука Касационог Суда (II одељ. од 17 јуна 1925. год. Бр. 5215) расправља питање о садржини *меничног јемства*, када се исто даје у облику *гарантног писма*. У нашој банкарској пракси уобичајна је операција издавања гарантних писама, која државна надлештва примају од предузимача на име кауције у замену готовог новца или хартија од вредности, а која се такође употребљавају као обезбеђење различних уговора па и меничних. У овом последњем случају за лице, које захтева од свога меничног дужника гаранцију банчину, врло је важно да би и банка постала менични дужник те одговарала по меничном поступку. Али за то је потребно да гаранција

банчина одговара правилима меничног права. Другим речима, банка мора овом приликом узети на себе обавезу меничног јемца. Само у том случају, ако дужник не плати меницу, банка је обавезна да њу одмах исплати те нема права на *beneficium disentionis*, које по нашем праву припада грађанском јемцу.

О карактеру банчине гаранције не може бити сумње када банка даје свој потпис на самој меници. Али авал у таквом облику није згодан ни по банку нити по дужника, чије плаћање банка гарантира: банка очигледно повећава своју меничну пасиву а дужник компромитује свој кредит, јер из менице се види да се његов потпис не сматра као сигуран.

Наш закон (§ 118 Трг. Закон.) отвара излаз из ове тешке ситуације, пошто допушта закључење уговора о меничном јемству »издавањем особитог за то писмена«. У овом случају меница нема видљивих знака постојања авала и може циркулисати између трећих лица као свога друга меница. Само ремитент, који је пренео даље ту меницу, има једно засебно осигурање у облику банчиног гарантног писма, које он може задржати код себе до критичног момента плаћања. Али гарантно писмо се може сматрати као авално јемство само ако одговара нарочитим условима. На жалост §§ 117 и 118 Трг. Закона, који се односе на форму и садржину меничног јемства, као и њихов француски образац (art. 141 'et 142 Code de Commerce), ништа не говоре о томе, какво треба да буде особито писмено, које се сматра као авал. Услед тога ти услови морају бити изведени из правне природе менице и из суштине јемства. Пошто је јемство једна споредна обавеза, чија је егзистенција везана за постојање главне обавезе, јасно је да се исправа о јемству мора позивати на одређену главну обавезу. Да би се то јемство сматрало као менично, треба да се позива на једну одређену меницу. Осим тога, пошто менични поступак захтева да се из саме исправе — менице или авалног писма — види чисто и јасно постојање обавезе као и услова за њезино извршење — очигледно је да ни гарантно писмо не сме допуштати сумњу у погледу главног дуга на који се односи, дакле у том писму морају бити наглашени сви битни састојци менице, чија је исплата гарантована.

Услед тога навод Трговачког Суда у случају, приказаном од г. С. Ковачевића да »законодавац нигде није предвидео да се природа јемства мора изрично означити, т. ј. да се у самом писмену мора поменути меница, за коју се даје авал«, не стоји, јер овај захтев потиче не из једног одвојеног законског текста но из целокупног духа меничног закона. Дакле, Касациони Суд, чим је констатовао да се »из гарантног писма Српске Трговачке Банке од 1 дец. 1923. год. не види јасно на које се потраживање оно односи, да ли се односи на овај менични дуг или на дуг какве друге природе« — имао је потпуно право, кад је одбацио могућност примене на овај случај суђења по кратком поступку према § 449 Гр. Суд. Пост. или (да продужимо

исту аргументацију) према § 451 Гр. Суд. Пост., који нарочито спомиње менице.

Друго питање које је било расправљено код Београдског Касационог Суда у 1925. год. јесте питање о *судској надлежности за парнице*, које потичу из *грађевинских уговора*. Наш закон (§ 17 Зак. о Устр. Трг. Суда) убраја у трговачке послове свако *предузеће грађевина*. Али то не значи да се за обе стране, које су склопиле грађевински уговор, посао сматра увек трговачким па да је за његово суђење свакако надлежан трговачки суд. И француска и наша доктрина (ср. Е. Thaller «Traite' Elementaire de droit commercial § 40, С. Радојичић »Основи Трговачког права«. 3 изд. стр. 22—23) води рачуна о т. зв. мешовитим или једностраним трговачким пословима, код којих се једна страна јавља као трговац, који тежи заради, а друга — као обични грађанин. Ова теоретска разлика има ослонаца у закону. Ма да ни наш нити француски закон не садржавају опште одредбе о овој подели трговачких послова и о њеним последицама, наш закон, који је иначе редигован казуистични, предвиђа поједине случајеве мешовитих послова приликом одређивања судске надлежности. На име, § 19 Зак. о Устр. Трг. Суда вели »да парнице подигнуте против господара, земљоделца или виноградије због продаје ране или пића, што они обделавањем производе« не спадају у надлежност трговачког суда, мада су ти производи купљени од стране трговца у циљу препродаје. Другим речима и ако је овај посао за другу страну трговачки, за земљорадника он се сматра као грађански, дакле спада у надлежност грађанског суда. Тако исто за тужбе, подигнуте против трговца за исплату ствари купљених за њихову кућевну употребу, није надлежан трговачки суд, мада су тужиоци трговци, који се баве продајом дотичне робе те су за њих ти послови сигурно трговачке природе.

Правна теорија генералишући поједине случајеве, које наводи закон, разликује двостране и једностране трговачке послове и убраја у последње послове оне које једна страна закључује у циљу подмирења својих властитих потреба или у циљу реализације производа свога господарства, а који по закону не спадају у трговину; према томе и надлежност трговачког суда одређује се са обзиром на *трговачки карактер посла за туженог*. У погледу грађевинског уговора последице ове теорије јесу ове: за кућевласника, коме грађевинар подиже зграду која није намењена експлоатацији као фабрика или локал за трговачку радњу и т. сл., грађевински уговор није трговачки посао, дакле за тужбу против кућевласника није надлежан трговачки суд.

До истог закључка је дошао наш Касациони Суд у одлуци III одељења од 12 септембра 1925. год. Бр. 6062. Свој закључак он је образложио на овај начин: »*грађевински посао* и ако је трговачке природе по тач. 7 § 17 Зак. о Устр. Трг. Суда, *није*

увек трговачки посао за обе уговарајуће стране, већ само за оног уговорача, који се као грађевинар редовно занима грађевинарством а за наручиоца грађевине сматраће се трговачким послом само онда, ако је грађевину наручио поради своје трговине. На жалост ова пракса се не може сматрати као потпуно стална, јер је одлука исто Одељења Касационог Суда од 2 фебруара 1925. год. Бр. 680 заступала друго гледиште. У тој одлуци Касациони Суд је нашао да се »према тач. 2 § 16 Зак. о Устр. Трг. Суда одређује надлежност трговачког суда за парнице између свих лица без обзира на карактер њиховог занимања само ако се парница односи на какав трговачки посао, т. ј. без обзира да ли је тај посао једностран или обострани трговачки посао». — Али према горе наведеним разлозима ово сувише стриктно тумачење закона, кога се је одрекао и сам Касациони Суд, не може се одржати.

Треће питање из трговачког права, које је расправио Касациони Суд (види С. Ковачевић л. с. стр. 88—91) а на које би ми хтели привући пажњу читаоца »Економиста«, јесте питање *издавања чека на банку која нема за њега покрића.* Суд је морао донети пресуду о кривичној одговорности трасанта таквог чека. За правилно решавање било је потребно поделити опште питање на саставне делове, на које кривично правна анализа у опште дели питање о кривичној одговорности. Први је извео ту поделу одлучно и прецизно г. Аца Павловић, бранилац оптуженог, у својој жалби Касационом Суду на решење првостепеног Суда, којим је оптужени стављен у судски притвор за дело из § 253 Крив. Зак. Он је опсежно образложио своје гледиште на то, да ли провизија треба да постоји у моменту издања чека или само у моменту презентације чека, па онда је истакао да код нас нема закона који предвиђа као засебно кривично дело само издање чека без провизије те је према томе таква радња кривично некажњива; под извесним приликама и под извесним условима издање чека без провизије може бити кажњено као превара : то је тада када је издање чека праћено свима елементима, који по кривичном закону чине превару.

Дакле, право посебно питање које је имао да реши суд, било је ово: *да ли је правно допуштено вучење чека на једну банку код које трасант нема покрића?* Оптужени је тврдио да је то правно дозвољено, »јер је ово издавање (чека) вршио према узусу који влада код свих банака, по коме издати чек не мора имати покриће у времену издања«. Ова аргументација коју је прећутао првостепени суд у својој првој пресуди, била је побијена од стране Касационог Суда (IV Од. од 11 апр. 1925 г. Бр. 2849), који је утврдио да »чек не спада у кредитне пире већ у средства за исплату, другим речима заменик је новцу. Према томе и доктрина и пракса дају дефиницију чека, као писмена којим давалац повлачи свој депозит или потраживање које има код трасата. Из природе постанка чека, из

његове научне дефиниције и из сврхе да је заменик новца — средство плаћања — једна од *битних предпоставака*, која је нераздвојена од појма чека, јесте *депозит издаваоца чека код онога на кога се чек вуче*. Дакле, вучење чека на трасата, који нема покрића, правно није допуштено.

Друго је посебно питање — *да ли је кажњиво такво вучење и под којим условима*, т. ј. постојање којих субјективних и објективних чињеница је потребно за примену кривичног закона?

Првостепени Суд вели, да за постојање кривичног дела није довољно да код трасата нема покрића: »Ни у једном страном закону, па ни у одредбама наших закона које се дотичу чека, не инкриминише се овај факт, нити се пак из принципа чека, који имамо у науци, то може извести. Факт је овај, да се уговором између трасанта и трасата, који се уговор назива уговор о чеку, скоро увек конституира, да ће трасант бити дужни да за исплату чека увек мора снабдети трасата покрићем, али се немање покрића никад не може сматрати као кривична радња».

Што се тиче нашег позитивног права, због оскудице законских прописа и због немогућности стварања казних норми путем обичаја закључак суда мора се сматрати као тачан: немање покрића по себи није довољно за постојање кривичног дела. Друкчије се решава то питање по хрватском (§ 16 и 26) и аустријском (§ 23) закону па и по нашем пројекту чековног закона (§ 25).

Али у овом случају конкретно питање је било друго: трасант је био оптужен по § 253 у вези с § 252 Крив. Зак., т. ј. да се послужио закључењем уговора као среством за превару и другу страну заиста оштетио. Да ли је код издавања чека без покрића била превара — то зависи од целог комплекса чињеница, које су пратиле то издавање. Ако је био између ремитента и трасанта, као што то тврди првостепени суд, уговорен краткорочни зајам, увијен у форму чека, ако истрага није утврдила да је при издавању чека било лукавства и лажно представљање или прикривање истине од стране оптуженог, услед којих је тужилац примио чек — издавање чека без покрића не може се сматрати као превара. Ако пак трасант, као што се то види из мотивације Касационог Суда, »издавајући чек свестно је подржавао у својој користољубивој намери заблуду лица, које не може да предпостави да ће неко моћи, смети и штети издавати чек а стварно немати уговор о чековској радњи са банком на коју чек повлачи» — постојање преваре је ван сумње. Дакле размимоилажење између првостепеног и Касационог Суда односи се на факта која нас сада не занимају а *de jure*, као што је то нагласио Касациони Суд, вучење чека без покрића правно није допуштено, те ако је скопчано са злом намером и лажним представљањем или прикривањем истине — сачињава кривично дело из § 253 Казн. Зак.

Стање Народне Банке

За последња два месеца, од како смо овде изнели податке о кретању појединих важнијих позиција у стању Народне Банке, одиграло се доста важних привредних догађаја. Један од најглавнијих је: рђави изгледи на целокупан жетвени принос и оправдана бојазан од глади. Ако се ове прве процене и прогнозе заиста испуне — што још не мора да буде — онда се мора рачунати и са једном великом пасивом у трговинском билансу па следствено и са извесним променама курса динара.

Метална подлога Народне Банке опала је, за последња два месеца, за 12,7 милиона златних динара. Велики депои на страни, створени последњим зајмовима, полако се црпу. Један од главних извора за повећање готовине (извозничке девизе) изгледа да ће ове године бити мање обилат него иначе.

Почетак извозне сезоне и јача тражња новца због житарске трговине (пшеница) огледа се и у повећању меничног портфеља. Есконт је за 33,2 милиона већи, него крајем маја о. г. а тек у августу и септембру достићиће свој максимум. И зајмови на залогe показују знатно повећање.

Државни дуг смањено се за 11,6 милиона, јер је за толико смањен рачун за откуп крунских новчаница.

Циркулација новчаница прешла је износ од пет и по милијарди динара.

У појединостима стање је било следеће :

АКТИВА

	31.-V 1927	31.-VII 1927.	За два месеца + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату.....	87,6	87,8	+ 0,2
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у строној монети	0,4	0,9	+ 0,5
у депоима на страни у разним валутама	397,0	383,6	— 13,4
Укупно	502,5	489,8	— 12,7
ЗАЈМОВИ:			
на менице.....	1.053,6	1.086,8	+ 33,2
на хартије од вредности	184,0	230,4	+ 46,4
Укупно	1.237,6	1.317,2	+ 79,6
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.114,1	1.102,6	— 11,5
рачун привр. и сталне размене.....	319,9	319,8	— 0,1
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2000.—	2.000.—	—
Укупно	4.400,3	4.388,7	— 11,6

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено.....	30,0	30,0	—
Резервни фонд.....	9,7	9,7	—
Новчанице у течају	5.337,3	5.522,0	+ 184,7
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
но жиро рачунима.....	1.057,0	1,074,5	+ 17,5
по разним рачунима	174,9	446,8	+ 271,9

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Naše Gorice. Glasilo vinarskega društva v Mariboru. Ilustrirani mesečnik za pospeševanje kmetijsiva. Maribor. Naročnina letno 40 din.

Ми оскудевамо у стручним школама и у стручној штампи. Према томе сваки лист, који се јавља, а посвећен је питањима ове врсте, попуњава једну осетну празнину. Ово важи нарочито за нашу пољопривреду и за разне гране пољопривредних занимања, — и ако се $\frac{4}{5}$ нашег становништва бави пољопривредом. Честитамо стога уредништву новог листа »Наше Горице« на издању једнога листа, чија се спољна опрема може такмачити са најбољим страним издањима ове врсте.

Међутим је и садржај листа потпуно на одговарајућој висини. У вези са задатцима овога листа налазимо у њему две врсте чланака и расправа. У тежњи да »унапређује пољопривреду«, лист доноси обавештења, која се односе, рекао бих, на технику пољопривреде, као, на пример, лепо илустровани чланак о оидију и другим штеточинама, о избору хмеља и т. д. За наше економе, који су се последње године бацили на гајење хмеља, врло важно и поучно би било, да се упознају са напоменама, које доноси инж. Ј. Тержан у своме чланку: Наше хмељарство. У одељцима: »пијачне вести« и »ситне вести«, привредник може наћи потребан материјал, да створи суд о кретању »конјунктуре за његове продукте.

Друга врста чланака поред своје вредности за практичне економе биће са интересом праћена и од читаоца »Економиста«, који се интересују за привредно стање наше земље. Да наведемо само чланак г. Ј. Забалика о »Нашем извозу вина у иностранство«, који долази до закључка, да смо од контингента за повлашћени увоз у Аустрију, одређеног трговинским уговором из 1925. године у износу од 80.000 хектолитара, искористили за $1\frac{1}{2}$ године само 12.000 хл. т. ј. једва 10%. А. Менцингер у своме чланку »Улога гостионичара у нашој народној превреди« подсећа на то, како кафеџије и гостионичари раде на повећану потрошње а самим тим и на повећању прође за продукте наше земљорадње.

Списак сарадника који налазимо на омоту јамчи нам, да ће стручна обрада следећих бројева остати на истој висини. Очекујемо са интересовањем наредни бр. 3. за јули месец, који ће донети податке о трошарини на вино у свима покрајинама наше државе на основи нарочито прикупљених података.

Ал. В.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец јуни 1927 године

I. Пољопривреда и шумарство

1. Инж. др. Александар Угреновић. Шумарство у ликвидацији. Југ. Лојд, 5. VI., Шумарски лист бр. 6.
2. Кап. Драго Микасовић. Рибњак Мориње. Југ. Лојд, 8. VI.
3. Др. Милан Костић. Обласне скупштине и пољопривреда. Земљор. Задр. бр. 5.
4. Миушковић. Ограничење шума. Шумарски лист, бр. 6.
5. Инж. Ј. Тержан. Наше хмељарство с посебним обзиром на избор хмеља. Наше Горице (Марибор) јуни.
6. К. Поповић. Порадимо на дијању жетвених приноса наше земље. Земљор. Задр. бр. 5.
7. Јос. Клеменчић. Виноград ин брескев. Наше Горице (Марибор), јуни.
8. Стјепо Булић. Унапређење уљарства. Југ. Лојд, 12. VI.
9. Марко Миша Тодоровић. Неколико напомена земљораднику. Привр. Прегл. 12. VI.
10. Кап. Драго Микасовић. Морско рибарство. Трг. Гл. 17. VI.
11. Лаза Стипић. Узроци презадужености сељака. Трг. Гл. 23. VI.

II. Индустрија и рударство

1. С. Д. Александар. Говор на гл. скупштини Зем. Савеза индустријалаца. Југ. Лојд, 28. VI.
2. Миливоје М. Савић. Индустрија млинског и воденичког камена у Дубљу, срез Трстенички. Пр. Прегл. 19. VI.
3. Наше рударство (Трг. Ком. у Загребу): асфалт. Југ. Л., 19. VI., со — Југ. Лојд, 26. VI.
4. Максим Шандор. Питање млинске индустрије. Југ. Лојд, 22. VI.

5. Рудолф Раукер. Земно уље и плин у Хрватској и Славонији. Југ. Лојд, 5. VI.
6. Стијепо Булић. Подизање индустрије зејтина у Далмацији. Трг. Гл. 7. VI.
7. Миленко Гавриловић. Индустрија. Лет. Мат. Српске, мај—јуни.

III. Кредит, банке и осигурање

1. Народна Банка С.Х.С. о каматној стопи и услови кредитирања, Полит. и Трг. Гл. 5. VI, Југ. Лојд, 8. VI.
2. Спира И. Поповић. Мале банке и Народна Банка. Трг. Гл. 16. VI. и 26. VI.
3. Драгиша Лапчевић. Како се ширило зеленаштво. Трг. Гл. 7. VI, 11. VI, 17. VI.
4. Др. Иво Белин. Арбитражни папири и њихова важност за развитак наших ефектних берзи. Трг. Гл. 26. VI.
5. Пред организацију пољопривредног кредита — анкета Мин. Тргов. о задужености сељака. Полит. 27. VI.

IV. Финансије: порези, буџет, валута

1. Божо Банац. Повишење лучких такса. Југ. Лојд, 26. VI.

V. Трговина и царине.

1. Резолуције пленарне седнице Београд. Трг. Коморе о извозу у дневн. лист. 1. и 2. VI.
2. Александар Јаковљевић. Повраћаји у вези са царинско-тарифским спором. Трг. Гл. 4. VI.
3. Пред трговачким уговором с Холандијом. Информ. Одио Трг. и Обртн. Коморе у Загребу. Југ. Лојд, 5. VI.
4. Реферат Осечке Коморе о кућарењу и вашарима на конференцији привр. организацији у Сплиту. Трг. Гл. 9. VI.

5. Др. Иво Белин. Наша поморска трговина у год. 1926. Јадр. Стража, јуни.
6. Јосип Забавник. Наш извоз вина в иноземство. Наше Горице (Марибор), јуни.
7. Драгиша Лапчевић. Крај панађурима. Трг. Гл. 15. VI.
8. Наш увоз у месецу марту 1927. г. Привр. Прегл. 12. VI. и извоз у мају 27. г. — Пр₂ Пр. и Трг. Гл. 26. VI.
9. К. М. Љубисављевић. Пројекат међународног чековног и меничног закона. Трг. Гл. 23. VI.
10. Нинко Петровић. Правилник о царинским посредницима. Привр. Прегл. 12. VI.
11. Јован Дучић. Могућности нашег извоза у Египат, предавање. Трг. Гл. 21. VI.
12. Александар Јаковљевић. Царинске власти у Краљевини С.Х.С. Привр. Прегл. 12. VI. и 19. VI.
13. Промет Загребачке берзе у 1926. год. Југ. Лојд, 18. VI.

VI. Саобраћај и тарифе

1. Инж. С. Јаковљевић. Проблем саобраћаја у Београду. Полиција, јуни 1927. год.
2. Инж. Здравко Васковић. Нормални или уски колосек. Привр. Прегл. 12. VI.
3. Јерко Јерић. Поморска лука Метковић. Југ. Лојд, 12. VI. — 15. VI.
4. Кап. Иво Антуновић. Важност ради-а у поморству. Јадр. Стража, јуни.
5. М. Медини. Лучке пристојбе, Југ. Лојд, 9. VI.
6. Проф. Др. Грга Новак. Стварање велике трговачке морнарице на Јадрану. Јадр. Стража, јуни.
7. Инж. М. Мартинис. Радови у сплитској луци. Југ. Лојд, 4. VI.
8. Инж. Ран. М. Аврамовић. Пред великим јавним радовима. Време, 2, 3. VI.

VII. Занат и кућевна радност

1. Др. С. Крпан. Преглед и упоређење важећих обртних закона и принципи за изједначење законодавства са корефератима Сарајевске Коморе о обртним властима и Љубљанске о профес. организацијама. Трг. Гл. 8. VI.
2. Предлог Новосадске Коморе за нови Закон о радњама на конференцији привр. комора у Сплиту. Трг. Гл. 9. VI.
3. Услови за вођење обрта и трговине, реферат Загр. Трг. и Обртн. Коморе у Сплиту. Југ. Лојд, 19, VI. и даље.

VIII. Радничко законодавство

1. Радован Матјашевић. Нацрт уредбе о осигурању рударских радника. Радн. Заштита, бр. 5.

IX. Социјална и комунална политика

1. Др. Г. Богић. О исхрани нашег становништва. Лет. Мат. Српске, мај—јули.
2. Уредба за разраду генералног плана Београда. Полит. 5. VI.
3. Бранимир Хаберле. Фонд за помагање неупослених радника. Радн. Зашт, бр. 5.
4. Општински радови пред Одбором у Београду. Полит. 5. VI.
5. Тих. Р. Лазаревић. Тешке прилике. Трг. Гл. 30. VI.
6. Др. Јосип Штајдухар. Рационално лечење (према реферату проф. Ф. Прохаске у Прагу). Радн. Зашт. бр. 5.
7. Инж. Ј. Зиданшек. Кметијско-надаљевални течај в Мариборски Области. Наше Горице (Марибор), јуни.
8. В. Лазаревић. Оснивање савеза наших градова. Полиција, јуни 1927. год.
9. М. Бортош. Одвајање општинске полиције. Полиција, јуни 1927. г.

Х. Економска политика

1. Ото Дајч. Светска економска конференција. Југ. Лојд, 28. VI.
2. Миливој М. Савић. Привредно стање варошице Олова. Привр. Прегл. 19. VI.
3. Инж. Миленко Гавриловић. Привредни национализам. Привр. Прегл. 12. VI.
4. Никола Бешлић. Прави узроци поплаве у Бачкој и Барањи у 1926. г. Лет. Мат. Српске, мај — јуни.
5. Конференција привредних Комора у Сплиту. Југ. Л., 10. VI. и 11. VI.
6. Проф. В. Широм Босне и Далмације. Југ. Лојд, 18. и 19. VI.
7. Др. Лазо М. Костић. Статистичка обавештајна служба и њени интересенти. Лет. Мат. Српске, мај—јуни.
8. Миливоје М. Савић. Привредно стање варошице Коњица. Пр. Прегл. 12. VI.
9. А. Николић. Привредна смотра. Радн. Покрет, мај 1927.
10. В. Петвајдић. Светска привредна конференција. Лет. Мат. Српске, мај—јуни.
11. Вељко Петровић. Економска пасивност Црне Горе. Радн. Покрет, мај 1927.

НОВА КЊИГА

Читанка штедње, уредио **Никола Гаћеша**, Београд 1927. — Једна са планом и смислом састављена популарна књижица, која почиње лаким забавним саставима, да затим преко поучне и морализаторске прозе доведе до практичних савета, рачунских примера и упутстава за службу Поштанском Штедионицом. Неизбежно је код оваквих књига да су једностране, али то код читања ове мале читанке, услед распореда градива, не пада тешко, ма да се на свих њених шездесет страница говори о штедњи и само о штедњи. Једино би се могло тражити и желети да је књига, која је намењена најширој публици, нешто потпунија и обимнија, како би у пуној мери постала права Читанка, т.ј. књига која се не чита одједном »од корица до корица« већ која се прочитава полако и постепено и што чешће узима у руке било ради забаве и поуке било пак ради практичних упутстава и савета.

Власник за Друштво, Председник
Миле Радоваповић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

ГРАФИЧКИ ЗАВОД »МАКАРИЈЕ« А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН

ПРВО КРАЉ. ПОВЛАШЋЕНО БРОДАРСКО ДРУШТВО
ДИРЕКЦИЈА У БЕОГРАДУ
КАРАЂОРЂЕВА УЛ. БР. 6

Телефонски бројеви: 4-95, 30-75, 37-37

Врши све послове **ТРАНС-ПОРТА ПУНОТЕРЕТНИХ ШЛЕПОВА** натоварених сваковрсном робом са — и за све станице на Дунаву, Сави, Тиси, Драви и Каналима Краља Петра и Краља Александра

Има своје агенције у земљи и на страни у Бечу, Будим Пешти, Коморану, Букурешту и Браили.

РЕЧНА ПЛОВИДБА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

КАРАЂОРЂЕВА УЛИЦА БРОЈ 30

Комерцијални телефон 40-74 — Саобраћајни телефон 90

Врши превоз путника у границама као и пренос денчане и шлепарске робе у границама и ван граница Краљевине С. Х. С.

Има своја заступништва (Агенције) у земљи и то:

Бездан, Апатин, М. Аљмеш, Вуковар, Илок, Черевих, Беочин, Н. Сад, Срем. Карловци, Сланкамен, Земун, Београд, Панчево, Гроцка, Смедерево, Ковин, Дубравица, Вел. Градиште, Голубац, Добра, Д. Милановац, Текија, Кладово, Брза Паланка, Михајловац, Прахово, Радујевац, Умка, Забрежје, Шабац, Ср. Митровица, Бос. Рача, Бос. Брод, Брчко, Б. Шамац, Сл. Брод, Градишка, Сисак, Книћанин, Тител, Нови Бечеј, Ст. Бечеј, Мол, Ада, Сента, Оск, В. Бечкерек.

АГЕНЦИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ:

Регенсбург, Пасава, Линц, Беч, Брајислава, Будимпешта, Мохач, Оршава, Турн-Северин, Ђурђево и Браила.

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA
ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, uگو Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavница Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ
ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц, Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хрућим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН